

LEXICONORDICA

LEXICONORDICA

20 · 2013

LEKSIKOGRAFI OG LINGVISTIK
I NORDEN

NORDISK FORENING FOR LEKSIKOGRAFI

LexicoNordica 20 · 2013
Leksikografi og lingvistik i Norden

Hovedredaktører

Henrik Lorentzen
Emma Sköldberg

Redaktionskomité

Christian Becker-Christensen
Sturla Berg-Olsen
Annika Karlholm
Veturliði G. Óskarsson
Mariann Skog-Södersved

© 2013 LexicoNordica og forfatterne

Omslag og sats: Laurids Kristian Fahl
Trykt hos: Tarm Bogtryk a-s, Danmark

LexicoNordica trykkes med økonomisk støtte fra
Nordplus Nordiske sprog

ISSN 0805-2735

Indhold

Henrik Lorentzen & Emma Sköldberg

Leksikografi og lingvistik i Norden 9

Tematiske bidrag

Sturla Berg-Olsen & Kari-Anne Selvik

Kognitiv semantikk og nettverksmodellen møter
praktisk leksikografi 17

Ken Farø

Inventariografi – al leksikografis og grammatikografis
mo(r)der? 35

Eva Skaftø Jensen

Ordklasseproblemer, tilfældet *sådan* 55

Benjamin Lyngfelt & Emma Sköldberg

Lexikon och konstruktikon – ett konstruktionsgrammatiskt
perspektiv på leksikografi 75

Nina Martola

Mediala s-verb i svenska ordböcker 93

Henrik Nikula

Lexikografi kontra lingvistik? 111

Liisa Theilgaard

Kära nån, hvad er der med de interjektioner? 127

Leiv Inge Aa

Er ordbøker lingvistiske nok? Om preposisjonssemantikk
og ein grammatisk basis for ordboksartiklar..... 145

Ikke-tematiske bidrag

Lena Rogström

Lagspråk, lexikon och lexisering: en studie av språklig
samverkan under 1700-talet..... 167

Sven Tarp

Retskrivningsordbog på godt og ondt 185

Anmeldelser

Øyvind Eide

Solid utgivelse om elektronisk leksikografi..... 205

Birgitta Lindgren

Norska nyord 223

Sven-Göran Malmgren

Basala fackord..... 241

Ulla Gjedde Palmgren

Gyldendals nye Fransk-Dansk Ordbog.....249

Christopher Sanders

ISLEX foråret 2013..... 259

Meddelelser

Henrik Hovmark

Nyt fra bestyrelsen for Nordisk Forening for Leksikografi 281

Redaktionelt..... 285

Leksikografi og lingvistik i Norden

Henrik Lorentzen & Emma Sköldbërg

Nordisk Forening for Leksikografi (NFL) præsenterer hermed det 20. nummer af tidsskriftet *LexicoNordica*. Som sædvanlig indeholder tidsskriftet en tematisk del, denne gang med otte bidrag. Alle bidrag tager udgangspunkt i foredrag fra det forberedende *LexicoNordica*-symposium i januar 2013 på Schæffergården nord for København. Derudover er der en ikke-tematisk del (med to bidrag) og en sektion med anmeldelser (fem i alt). Til sidst, bag i bogen, finder man meddelelser fra NFL's bestyrelse samt kortfattet praktisk information om tidsskriftet og vejledning til kommende skribenter.

Som det fremgår, er temaet for dette års *LexicoNordica* leksikografi og lingvistik i Norden. I indbydelsen til symposiet blev det bl.a. indkredset således:

En væsentlig del af temaet er forholdet mellem lingvistisk teori og leksikografisk praksis – i hvilken grad har leksikografer nytte af lingvistiske teorier om strukturering af sprog og sprogøve i det faktiske arbejde med ordbøger? Og det modsatte perspektiv: Kan lingvister drage nytte af erfaringer fra praktisk leksikografi?

Indenfor dette spændingsfelt mellem lingvistisk teori og leksikografisk praksis lægger Sturla Berg-Olsen & Kari-Anne Selvik ud med at introducere den kognitivt inspirerede netværksmodel og undersøge hvordan den kan bruges af ordbogsredaktører til at identificere ords betydninger og præsentere dem hierarkisk. Spørgsmålet om ordbøgers brug af lingvistiske begreber og teo-

rier tages også op af Leiv Inge Aa, der diskuterer præpositioners semantik og præsentation i ordbøger, og af Eva Skafte Jensen, som ud fra teorier om betydningspotentiale ser på vanskelighederne med tildeling af ordklasse.

Opfattelsen af at meget sprogligt materiale falder ned mellem to stole, nemlig grammatik og leksikografi, går igen i dels Benjamin Lyngfelt & Emma Sköldbbergs, dels Ken Farøs bidrag. Lyngfelt & Sköldbbergs slår ud fra et konstruktionsgrammatisk ståsted til lyd for etablering af et såkaldt konstruktikon til registrering af de ellers oversete ordforbindelser. Farø plæderer fra sit hold for en ny overgribende disciplin, inventariografien, der påtager sig at beskrive alle konventionelle sproglige fænomener.

Liisa Theilgaard beskæftiger sig i sit bidrag også med sproglige udtryk der kan være svære at beskrive, som fx udråb og diskursmarkører. Hun foreslår at man bruger begreber fra funktionel grammatik til en bedre leksikografisk behandling af denne type udtryk. Nina Martola efterlyser i sit bidrag også en mere konsistent behandling af en særlig problematisk konstruktionstype, nemlig mediale s-verber på svensk, hvor konstruktionens grad af selvstændighed ofte er svær at bestemme.

I et mere generelt bidrag anskuer Henrik Nikula temaet under den lidt polemiske titel “Lexikografi kontra lingvistik?”, idet han tager udgangspunkt i det undertiden anstrengte forhold mellem de to discipliner. Hans konklusion er dog at de to felter til trods for deres ofte forskellige formål har meget at tilføre hinanden.

Bindets ikke-tematiske del indeholder som tidligere nævnt to bidrag der med vidt forskelligt udgangspunkt handler om sproglig normering. Lena Rogströms bidrag om “Lagspråk, lexikon och lexisering” undersøger hvordan lovsproget i 1700-tallets Sverige indgår i et samspil med datidens ordbøger. Sven Tarp ser i sit bidrag på den nye udgave af Dansk Sprognævns retskrivningsordbog (2012) og vurderer om ti kritikpunkter som han opstillede da forgængerens udkom i 2001, er imødekommet.

Sektionen med anmeldelser udgør en meget vigtig del af *LexicoNordica*. I dette nummer anmelder Øyvind Eide Granger & Paquots samleværk om elektronisk leksikografi, en pendant til sidste års anmeldelse af Fuertes-Olivera & Bergenholtz' udgivelse om samme emne. Birgitta Lindgren kaster et kritisk blik på *Nyord i norsk*, mens Sven-Göran Malmgren ser på den terminologiske ordliste *Basord i våra fackspråk*. Indenfor toprogsordbøgerne får vi fra Ulla Gjedde Palmgren et signalement af den nye udgave af Gyldendals *Fransk-Dansk Ordbog*, og Christopher Sanders skriver om den multilingvale netordbog ISLEX som den så ud i foråret 2013. Under slutredigeringen af dette bind fik vi den sørgelige meddelelse at Christopher Sanders var afgået ved døden den 1. september 2013. Vi ønsker her at ære hans minde.

Den afsluttende del af bogen vedrører som sagt NFL og selve tidsskriftet. Siden sidste nummer af *LexicoNordica* er der sket en ændring indenfor redaktionen. Veturliði G. Óskarsson har ønsket at udtræde af redaktionskomitéen, og som nyt islandsk medlem indtræder Ásta Svavarsdóttir, i første omgang frem til 2015. Vi takker Veturliði for godt samarbejde og ser frem til samarbejdet med Ásta.

Ved NFL's generalforsamling i Oslo i august 2013 var følgende redaktører på valg: Henrik Lorentzen (hovedredaktør), Sturla Berg-Olsen (norsk redaktør) og Christian Becker-Christensen (dansk redaktør). Alle blev genvalgt og fortsætter således frem til 2017. De øvrige landsredaktører er Annika Karlholm (Sverige) og Mariann Skog-Södersved (Finland). Vi takker alle for et godt samarbejde i det forløbne år.

Ikke mere om årets nummer af *LexicoNordica* i denne omgang. Temaerne for de førstkommende symposier er besluttet af redaktionen, og de er som følger:

2014: Store ordbøger i Norden

2015: Nordiske ordbøger over sproglige varieteter

I 2014 finder symposiet sted på Lysebu i Oslo fra den 16. til den 18. januar. Til symposiet i 2015 modtager redaktionen gerne forslag til mulige foredragsholdere ligesom vi også modtager idéer til kommende temaer. Forslagene kan sendes til pågældende lands redaktør.

Afslutningsvis ønsker redaktionen at rette en stor tak til Rikke Hauge for uvurderlig hjælp i forbindelse med symposiet på Schæffergården i januar 2013 og en lige så stor tak til Fondet for dansk-norsk samarbejde, som endnu en gang har gjort det muligt at gennemføre arrangementet til en overkommelig pris. Vi er også Laurids Kristian Fahl megen tak skyldig for hans store arbejde med opsætning og distribution af tidsskriftet. Endvidere vil vi også rette en varm tak til Nordplus Nordiske Sprog og til Nordisk Sprogkoordination, der har bevilget økonomisk støtte til trykning og distribution. Og sidst, men bestemt ikke mindst ønsker vi at takke NFL's bestyrelse for godt samarbejde og vigtig støtte.

Henrik Lorentzen
seniorredaktør
Det Danske Sprog- og
Litteraturselskab
Christians Brygge 1
DK-1219 København K
hl@dsl.dk

Emma Sköldberg
universitetslektor, docent
Lexikaliska institutet, Institutionen
för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
emma.skoeldberg@svenska.gu.se

TEMATISKE BIDRAG

Kognitiv semantikk og nettverksmodellen møter praktisk leksikografi

Sturla Berg-Olsen & Kari-Anne Selvik

The network model of linguistic meaning was developed within the framework of cognitive linguistics as a tool for visualising the semantic structure of polysemous units. The model is based on the notion that linguistic knowledge is grounded in categorisation, and that linguistic units are typically characterised by structured polysemy. We explore the potential usefulness of the network model in the structuring of word senses in a dictionary by transferring two medium-sized entries in the monolingual Norwegian dictionary *Norsk Ordbok* into semantic networks. Prototypicality and links between senses based on either extension or schematicity are made explicit in the two networks. We argue that the network model is a valuable tool for the dictionary editor faced with the task of identifying word senses and arranging them in a hierarchy.

1. Teori og bakgrunn

1.1. Kognitiv lingvistikk og nettverksmodellen

Kognitiv lingvistikk er ei teoretisk retning som omfattar fleire ulike, men nærskylde teoriar og modellar (Evans, Bergen & Zinken 2007b). Desse teoriarne er bruksbaserte, og har som grunnleggjande tese at språk og språkbruk ikkje kan skiljast frå meir allmenne kognitive evner og prosessar. Kognitive lingvistar meiner med andre ord at språklege strukturar er eit resultat av erfaringar med språket i bruk, og at det ikkje finst eigne, medfødde strukturar som berre har med språk å gjere.

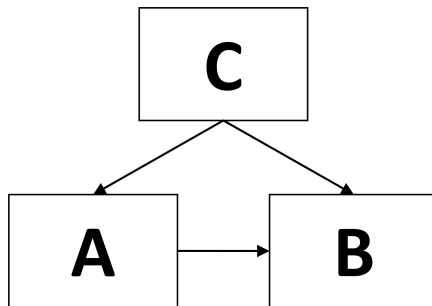
Evna vår til å kategorisere står sentralt i kognitiv lingvistikk.

Framveksten av språklege kategoriar blir sett som eit resultat av evna til å samanlikne og trekkje ut likskapen mellom store mengder konkrete brukshendingar. Ei brukshending i denne samanhengen er ein faktisk førekomst av eit språkleg symbol ytra eller oppfatta av ein faktisk språkbrukar i ein konkret kontekst. Det språklege symbolet kan vere eit ord, men det kan òg vere til dømes ein fleiordig konstruksjon eller eit grammatisk element.

Semantikk spelar ei grunnleggjande rolle i kognitiv lingvistik, og det finst etter kvart mange ulike modellar innanfor den kognitive semantikken. Her vil vi avgrense oss til å presentere Langackers modell for semantiske nettverk, som har vore sentral i fleire tiår (Langacker 1987, 1991, 2008).

1.2. Ekstensjon og instansiering

Når vi samanliknar to strukturar og det er konflikatar i spesifikasjonane mellom struktur A og struktur B, men B likevel blir kategorisert ved A, har vi det Langacker (1991:266) kallar ein *ekstensjonsrelasjon*. Dette er altså ein likskapsrelasjon som er basert på at spesifikasjonane til B berre delvis stemmer overeins med spesifikasjonane til A. Strukturane liknar kvarandre likevel i kraft av det dei deler, og det delte innhaldet kan bli reflektert i ei meir abstrakt konseptualisering (C), som i denne modellen blir kalla eit *skjema*.

Figur 1: Kategoriseringstriangel basert på Taylor (2002).

Vi har ulike typar av tydingsekstensjonar. To av dei mest vanlege er metaforisk og metonymisk ekstensjon. Ein *metaforisk ekstensjon* inneber eit skifte av konseptuelt domene (jf. Lakoff 2007). Ofte vil dette vere eit skifte frå eit konkret til eit abstrakt domene, men det er ikkje alltid slik. Til dømes er konseptet SYNTAKTISK TRE ein metaforisk ekstensjon frå (plante)konseptet TRE. Plantar og lingvistiske omgrep høyrer til i klart åtskilte domene. *Metonymisk ekstensjon* baserer seg på ein annan type semantisk nærleik. Visse einingar opptrer systematisk saman (i rom eller tid, eller gjennom årsakstilhøve) innanfor ein gitt konseptuell struktur. Kjende døme på slike ekstensjonar er DEL FOR HEILSKAP (som i *her var det mange nye andlet* når vi meiner folk), BEHALDAR FOR INNHOLD (som i *eg drakk eit glas for mykje* når vi meiner alkohol og ikkje drikkebeget) og PRODUSENT FOR PRODUKT (som i *Ibsen står i hylla der borte* når vi meiner boka og ikkje dikteren). (Sjå til dømes Radden & Kövecses 2007 for fleire utbreidde metonymitypar.)

Ein annan type kategoriseringsrelasjon har vi når éin struktur svarer til spesifikasjonane i ein annan, men er meir detaljert. Til dømes svarer konseptet BJØRK til spesifikasjonane i konseptet TRE, men BJØRK har òg ei rekkje tilleggsspesifikasjonar. Denne relasjonen kallar Langacker (1987:68) *instansiering*. Vi kan sjå dette frå to vinklar. Vi kan seie at ei instansiering arvar spesifikasjonane til eit meir skjematisk konsept, men gir fleire detaljar. BJØRK arvar alle spesifikasjonane til TRE, men har òg andre tilleggsspesifikasjonar som gjer at til dømes GRAN fell utanfor denne kategorien. Ein annan måte å seie dette på er at skjemaet (det meir abstrakte konseptet) består av det som to eller fleire instansieringar har felles.

1.3. Semantiske nettverk

Innanfor Langackers modell er eit semantisk nettverk ei samling av overlappande kategoriseringseiningar som kan analyserast som

nodar i eit kunnskapsnettverk (Langacker 1987:369–386). Nodane er lenka saman av ekstensjons- og instansieringsrelasjonar.

Semantiske nettverk vil sjølvsagt variere i storleik, kompleksitet og struktur. Nokre nettverk har eitt abstrakt øvste skjema som femnar om alle nodane i nettverket, men ofte er det heller eit sett av overlappende abstrakte skjema som dekkjer kvar sine delar av nettverket.

Visse nettverk er organiserte rundt ein (meir eller mindre klar) prototype, mens andre ikkje har eit like klart sentrum. Nettverksmodellen er kompatibel med prototypeteoriar av det slaget Hovmark (2012) gjer greie for. Svært forenkla kan vi seie at ein prototype i eit nettverk er den eininga som dei fleste vil plukke ut som ein god representant for heile kategorien. Prototypen dannar eit tyngdepunkt i kategorien ved at han motiverer mange andre medlemmer i nettverket. Prototypikalitet i denne forstand dreier seg altså ikkje om eit anten-eller, men er snarare eit graduelt fenomen.

Nettverksmodellen er meint å spegle semantiske nettverk slik dei har vakse fram hos den einskilde språkbrukaren på eit gitt tidspunkt. Når vi som leksikografar skal lage ein struktur til ein ordartikkel, bruker vi opplysningar frå mange ulike språkbrukarar med til dels stor geografisk og historisk spreing. Det er ein situasjon som minner lite om ei naturleg utvikling av eit semantisk nettverk hos ein vanleg språkbrukar. Det er likevel ein viss parallell: Den vanlege språkbrukaren møter ei stor mengd ytringar som ho, vanlegvis heilt umedvitande, kategoriserer og byggjer semantiske nettverk ut frå. Leksikografen på si side møter ei viss mengd belegg og må kategorisere dei og lage ein artikkelstruktur som gir mening.

1.4. *Norsk Ordbok*: grunnlag og redigeringsarbeid

Norsk Ordbok (NO) er ei vitenskapleg dokumentasjonsordbok som

skildrar ordtilfanget i norske dialekter og nynorsk skriftmål.¹ Redaktørane i NO skriv ordboksartiklar ut frå det grunnlagsmaterialet som redaksjonen har til rådvelde – eit digitalisert setelarkiv med både dialektalt og litterært materiale, eit stadig veksande tekstkorpus, ei rekkje ikkje-digitaliserte lokale ordsamlingar osv. Den ein skilde NO-redaktøren har som oppgåve å systematisere underlagsmaterialet for kvart lemma og på det grunnlaget produsere ein heilskapleg artikkel med ein viss tydingsstruktur.

Ein kan i prinsippet tenkje seg fleire moglege prinsipp for korleis tydingsstrukturen i ein artikkel kan utformast, men i dei fleste tilfelle er det semantiske kriterium som er primære, mens grammatiske eigenskapar ofte vil bli trekte inn som eit sekundært kriterium. I det følgjande tar vi for oss to publiserte artiklar i NO og analyserer dei ut frå dei prinsippa som ligg til grunn for den kognitive nettverksmodellen.

2. Nettverksmodellen illustrert på bakgrunn av ordboksartiklar

Med utgangspunkt i to NO-artiklar vil vi nå illustrere nettverksmodellen, først med det relativt enkle substantivet *rot* (554 belegg i NOs metaordbok) og så med det noko meir komplekse verbet *springa* (760 belegg).²

2.1. *Rot*

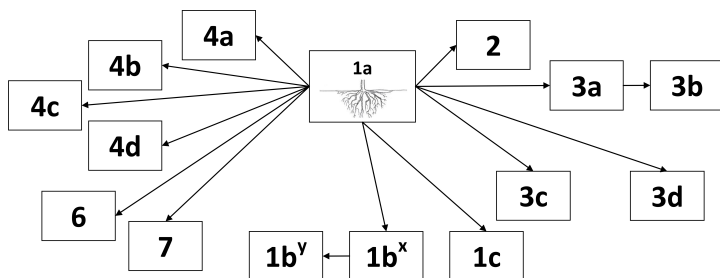
Prototypen

Det vi kan rekne som prototypen i *rot*-nettverket, svarer til tyding

1 For fleire detaljar om verket, sjå til dømes Halmøy & Berg-Olsen (2012).

2 Artikkelen *rot* er redigert av Kari-Anne Selvik, *springa* av Sturla Berg-Olsen.

1a i NO: '(lang utgreina) del av plante som veks ned i jorda, fester planten og tek opp vatn og næring'.³

Figur 2: Nettverksrepresentasjon av tydingane til substantivet *rot* med definisjonsnummer frå NO-artikkelen *rot*.⁴

Instansieringar av prototypen

Tydingane *1b^x* 'kålrot' og *1c* 'tyrirot' (feit rot av dødt furutre) svarer til spesifikasjonane i prototypen, men er meir detaljerte i og med at dei er avgrensa til visse vekstar. Tydingane *1b^x* og *1c* er såleis døme på instansieringar av prototypen. I NO-artikkelen er òg 'rotvokster' (plante med etande rot) ein del av tyding *1b*. Denne tydinga er derimot inga instansiering av prototypen. I nettverksfiguren har vi framstilt 'rotvokster' (tyding *1b^y*) som ein metonymisk ekstensjon (av typen DEL FOR HEILSKAP) frå 'kålrot'.

Ekstensjonar frå prototypen

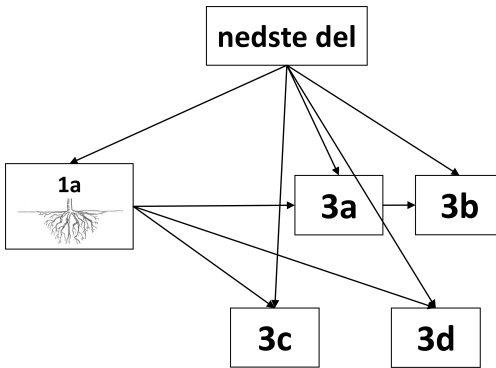
Tyding *2* 'oppbøygde ryggstø el mei på rotslede' illustrerer metonymisk ekstensjon av typen MATERIALE FOR OBJEKT. På same måte som vi seier *glas* om drikkebeleg laga av glasmateriale, bruker vi her ordet *rot* om ein del (på ein slede) som er laga av eit bøygde stykke av ei trerot.

3 I siterte definisjonar der ordboka har elektronisk kopling til andre oppslagsord med homograf- og tydingsnummer, er desse nummera utelatne. Vi har òg forkorta nokre definisjonar, m.a. ved å utelate synonym.

4 I artikkelteksten går det fram kva for tydingar dei ulike nummera representerer.

Tydingane 3a–d er knytte til prototypen på litt ulike måtar. Tyding 3a ‘indre del som fester tann, hårstrå, nerve el l i eit anna organ’ har mykje felles med prototypen, men det er likevel fleire konflikhtar i spesifikasjonane mellom dei to tydingane. Tyding 3a representerer ein metaforisk ekstensjon frå prototypen (her med overgang frå eitt konkret semantisk domene til eit anna). Tyding 3b ‘festepunkt for noko framstikkande (serl på (avlang) kroppsdel som finger, hale, nebb, penis, tunge el l)’ har vi analysert som ein metonymisk ekstensjon frå 3a. Det er ikkje lenger snakk om ein (usynleg) indre del som fester ein (kropps)del, men om det *området* der ein kroppsdel stikk ut. Tyding 3c ‘ende på avskoren el avhoggen vokster (der han har vori fest til rota)’ kan analyserast som ein metonymisk ekstensjon frå prototypen. Dette er ein nokså enkel likskapsrelasjon: Den nedre delen av avkutta vekstar (særleg kornband) blir assosiert med sjølve rota. Tyding 3d ‘stolpe som noko kviler på (serl stabbur, løe el l)’ er det mogleg å analysere som ein metaforisk ekstensjon frå prototypen. Stabburørter og treørter har det felles at dei er den nedste delen som fester eit oppreist objekt til underlaget.

Det tydingane 3a–d har felles, kan ekstraherast i ein felles skjematisk struktur (eit skjema) som dei deler med prototypen: ‘nedste del av eit objekt som stikk ut eller opp’.

Figur 3: Nettverksrepresentasjon for del av artikkelen rot.

Tydingane 4a–d representerer metaforiske ekstensjonar frå prototypen. Dei er alle av den svært utbreidde sorten med overgang frå eit konkret til eit abstrakt domene.

4a (tilknytning til) ætt, slekt; det å høyra til på ein stad el i ei gruppe: *dei fleste var innflyttarar i eit bysamfunn der dei sakna røter og nettverk*

4b feste: *ei slik oppfatning har inga rot i røyndommen*

4c fyrste byrjing; utspring: *kårsystemet har gammal rot i bondesamfunnet*

4d årsak, kjelde til noko: *den djupaste rota til alt vondt, det er striden om makt*

Tydingane 6 og 7 er fagtermar som òg representerer metaforiske ekstensjonar frå eit konkret til eit abstrakt domene.⁵

6a tal som blir likt eit anna tal når ein multipliserer det med seg sjølv (éin el fleire gonger); (serl:) kvadratrot: *rota av 9 er 3 (av di $3 \times 3 = 9$)*

6b tal som er løysinga på ei likning

7a opphavleg (el rekonstruert) språkleg form som er sams for el utgangspunkt for ei rekkje ord(former): *ordet eid kjem av ei indogermansk rot 'ei'*

7b del av ord som er att når alle (eventuelle) bøyings- og avleiingsmorfem er tekne bort (t skiln frå *stamme*): *gjerningsordet fortelja har som kjent same rot som å telja*

Av omsyn til plassen har vi ikkje utvida nettverksfiguren med fleire skjema (abstrakte generaliseringar) enn det eine som bind tydingane 3a–d og prototypen saman (sjå figur 3). Vi meiner likevel at

5 Tyding 5 er ikkje med i nettverket. Ho består av ei samling faste ordsamband med ymse tydingar. Vi kjem inn på problemet med plassering av faste ordsamband nedanfor.

det semantiske nettverket til *rot* har fleire meir eller mindre abstrakte skjema som bind ulike tydingsgrupper saman på kryss og tvers. Til dømes kan vi ekstrahere eit skjema som vi kan kalle ‘opp-hav’ frå tydingane 1a (prototypen), 3a, 4c, 4d, 6 og 7 og eit anna skjema vi kan kalle ‘feste’ frå 1a (prototypen), 3a, 3b, 3d, 4a og 4b.

Nettverksfigurar av denne typen er ikkje meinte som fasitar eller illustrasjonar av noko vi «har inne i hovudet». Figurane er abstrakte, grafiske metaforar for ei stor mengd kategoriseringseiningar. Nettverka er heller ikkje meinte som påstandar om at språklege strukturar består av klart avgrensa objektliknande einingar som dannar ein statisk heilskap simultant tilgjengeleg for språkbrukaren. Kvar node i ein nettverksfigur (her teikna som fir-kanta boksar) representerer ei abstrakt generalisering over samlingar av faktiske bruksdøme. Nettverksmodellen er heller ikkje utvikla spesielt med tanke på ordtyding, han er meint å gjelde alle språklege kategoriar med polysem struktur.

2.2. *Springa*

Artikkelen **springa** er delt inn i to hovuddelar, A og B, der B inneheld samband med adverb og preposisjonar (*springa av, springa etter, springa fram* osv.). Tyding A_{1a} er semantisk grunnleggjande og kan reknast som prototypisk:

A_{1a} (om folk og dyr) fara snøgt fram på føtene (slik at ein stundom har begge føtene i lufta samstundes); laupa; renna

Eit trekk som kjenneteiknar prototypiske nodar i semantiske nettverk, er at dei ofte tener som basis for andre nodar (jf. del 1.3). Fleire tydingar av *springa* kan analyserast som ekstensjonar frå A_{1a}. Eit døme på ein slik ekstensjon finn vi i ei av undertydingane under A_{1a} (*np* står for *notidspartisipp*):

A1a // np, (om avstand, veg el l) som ein kan springa: *det er ikkje springande veg til naboen*

Her er sjølve situasjonen den same som i prototypen, men det skjer ei forskyving av kva som er profilert – frå handlinga til den vegen der handlinga skjer.

A1a tener som utgangspunkt for fleire ekstensjonar langs ulike aksar. Tyding A1c deler nokre av spesifikasjonane til A1a (rask rørsle i lengderetninga, animat agens), men vik av på andre punkt (agens i A1c kan berre vere stimfisk):

A1c (om fiskestim, t d av sei) symja tett i tett nær vassflata

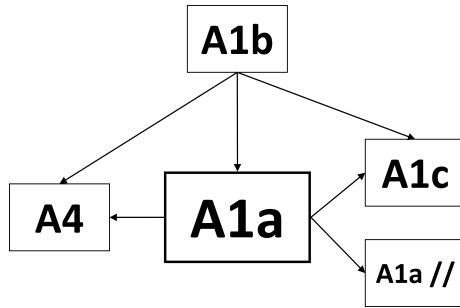
Også i tyding 4 har vi elementet ‘rask rørsle’. Retninga for denne rørsla er like fullt mindre bestemd, og det er ingen animat agens:

A4 (om vatn el anna væske) strøyma fram el ut: *kjelder vil springe når ein som er tyrst leitar i den svale grunn*

På bakgrunn av det som tydingane A1a, A1c og A4 har felles, kan vi trekkje ut eit skjema med semantikken ‘rask rørsle (oftast i lengderetninga)’, der det ikkje er spesifisert kven eller kva som rører seg. Tyding A1b i artikkelen **springa** kan seiast å representere dette skjemaet:

A1b (om gjenstand, stoff el l) fara, gli snøgt av stad: *når det er vått og sleipt, spring stokkane ofte langt*

Tilhøvet mellom dei tydingane vi har sett på så langt, kan framstil- last som nodar i ein nettverksfigur:

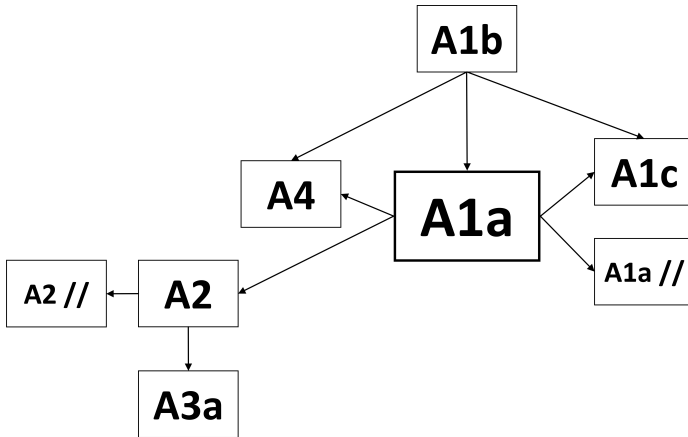
Figur 4: Nettverksrepresentasjon for del av artikkelen *springa* med prototypen A1a, ekstensjonar frå denne og skjemaet A1b.

Ei anna klynge av tydingar i *springa*-nettverket er sentrert rundt tyding A2. A2 er sjølv basert på ein ekstensjon frå A1a der den raske rørsla framleis er med, men går føre seg oppover, eller i det minste med ein vertikal akse som den viktigaste:

*A2 fara snøgt opp; byksa, hoppa, spretta: kasseforma reiskap
heng i fossen og fangar laksen når han spring*

Nettverket for artikkelen *springa* har fleire nodar som er baserte på ekstensjonar frå A2. I ei undertyding til A2 finn vi metaforisk rørsle oppover, som i dømet *under forrige verdenskrigen sprang fiskeprisane høgt i veret*. Ei anna undertyding inneheld notids-partisippet *springande* i uttrykk som *ei springande framstilling* og *springande samtaler*, der tydinga til partisippet er definert 'som stadig hoppar frå det eine til det andre; usamanhangande'. Frasen *springande punkt* er òg plassert her. Ein kan sjå dette som eit tilfelle av fokusskifte (punktet er ikkje det som spring, men staden der nokon gjer eit sprang), sjølv om andre analysar òg verkar moglege. Tyding A3a kan analyserast som ei instansiering av A2, der den vertikale rørsla har eit bestemt formål (paring) og ei avgrensa mengd potensielle agensar (hanndyr):

A3a (om hanndyr) (byksa opp og) para seg; rida: *hingsten sprang med merra*

Figur 5: Nettverksrepresentasjon for del av artikkelen *springa*.

Frå A1b ‘rask rørsle (oftast i lengderetninga)’ går det ein ekstensjon til ein annan abstrakt node (merkt RGE i figur 6). Her går rørsla fram til ei grense som inneber ei eller anna form for endring. Dette abstrakte skjemaet er instansiert i tyding A5:

A5 (om vind) slå brått om, dreia til ein annan kant: *han spring på nord*

Frå det nemnde abstrakte skjemaet går det ein ekstensjon der elementa ‘grense’ og ‘endring’ framleis er med, men der det ikkje lenger er snakk om ei rørsle, men ein tilstand (TGE i figur 6). Dette skjemaet har ei rekkje instansieringar, mellom anna desse fire:

A6 (om blome el l) falda seg ut; opna seg: *det hev ei rosa sprunge*

A7a bresta, sprekka, ryka, gå sund; (òg:) eksplodera: *så sprang eit vassrør*

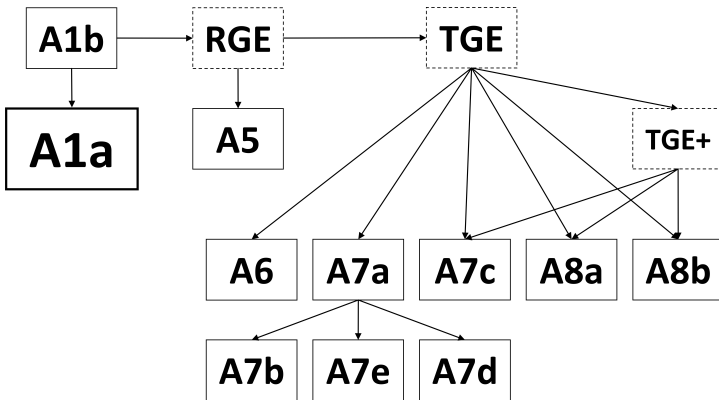
A7c (om liv) ta slutt; (om person) døy: *skulle det finnast lindorm i ormekula her, så er livet mitt sprungi*

A8a (om trevyrke) bli skeiv; slå seg

I A7a er tilstandsendinga ei oppdeling eller spalting av noko i fleire mindre bitar. Artikkelen inneheld òg meir spesifikke tydingar som inneheld dette elementet og kan reknast som instansieringar av A7a, til dømes A7e:

A7e (om tømmervase) losna og fara nedover elva

I fleire av desse tydingane (her A7c og A8a) inneber tilstandsendinga eit funksjonstap eller ei øydelegging. Ut frå dette er det mogleg å trekkje ut eit skjema ‘tilstand+grense+ending i form av funksjonstap eller øydelegging’ (TGE+ i figur 6), som i sin tur òg er ei instansiering av skjemaet ‘tilstand+grense+ending’ (TGE). Denne delen av *springa*-nettverket ser da slik ut:

Figur 6: Del av nettverket for artikkelen *springa*. Skjematiske nodar som ikkje er representerte i ordboksartikkelen, er stipla.

3. Kva nettverksmodellen har å tilføre leksikografien

Som nemnt ovanfor er nettverksmodellen designa for å teikne eit reint synkront bilete av kunnskapen til éin språkbrukar. Artiklane i NO har derimot som mandat å vise fram bruken av ord gjennom lang tid og i heile landet. Ein kan dermed spørje seg om ein slik teoretisk modell har noko å tilføre det praktiske arbeidet med å skrive ein ordboksartikkel.

Vi meiner at det viktigaste modellen har å gi ordboksredaktøren, er ei medviten haldning til korleis tydingar kan vere strukturerte i høve til kvarandre og ei skjerpa merksemd om kva som skal til for at noko kan seiast å høyre saman eller ikkje semantisk. Tydingane til eit lemma er svært ofte knytte saman med ulike slag likskapsrelasjonar. Det er naturlegvis lettare å få fram slike komplekse tilhøve mellom tydingar i ei nettverksframstilling enn i ein ordboksartikkel som er bunden av eit lineært format med berre nokre få hierarkiske nivå. Vi trur likevel at modellen kan hjelpe oss til å gjere meir medvitne val, både når det gjeld å identifisere ei viss tyding og å plassere ho i artikkelstrukturen.

Eit døme på samanhengar som kjem fram i nettverket, men ikkje i ordboksartikkelen, dreier seg om fraseverb som *springa opp* og *springa ut*. I NO er det eit redigeringsprinsipp at faste ordsamband av denne typen i større verbartiklar skal førast alfabetisk i ein eigen bolk. Sjølv om det kan vere gode argument for å gjere det slik, er det klart at semantikken på denne måten blir skadelidande, ettersom dei einskilde tydingane til partikkelverba logisk sett heng saman med resten av nettverket. Eit døme på at dette kan falle uheldig ut, er at tyding A6 av *springa* nesten berre er realisert som *springa ut*, samstundes som vi i artikkelen finn dette partikkelverbet langt unna A6, på tydingsplass C10. Vi meiner at nettverksmodellen kan hjelpe ein redaktør til å identifisere slike samanhengar

og dermed setje ho i stand til å gjere dei eksplisitte, til dømes ved tilvisingar i artikkelen.

Modellen kan òg vere til hjelp ved homografseparering. Viss ei tyding ikkje lèt seg knyte til noka anna tyding i eit semantisk nettverk, kan det vere eit teikn på at vi har med eit anna lemma å gjere. I praksis kan dette likevel vere vanskeleg å avgjere. I arbeidet med ei dokumentasjonsordbok kjem vi ikkje sjeldan over ordtydingar vi sjølve ikkje kjenner og som er såpass sparsamt eller dårleg forklarte i kjeldene at det ikkje er opplagt om eller på kva måte denne tydinga er relatert til dei andre tydingane. Tyding 8 i NO-artikkelen **rot** ('lag på vêt': *det er ei låk rot i vêtet*) er eit slikt døme. I dette tilfellet har redaktøren følgd Aasen (1873:614), som har denne tydinga i same ordartikkel som planterot-tydinga.

Abstrakte skjematiske strukturar (generaliseringar) som bind saman ulike tydingar, blir ofte ikkje viste fram i ein ordboksartikkel. Somme gonger lèt det seg likevel gjere å illustrere ei slik generalisering. Tydingane 3a–d i **rot** deler, som vist i figur 3, den skjematiske strukturen 'nedste del av noko' med prototypen. I NO-artikkelen er dette gjort eksplisitt ved at tyding 3 blir innleidd med teksten «nedste del av noko», før enkelttydingane 3a–d blir karakteriserte nærare. Slik blir det vist kva som bind 3a–d saman, men det kjem ikkje fram at denne generaliseringa er noko desse tydingane deler med prototypen. Andre slike skjematiske strukturar som vi òg meiner representerer delar av det semantiske nettverket til **rot** – til dømes skjemaa 'opphav' og 'feste' som er nemnde nedst i del 2.1 – kjem ikkje fram i ordboksartikkelen. Det er ikkje alltid praktisk mogleg å la alle slike skjema bli reflekterte i artikkelstrukturen i form av overtydingar. Det ville til dømes vere openbert urimeleg å la skjemaa 'opphav' og 'feste' styre strukturen i rot-artikkelen ved å gruppere dei tydingane som instansierer kvart av desse skjemaa saman. Det ville heller ikkje vere mogleg; både prototypen og tyding 3a instansierer begge desse skjemaa (i tillegg til at dei òg instansierer skjemaet 'nedste del av noko').

I ei nettverksframstilling er det ikkje noko problem å illustrere at ei viss tyding er relatert til fleire andre tydingar og skjematiske strukturar. I ein ordboksartikkel derimot blir vi tvungne til å velje éin plass for kvar tyding og vil ofte ikkje kunne peike eksplisitt ut alle dei abstrakte generaliseringane. Det tyder likevel ikkje at det er nyttelaust eller bortkasta å vere merksam på moglege abstrakte skjema når vi analyserer eit materiale. Somme gonger *kan* vi bruke eit slikt skjema som ei overtyding for ei gruppe tydingar. Men òg når vi ikkje kan bruke det direkte, kan det gjere oss merksame på alternative løysingar for ein artikkelstruktur.

Vi meiner altså at det korkje er mogleg eller ønskjeleg å basere ordboksartiklar på fullt utarbeidde nettverksrepresentasjonar av den typen vi har presentert i denne artikkelen. Derimot meiner vi at kjennskap til teoriar om korleis ein naturleg språkleg kategori veks fram, kan vere svært nyttig for ordboksredaktøren når det gjeld å systematisere eit materiale, dele inn i tydingar og organisere tydingane i eit hierarki. Det at redaktøren set seg ned og lagar ei konkret visualisering av samanhengane i dei meir intrikate delane av semantikken til komplekse ord, kan hjelpe ho til å produsere betre ordboksartiklar.

Litteratur

- Evans, Vyvyan, Benjamin K. Bergen & Jörg Zinken (red.) (2007a): *The Cognitive Linguistics Reader*. London/Oakville: Equinox.
- Evans, Vyvyan, Benjamin K. Bergen & Jörg Zinken (2007b): The cognitive linguistics enterprise: an overview. I: Evans, Bergen & Zinken (2007a), 2–36.
- Halmøy, Madeleine & Sturla Berg-Olsen (2012): I leksikografiens periferi – tydingsbeskriving av *som* i *Norsk Ordbok*. I: *Lexico-Nordica* 19, 17–37.

- Hovmark, Henrik (2012): Betydningsbeskrivelse og prototypeteori. I: *LexicoNordica* 19, 59–78.
- Lakoff, George (2007): The contemporary theory of metaphor. I: Evans, Bergen & Zinken (2007a), 267–315.
- Langacker, Ronald W. (1987): *Foundations of Cognitive Grammar I. Theoretical Prerequisites*. Stanford: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald W. (1991): *Concept, Image, and Symbol*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Langacker, Ronald W. (2008): *Cognitive Grammar. A Basic Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- NO = *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. 1966–. Oslo: Det Norske Samlaget. <<http://no2014.uio.no>> (februar 2013).
- Radden, Günter & Zoltán Kövecses (2007): Towards a theory of metonymy. I: Evans, Bergen & Zinken (2007a), 335–359.
- Taylor, John R. (2002): *Cognitive Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- Aasen, Ivar (1873): *Norsk ordbog med dansk forklaring*. Christiania: P.T. Mallings Boghandel.

Sturla Berg-Olsen
redaktør, dr.art.
Norsk Ordbok 2014
Institutt for lingvistiske og nordiske
studium
Universitetet i Oslo
Postboks 1021 Blindern
NO-0315 Oslo
sturla.berg-olsen@iln.uio.no

Kari-Anne Selvik
redaktør, ph.d.
Norsk Ordbok 2014
Institutt for lingvistiske og nordiske
studium
Universitetet i Oslo
Postboks 1021 Blindern
NO-0315 Oslo
k.a.selvik@iln.uio.no

Inventariografi – al leksikografis og grammatikografis mo(r)der?

Ken Farø

Why do we call our subject ‘lexicography’? We describe other things than lexis, such as morphology and microtextology. Another basic but at the same time polysemous and quite fuzzy concept is ‘grammar’. The traditional division of labour between these two descriptive branches of linguistics leaves vast fields of language phenomena undescribed as many phenomena fall between the two areas. Not to mention those parts of language that fall completely *outside* this binary schema. Why don’t we describe systematically and make easily accessible all conventional linguistic phenomena having sign value on any level? This article makes a first conceptual attempt by suggesting an all-inclusive meta-discipline called ‘inventoriography’ whose task is defined exactly this way.

1. Indledning

Jeg vil præsentere en ny tilgang til opslagsværker, der udvider genstandsområdet for det, vi hidtil generaliserende har kaldt for “leksikografien”. Og det så jeg på en måde afskaffer den. Ikke som begreb som sådan, men som generisk term. Leksikografien favner nemlig i praksis bredere, end den terminologisk berettiger til. Fremover vil termen i min forståelse derfor kun omfatte det egentlige leksikalske inventar, ikke de andre elementer, der i praksis er blevet inkluderet i den, fx mikrotekster (*blind høne finder også et korn*) og affikser i DDO. Men det er ikke det eneste problem, vi bør arbejde hen imod en løsning af. I virkeligheden er der flere og vigtigere:

Ét består i, at der stadig, trods de senere års konstruktions-

grammatiske tanker (jf. fx Fillmore et al. 1988, Wildgen 1990, Goldberg 1995, Croft 2001, Fischer & Stefanowitsch 2006, se i øvrigt Lyngfelt & Sköldberg 2013, andetsteds i denne udgivelse), eksisterer en forestilling om, at grammatik og ordforråd udgør en grundlæggende og entydig dikotomi. Det fører til problemer med kategorier, der falder imellem de to områder og dermed enten overses eller behandles uhensigtsmæssigt (jf. Farø & Lorentzen 2009). Noget andet er kategorier, der ligger helt uden for begge områder, og derfor ikke tilgodeses. Vi har altså et problem med sprogbeskrivelsen i det omfang, den falder uden for den klassiske leksikogrammatiske distinktion.

Inspirationen til den konceptuelle omtænkning kommer fra 1) den førnævnte konstruktionsgrammatik, 2) den leksikografiske Funktionslære, og 3) mit eget arbejde med et fremmedsprogsfag og de ofte frustrerende oplevelser med ordbøger og grammatikker (jf. Farø 2010).

Dét, jeg præsenterer, er i den ovennævnte århusianske Funktionslæres (FL) terminologi (fx Tarp 2008) et udpræget “transformativt” metaleksikografisk bidrag, der forsøger at ændre på status quo, både hvad angår opslagsværkerne selv og tilgangen til dem. Men samtidig transcenderer det netop FL ved at bevæge sig væsentligt ud over dens rammer. Desuden har lingvistikken i dette bidrag en anderledes væsentlig rolle, end den af FL tilkendes leksikografien, som af FL ses som en socialvidenskab (ibid.). Det hænger imidlertid sammen med, at FL ikke helt formår at skille det, jeg kalder det *inventariografiske*, fra det sproglige element.

Mit forslag er en integration af de to områder til ét, i hvert fald i opslags- og systematiseringssammenhæng, og samtidig en supplerung af dem med resten af sprogsystemet i bredeste forstand, så vi nærmer os en fuld sprogbeskrivelse, der kan tilgås strategisk, systematisk og punktuelt ud fra konkrete informationsbehov. Det kan man ikke nu. I leksikografien dog i højere grad end i grammatikografien, hvorfor det også er leksikografien, der for en gangs skyld skal være rollemodel for grammatikografien.

Min analyse, der afdækker en række til dels ganske alvorlige videnskabelige og beskrivelsesmæssige problemer, er følgende:

For det første er der brug for et neutralt overbegreb for det, vi laver, nemlig ordbøger og grammatikker.

For det andet er der brug for anerkendelse af, at sprog er andet end grammatik og ordforråd, og at det er relevant at samle og dokumentere disse områder systematisk, tilgangsorienteret og brugervenligt (se nedenfor).

For det tredje er der brug for et sted, hvor det er legitimt at bedrive rent deskriptiv sprogbeskrivelse på basis af primært empiriske data og alment accepteret teori, uden at beskrivelsen i sig selv tjener noget teoretisk formål.

Som paraplyterm for alle deskriptive kompilatoriske og udtømmende behandlinger af en eller flere lingvistiske kategorier foreslår jeg termen *inventariografi*, i forhold til hvilken *leksikografi* udgør et hyponym. Relevansen af en *inventariografi* vil jeg uddybe i det følgende.

2. Termen *inventariografi*

Man kan diskutere, om termen *inventar* har sprogvidenskabelig begrebsstatus. Hvis man ser på den empiriske evidens, så er det faktisk ikke vanskeligt at belægge en måske nok lidt lavfrekvent, men ikke desto mindre international systematisk og udbredt brug af den og dens direkte interlingvale modsvarigheder i lingvistisk sammenhæng, jf. fx:

- das Inventar der altfranzösischen Grußformeln (Lebsanft 1988)
- the word form inventory (Levelt 1993)
- das Inventar linguistischer Zeichen (Besch 1996)
- the phoneme/phonemic inventory (Hay & Bauer 2007)
- inventaret af gloser (Kulturministeriet 2008)
- the inventory of speech sounds (Austin & Sallabank 2011)

Som det fremgår af udvalget, er der med *inventariografi* altså ikke tale om et begreb, der i sin kerne (= *inventar*) egentlig er opfundet til lejligheden. Men selv om begrebet er internationalt udbredt som lingvistisk størrelse, er det ikke nogen kerneterm i sprogvidenskaben. Det er herudover påfaldende teoretisk ureflekteret. Det er desuden vanskeligt at identificere både i lingvistiske leksika, håndbøger og i grammatikkers registre, for slet ikke at tale om afhandlinger eller teoretisk refleksion.

Der synes altså ikke at være nogen vej uden om at levere en definition af *inventar* som specifikt lingvistisk begreb.

Med udgangspunkt i opslagsordet *inventars* betydning 2a. i DDO:

oversigt over elementer eller betegnelser der bruges inden for et bestemt, ofte fagligt område (SPROGBRUG sjældent[!]) *Eleverne kan selv .. skrive fuglenavnene op på tavlen. Det giver mulighed for at vende tilbage til betegnelserne og få overblik over inventaret;* læreb-zool.90

kan man i *snæver* (= *lingvistisk*) *forstand* definere et lingvistisk inventar som: "En udtømmende listebeskrivelse af en kategori inden for den samlede lingvistiske fællesmængde".

I *bred* *forstand* kan samme begreb defineres som: "en tilfældig samling af en kategori eller et specialkorpus over den", jf. følgende eksempel: "This is an inventory of examples of incorrect Norwegian used by foreign linguists in international theoretical linguistics literature" (Engh 2006).

Hvad så med den *-grafiske* variant af begrebet *inventar*? Den omfatter alle forsøg på at lave en så komplet indsamling af typer af et fænomen eller elementer af en kategori som muligt, med henblik på 1) systematisk og økonomisk beskrivelse, og 2) let tilgængelighed for brugere.

Inventariografi omfatter ikke kun *sproglige* inventarsamlinger

og inventarbeskrivelser, men enhver tænkelig samling, beskrivelse og tilgængeliggørelse af en hvilken som helst kategori.

Hvad er så *ikke* inventariografi? Ja, en mønt- eller frimærkesamling er det ikke, fordi den ikke sigter mod beskrivelse af et kategoriindhold. Derimod er både leksika, encyklopædier og telefonbøger inventariografiske, ligesom også møntkataloger eller frimærkekataloger er det. En kogebog har også inventariografiske træk, selv om dens primære opgave jo ikke er at beskrive retterne, men derimod at sætte brugeren i stand til at lave dem (det er en instruktiv tekstgenre, jf. Heinemann 2000). Men derved adskiller den sig ikke grundlæggende fra både telefonbøger og ordbøger, der både har operationelle og deskriptive træk. Så den inventariografiske tanke tematiserer leksikografiens slægtskab med en lang række systematiseringspraksisser inden for adskillige ikke-lingvistiske fag og områder.

3. Leksikografi vs. grammatikografi

Det er gængs at opfatte leksikografi og grammatikografi som to grundlæggende forskellige fænomener. Svensén (2004:160) taler fx om: “ordbokens och grammatikens *respektive* uppgifter” (min kursivering). Mere radikal er Knobloch (2000:255), der i sit *Grammatik*-opslag i *Metzler Lexikon Sprache* skriver, at “der *Gegensatz* von Grammatik [...] ist das Lexikon” (min kursivering).

Uanset om man er enig i det synspunkt eller ej – og egentlig burde der ikke findes noget fænomen, der står i modsætning til noget så komplekst og uhomogent som grammatikken – må man konstatere, at ordbøger og grammatikker står urokkeligt fast i genrelandskabet og i menneskers bevidsthed. Som værkstedsbetegnelser kan “grammatik” og “ordbog” måske være acceptable nok, så længe man accepterer, at vi med Chase (1938) så har et muligt *tyranny of words*.

En sprog-inventariografi er *en systematisk og udtømmende dokumentation af et sprogs konventioner i bredeste forstand*. Inventariseringen kan fokusere på fx fonemer, fleksiver, morfemer, ord, navne, titler, orddele, flerordsforbindelser, konstruktioner, tekstkonventioner og tekstskabeloner. Det nævnte udvalg er tilfældigt og minimalt i forhold til mulighederne.

Der er forskellige implikationer forbundet med en inventariografisk tilgang til sprog, som er *dokumenterende*, idet fokus ikke mindst (men altså heller ikke udelukkende) er på at beskrive det hidtil ubeskrevne. Af samme grund er den *sprogorienteret* snarere end fx værktøjsorienteret eller brugerorienteret (jf. Funktionslæren). Det betyder dog ikke, at den ruller de brugspragmatiske landvindinger tilbage; blot at disse i højere grad er udgangspunktet og ikke det egentlige mål. Inventariografien er også *kategoriorienteret* indtil det ekstreme. Den beskriver hellere én kategori for meget end én for lidt. Den er *pragmatisk* i den forstand, at den ikke er bundet af tradition. Inventariografien opererer desuden bevidst med kategorial *multirepræsentation*. Dvs. den accepterer, at elementer kan optræde flere gange i forskellige kategorier. Inventariografien er endvidere *systematisk* i den forstand at den forsøger at behandle og præsentere de beskrevne fænomener ud fra så ensartede principper som muligt. Samtidig er den økonomiserende derved, at den fokuserer på “kerneydelse” frem for den lange episke afhandling og diskuterende og problematiserende fremstilling. Endelig er den *tilgangsorienteret*: En af dens hovedopgaver er at sørge for, at en bruger let kan finde frem til information.

4. Inventariografi vs. leksikografi og grammatikografi

Nu vil jeg udbygge argumentationen for en inventariografi, idet jeg sætter fokus på svagheder ved den nuværende bipolaritet mellem

leksikografi og grammatikografi. Termen *leksikografi* signalerer – og implicerer i praksis også – leksikalsk beskrivelse. I et overordnet lingvistisk perspektiv udgør leksikografien trods alt et relativt snævert felt. En ordbog er en inventarisering af et lingvistisk delområde, nemlig det leksikalske. De fleste ordbøger er imidlertid netop ikke ord-bøger, men inventariserer også andre sproglige fænomener af fx tekstologisk, fraseologisk, talehandlingsmæssig og morfologisk karakter. Konceptet ordbog er således allerede i udgangspunktet ret uhomogent.

Grammatikografien er heroverfor ideelt set den gren af lingvistikken, der beskæftiger sig med at beskrive sprogs grammatikker. Her er man dog nødt til at operere med to definitioner af grammatik, nemlig i henholdsvis bred og snæver forstand: Dvs. punktueller vs. systematiske, kompilatoriske og tilgangsorienterede beskrivelser. Sidstnævnte er i fokus her.

Set i det aktuelle perspektiv befinder grammatikografien sig på et mangelfuldt inventariografisk stade. De fleste grammatikker er episke og diskuterende snarere end systematiske, kompilatoriske og tilgangsorienterede. Naturligvis hænger det til dels også sammen med værkets kompleksitetsgrad og evt. akademiske niveau. Grammatikografien kunne derfor lære af leksikografiens systematik, tilgangsorientering, pragmatisme og udtømmende beskrivelse.

5. Leksikogrammatiske overgangsfænomener og randfænomener

Et væsentligt delargument for en inventariografi var, at en del lingvistiske kategorier enten kun passer dårligt ind i den binære opdeling af sproget, eller også får de ingen systematisk tilgangsorienteret behandling overhovedet (jf. også Farø & Lorentzen 2009). Vi starter med en håndfuld fænomener, som ligger på grænsen mellem ordforråd og grammatik (= intra-leksikogrammatiske

overgangsfænomener). Hernæst behandles størrelser, der regnes som perifere af både leksikografi og grammatikografi, dvs. de regnes som ekstra-leksikogrammatiske randfænomener. Jeg vil her demonstrere i praksis, hvordan en inventariografisk tilgang kunne se ud for de pågældende størrelser. Jeg kan kun levere skitser, ikke fuldstændige fremstillinger. Inventariografien er elektronisk af sind, så man må i beskrivelsen prøve at tage højde for e-inventariografens muligheder (og enkelte begrænsninger).

Inden for en mere traditionel tilgang vil man typisk først tage stilling til, om det pågældende problem er grammatisk eller leksikalisk. Den inventariografiske tilgang stiller i stedet følgende spørgsmål: Hvordan beskriver vi disse fænomener overskueligt og systematisk inden for samme lettilgængelige tilgangsstruktur, så brugeren ledes frem til et resultat, som løser hans informationsbehov? Netop det spørgsmål vil være konstanten i de følgende delafsnit.

5.1. Intra-leksikogrammatiske overgangsfænomener

5.1.1. Movering

Movering – det vil sige feminine former af maskuline substantiver (fx *Ministerin* < *Minister*), som afspejler en referent, der er semantisk [+FEM] – er et ret regelbundet og konsekvent fænomen på tysk, hvor indhold og udtryk i høj grad korresponderer. Derfor er den traditionelle opfattelse også, at moveringsformer strengt taget ikke hører hjemme i en ordbog. En inventariografisk tilgang skelner imidlertid ikke på denne måde mellem regelbundethed og unikalitet. Brugeren kan nemlig ikke forventes at have nogen lingvistisk viden.

I praksis kan en tilgang til movering fx tage udgangspunkt i følgende: En dansksproget bruger møder en ubekendt form, fx *Gärtnerin*. Her bør brugeren ved klik på ordet kunne få en dækkende forklaring:

På tysk får, med få undtagelser, alle personbetegnelser tilføjet *-in*, når de er biologisk hunkøn. Situationen er i grove træk den omvendte af i dansk, hvor markering af biologisk køn som i *perserinde*, *svømmerske* o.l. er forsvundet. Dansk har bevaret nogle få former som *elskerinde*, *værtinde* og *grevinde*, men har altså ikke som på tysk et grammatisk system med tvungent *-in(de)*, når personen er kvinde eller pige. Konsekvensen af, at moving på tysk er næsten 100 % regelbundet, er bl.a., at man ikke altid ved med sikkerhed, hvornår en moveringsform dækker over en forfatters ønskede inklusion af kvinder eller piger, og hvornår den er ren grammatik.

Det er klart, at der her ikke er beskrevet hverken en egentlig regel eller et simpelt ækvivalensforhold. Til gengæld er disse oplysninger nødvendige for, at en dansktalende kan håndtere en kommunikativ situation, hvori der indgår en moveringsform.

Til komplekset hører desuden nogle faste ækvivalentrelationer, fx:

Anwalt: 1. advokat [som typisk er en mand, men som i visse tilfælde også kan være en kvinde]; 2. (mandlig) advokat [Klik her!]

Anwältin: 1. advokat [som tilfældigvis er kvinde]; 2. kvindelig advokat [Klik her!]

advokat: 1. *om mand eller generelt Anwalt*; 2. *om kvinde Anwältin* [Klik her!]

For det første lægger man mærke til, at der for tysks vedkommende er listet både den umoverede og den moverede form. Det er af hensyn til brugere, som ikke kender den grammatiske mekanisme, eller som ikke kan gennemskue de former, de møder. Det er ikke hensigtsmæssigt at forholde en bruger hjælp, blot fordi ved-

kommende burde kende de grammatiske regler. Man kunne med samme ret undlade at give brugeren en lang række tilsyneladende selvindlysende leksikalske oplysninger eller undlade genus ved de opslagsord, hvor kønnet følger de angiveligt velkendte morfologiske og semantiske tommelfingerregler fra skoleundervisningen. Med den her fremlagte inventariografiske tilgang solidariserer vi os konsekvent med brugeren som ubefæstet lørner.

Det er herudover nødvendigt at være meget detaljeret og eksplicit i sin beskrivelse af betydningsrelationerne og ækvivalensrelationerne, fordi systemet både er grundlæggende anderledes end på dansk, og samtidig kan det fraviges under kontekstuelle betingelser.

Som det fremgår, er det nødvendigt med glosser i begge retninger: For at finde frem til den rette ækvivalent er brugeren nødt til at træffe nogle valg mht. referenten. Opfordringerne i kantede parenteser er klikbare links til den grammatiske epik, som både giver baggrunden for problemet og motiverer de enkelte strukturelementer.

Denne tilgang bekymrer sig altså ikke om, hvorvidt et fænomen er grammatisk, leksikalsk eller noget helt tredje. Den ser alene et kontrastivt problem og et behov for afhjælpning af det.

5.1.2. Diminutiv

Diminutiver er relativt hyppige i tysk, ikke mindst sammenlignet med dansk, hvis man overhovedet kan tale om diminutiv i dansk (jf. Farø & Schoonderbeek 2010). I tysksprogede tekster kan man således møde eksempler som:

1. Also meine Kleine 9 Monate steht um 7.45 auf, hält dann bis 10.45 durch, macht *ein Nickerchen* von 20 Minuten und hält dann wieder bis 13.00 aus (www.rundumbaby.de)
2. Nicht jeder weiß, dass es sich bei den skurrilen *Seepferdchen* um Fische handelt (www.wikibooks.org)

3. Gestern hatte ich wieder ein Date mit ihm, wir sind ins Kino gegangen, haben *Händchen gehalten*, gekuschelt (www.forum.go-feminin.de)
4. Eben habe ich ein kleines [...] *BMWchen* für mich gefunden (www.autotreff.com)

Belæg 1 er et eksempel på, at diminutiver kan forekomme, uden at de står i opposition til en ikke-diminueret basisform. Diminutiver kan også være rent morfologiske varianter til en ikke-diminueret form (2: *Seepferdchen* vs. *Seepferd*). Diminutiven indgår derudover i en del fraseologiske forbindelser (3: *Händchen halten*, som betyder 'holde i hånd', men med en intim eller spøgende konnotation). Endelig er der den egentlige *grammatiske* diminutiv, dvs. som er produktiv og har bevaret kategoriens fulde indholdspotentiale: Når der i eksempel 4 står *BMWchen*, er det, fordi ejeren vil udtrykke sit særligt ømme forhold til den. Her ligger i øvrigt også et ironisk og distancerende potentiale. Ofte er diminutiverne stilistisk uformelle, men ikke altid (fx *Elementarteilchen*).

Disse eksempler udtømmer på ingen måde typeinventaret af diminutiver i tysk mht. morfologi, syntaks, semantik og kommunikativ funktion. Det er med til at komplicere den inventariografiske håndtering, som i hvert fald tager hensyn til følgende:

- Diminutiven er semantisk og pragmatisk meget differentieret på tysk
- Den har én hovedform og en række sideformer
- Den er på én gang grammatisk produktiv og dækker over mange forskellige leksikaliserede og idiomatiske former

Af samme grund(e) må der være en fornuftig sammenhæng mellem tilgangsstrukturen og de informationer, man bliver konfronteret med som bruger. Brugeren kan tænkes at søge ud fra både et bestemt diminutivord, et konkret diminutivsuffiks, selve begrebet

diminutiv samt diminutivholdige flerordsforbindelser. Inventariografien vil indfange alle disse enkeltaspekter, idet den vil åbne for både en systematisk tilgang til diminutivkomplekset og enkeltvis til inventaret og den mellemliggende typologi for blot at nævne de vigtigste opslagsmuligheder.

5.1.3. Dativ-e

Dativ-e beskrives i forskellige fremstillinger som et produktivt, fakultativt fænomen (Duden Grammatik; Eisenberg 2006). Farø (2013) påviser imidlertid, at der ikke er empirisk grundlag for at fastholde den opfattelse. Man bør derfor undgå at guide den ubefæstede bruger i retning af produktion af urealistiske sætninger som *er zeigte dem *Manne mit dem *Stocke, wie man im *Meere schwimmt*. Frem for den aktuelle fremgangsmåde, hvor selve opslagsordet forsynes med et fakultativt (-e)s, er følgende mere brugervenligt:

De faste udtryk, hvor dativ-e endnu er udbredt, fx *im Sinne, zu Hause, im Lande, auf dem Lande, im Jahre*, skal være individuelt søgbare, hvad der imidlertid kræver dels en erkendelse af det uholdbare i den aktuelle normsætning i en del grammatikker, dels en empirisk baseret inventarisering af de ordforbindelser, hvor dativ-e rent faktisk er i brug. Man skal i tysk-dansk inventariografi selvfølgelig have en ækvivalent til disse opslagsforbindelser. Men man skal også oplyses om, om de er (næsten) enerådende (som de to første eksempler i dette afsnit). Endelig får man ved klik på ordforbindelsen et pop up-spørgsmål, om man vil have noget at vide om *dativ-e*? Det vil vi gerne:

Denne e-form kaldes *dativ-e*. Det gør den, fordi -e for flere århundreder siden var en obligatorisk bøjningsendelse ved visse maskulinums- og neutrumssubstantiver i dativ. I ældre tekster, dvs. frem til og med ca. det 19. århundrede og lidt ind i det 20., finder man dativ-e spredt bevaret

ved enkelte ord. I helt moderne tysk forekommer endelsen bevaret i en relativt lang række faste ordforbindelser, som man kan se et udvalg af ved at klikke [her]. De er inddelt i tre kategorier: 1) ordforbindelser med klar -e-dominans (*zu Hause*), 2) ordforbindelser med klar dominans af nul-endelse (*am Tag*), og 3) ordforbindelser uden klar dominans. Man finder ganske vist også dativ-e i nyere tekster uden for faste ordforbindelser, men her er det næsten udelukkende af rim- eller rytmiske hensyn.

5.2. Konstruktioner

Et andet område, der ville vinde ved en inventariografisk tilgang, er de såkaldte konstruktioner. Problemet ved dem er, at de hverken kan siges at være grammatik eller ordstof. For de er ikke produktive regler mere end ord er. De er heller ikke syntaks, for de er ikke nødvendigvis sætningsdannende. Konstruktionsbegrebet er lidt uhomogent. I forskningen fremhæves det ofte, at konstruktioner er *hvilke som helst* konventionelle forbindelser af et indhold og et udtryk, og at fx leksikalske enheder som ord også er konstruktioner (fx Fischer & Stefanowitsch 2006:6). Det muliggør et homogent beskrivelsesapparat og løser til dels den konflikt mellem grammatik og ordforråd, jeg beskrev i artiklens første del. Men i praksis fokuseres der tit på skematiske eller skabelonprægede formler, som i udstrakt grad består af tompladser. Denne modsætning mellem teori og praksis er årsag til både forvirring og kommunikationsproblemer, navnlig fordi begrebet også bruges lidt vagt om uspecifikke flerordsforbindelser med en eller anden grad af skematicitet.

Her vil jeg nøjes med at se på én type konstruktion.

5.2.1. Semantiske reduplikativkonstruktioner

Man kan på den ene side konstatere, at dansk indeholder en hel del eksempler på samme type grundkonstruktion, hvor to synonyme ord af samme ordklasse er grupperet omkring konjunktionen og: *tyk og fed, godt og vel, mangt og meget, død og borte, ond og led, klappet og klar, hårdt og brutalt, sikkert og vist, vild og voldsom, råbe og skrig* etc. Konstruktionens funktion er at intensivere det første ords betydning. Der er tale om idiomatiserede størrelser, idet de nævnte konstruktioner uden for enhver tvivl er genbrug og ikke dannet til lejligheden. På den anden side kan man iagttagelse, at mønsteret i det mindste er semiproduktivt: Et par tests af kombinationer, jeg egentlig ikke anså for veletablerede, afslørede forbavsende høje brugsfrekvenser både i KorpusDK og via Google: *fin og pæn, sur og vred, tynd og afpillet, sjov og skæg, smuk og skøn, dyr og kostbar* osv.

Det ser altså ud til, at dansk har et reduplikationsprincip, der tangerer, hvad man traditionelt ville kalde grammatisk produktivitet. Alligevel er der forskel på de enkelte realisationers prototypicitet, ligesom der også kan udtænkes højst usandsynlige kombinationer.

Der er ingen danske grammatikker, der vil kendes ved reduplikation. På den anden side er det heller ikke noget oplagt ordforrådsfænomen, selv om fx DDO behandler nogle af de eksempler, jeg også her har nævnt. En egentlig *inventarisering* udestår dog stadig.

6. Ekstra-leksikogrammatiske randfænomener

Vi bevæger os nu ud over det leksikalsk-grammatiske fokus og ind i en verden af tilsyneladende rodekasser og diverse. At noget ikke umiddelbart passer ind i de vante kategorier, berettiger dog ikke til at betragte det som uværdigt til beskrivelse. Inventariografien ud-

mærker sig ved at interessere sig for *hele* sproget. Dens motivation er således ikke prioritering, men alene forpligtelsen på *beskrivelse* af det rekurrente. Og det, der er relevant at beskrive, er det, der er konventionelt og i brug, men som, frem for alt set i sprogsammenlignens perspektiv, kunne have været anderledes.

6.1. Bevingede ord

Termen *bevingede ord* dækker over ytringer og enkeltord, som knytter sig stærkt til en bestemt encyklopædisk kontekst, fx historisk, kulturelt, politisk, biografisk eller andet. Inventaret omfatter både nyt og gammelt, lokalt og globalt, finkulturelt og hverdagskulturelt. Emner kan være bl.a. politik (*Sådan er det jo*, sagt af økonomiminister Margrethe Vestager), reklame (*Ved du, hvad det bedste er?*, slogan fra legetøjskæden BR), litteratur (*Sommer var det*, første sætning i fortællingen Mogens af J.P. Jacobsen 1872), musik (*Hvor skal vi sove i nat?*, titel på melodigrandprix-sang af Laban) og film (*skidegodt, Egon!*, Bennys signaturreplik i Olsenbanden). Den teoretiske ramme er først og fremmest pragmatikken, for med bevingede ord *handler* man sprogligt. I en inventariografi over dansk har bevingede ord en naturlig plads, og kompilationen af dem tages alvorligt.

6.2. Særlige navnetyper

Navneinventaret er en del af sproget, både som kategori, type og (inventariseret) enkeltelement. En inventariografisk beskrivelse af dansk ville derfor under inddelingen *ord – ordgrupper – navne – personnavne – uofficielle navne* inventarisere en kategori, man kunne kalde *offentlige tilnavne*, fx *Lure-Anders*, *Gucci-Helle* og *Dyne-kongen* (Farø 2005). Her skulle man bl.a. have oplysninger om navnets reference (hvem bærer/bar det?), motivet bag navngivningen, navnets syntaktiske struktur, henvisninger til lignende dannelser m.m.

Men navneinventaret er langt fra udtømt med personnavne, som i sig selv omfatter bl.a. fornavne, andetnavne, mellemnavne, efternavne, kælenavne, øgenavne, soldaternavne, pseudonymer, kunstnernavne etc. Hertil kommer et enormt inventar af produktnavne (*Alt for damerne*), restaurationsnavne (*Cafe Kys*), firmanavne (*Ejsikkelej*), institutionsnavne (*Regnbuen*), organisationsnavne (FOA, Forbundet af Offentligt Ansatte), bygningsnavne (*Hjørnebo*), navngivning af vegetation (*Suttetræet*) og stednavne¹ i bredeste forstand, dvs. fra landsdele over vejnavne helt ned til vandhuller og bakker. Desuden er der et område som navngivning af dyr (*King*), som rummer unikt dansk materiale, og som i hvert fald er navne i en dansk kontekst og dermed kulturelt og sprogligt værdifuldt. Navne er kun punktvis og sporadisk inventariografisk dækket, bl.a. fordi fokus – især af sproghistoriske grunde – i høj grad er på stednavne.

6.3. Tekstgenrer

Som det sidste fænomen i denne udelukkende eksemplariske og nedslagsorienterede gennemgang af det danske sproginventar med særligt henblik på det oversete, retter vi fokus mod det, man kan kalde tekstskabeloner, dvs. den struktur og de restriktioner, der er afgørende for, at noget tilhører den tekstgenre, det gør (jf. Heinemann 2000).

Et sprog som dansk indeholder i tusindvis af tekstgenrer. Antallet afhænger af definition, kriterier og beskrivelsesgranularitet, men denne lille oversigt giver med sin spændvidde en ide om omfanget: *abstract, boligannonce, forskningsartikel, fuldmagt, fødselsdagsinvitation, garantibevis, højtalerudkald, indgangsbøn, jingle, kautionserklæring, madopskrift, mødereferat, patientjournal, reklame, semesterplan, spilleregler, automatisk telefonsvar, valgplakat,*

1 Netop disse tager Afdeling for Navneforskning på Københavns Universitet sig dog af, i hvert fald nogle af underkategorierne.

varedeklaration, vejbeskrivelse, velkomsttale, vielsesattest, vinetiket.

Disse tekstgenrer skal beskrives inventariografisk 1) som skabeloner, 2) i form af et par prototypiske autentiske varianter, 3) og ligesådan deres forskellige moduler og elementer og disses struktur og funktioner. Desuden skal 4) interlingvale forskelle og ligheder beskrives. Alle tekstgenrer indplaceres på en fikserings-skala fra 1-10, hvor 10 udgør tekster, der er 100 % fikserede, enten substantielt eller skematisk. Tekstgenrer med høj fikseringsværdi er inventariografisk højrelevante og til dels også overkommelige at beskrive.

Med disse spredte eksempler på en inventariografisk håndtering af gråzone- og randfænomener kan vi nu bevæge os mod udgangen.

7. Sammenfatning

Inventariografien kaster den leksiko-grammatiske spændetrøje bort. Den fokuserer på en dokumenterende sprogbeskrivelse og formidlingen af den. En inventariografisk tilgang til sprogvidenskaben er alle forsøg på at katalogisere samtlige sprogets elementer systematisk, udtømmende og tilgangsorienteret.

Hvor andre retninger har udmærket sig ved fx at tage brugeren eller funktionerne alvorligt, er inventariografien en “neolingvistisk” tilgang, der atter tager sproget alvorligt – vel at mærke *hele* sproget. Således er dette bidrag også et svar på symposiets spørgsmål om forholdet mellem lingvistik og dets *-grafi*, som jeg har argumenteret for kunne være i bedre konceptuelle hænder under en mere rummelig paraply, nemlig den inventariografiske.

Litteratur

- Austin, Peter K. & Julia Sallabank (2011): *The Cambridge Handbook of Endangered Languages*. California University Press.
- Besch, Werner (1996): *Duzen, Siezen, Titulieren. Zur Anrede im Deutschen heute und gestern*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Bußmann, Hadumod (2008): *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner.
- Chase, Stuart (1938): *The Tyranny of Words*. New York: Harcourt.
- Croft, William (2001): *Radical Construction Grammar*. Oxford: Oxford University Press.
- DDO (2003-2005) = Ebba Hjorth & Kjeld Kristensen (hovedred.): *Den Danske Ordbog*, 6 bd. København: Gyldendal/Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Dudenredaktion (2009): *Die Grammatik*. Mannheim: Dudenverlag.
- Eisenberg, Peter (2006): *Grundriss der deutschen Grammatik: Das Wort*. Stuttgart: Metzler.
- Engh, Jan (2006): *Norwegian Examples in International Linguistics Literature: an Inventory of Defective Documentation*. Oslo: Universitetsbiblioteket i Oslo.
- Farø, Ken (2005): "Hvem er egentlig Hade-Hanne?" Mediale tilnavne i dansk. I: *Studia Anthroponymica Scandinavica* 23, 53-70.
- Farø, Ken (2010): Sprogstuderende og tosprogsordbøger. I: *LedaNyt* 50, 4-8.
- Farø, Ken (2013): Dativ-e genbesøgt. Et lærerleksikografisk blik på et hjørne af den tyske substantivallomorfi. Udkommer i: *Ny dansk forskning i grammatik*.
- Farø, Ken & Inger Schoonderbeek Hansen (2010): Småt er godt! – om diminutiver her og der. I: *Mål og Mæle* 3, 33. årgang, 7-11.

- Farø, Ken & Henrik Lorentzen (2009): De oversete og mishandlede ordforbindelser – hvilke, hvor og hvorfor? I: *LexicoNordica* 16, 75-101.
- Fillmore, Charles, Paul Kay & Catherine O'Connor (1988): Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions. The Case of *Let Alone*. I: *Language* 64, 501-538.
- Fischer, Kerstin & Anatol Stefanowitsch (2006): *Konstruktionsgrammatik*. Tübingen: Stauffenburg.
- Goldberg, Adele (1995): *A Construction Grammar approach to Argument Structure*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Hay, Jennifer & Laurie Bauer (2007): Phoneme inventory size and population size. I: *Language* 83, 388-400.
- Heinemann, Wolfgang (2000): Textsorte – Textmuster – Texttyp. I: *Text- und Gesprächslinguistik – Ein internationales Handbuch zeitgenössischer Forschung*. Berlin/New York: de Gruyter.
- Knobloch, Clemens (2000): Grammatik. I: *Metzler Lexikon Sprache*. Stuttgart/Weimar: J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung und Carl Ernst Poeschel Verlag.
- KorpusDK = <<http://ordnet.dk/korpusdk>> (maj 2013).
- Kulturministeriet, Sprogudvalget (2008): *Sprog til tiden – rapport fra Sprogudvalget* <www.kum.dk>.
- Lebsanft, Franz (1988): *Studien zu einer Linguistik des Grußes: Sprache und Funktion der altfranzösischen Grussformeln*. Tübingen: Niemeyer.
- Levelt, W. J. M. (Ed.) (1993): *Lexical access in speech production*. Cambridge: Blackwell.
- Lyngfelt, Benjamin & Emma Sköldberg (2013): Lexikon och konstruktikon – ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv på lexicografi. I: *LexicoNordica* 20 (dette nummer).
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexicografi: Ordböcker i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Tarp, Sven (2008): *Lexicography in the Borderland between Knowledge and Non-knowledge: General Lexicographical Theory with Particular Focus on Learner's Lexicography*. Tübingen: Max Niemeyer.

Wildgen, Wolfgang (1990): *Konstruktionsgrammatik. I: Studien zur Grammatik und Sprachtheorie*. Bremen: BLiCK, 65-84.

Ken Farø
lektor i tysk sprog, ph.d.
Københavns Universitet
Institut for Engelsk, Germansk og Romansk
Njalsgade 128
DK-2300 København S
kenfaroe@hum.ku.dk

Ordklasseproblemer, tilfældet *sådan*

Eva Skafte Jensen

The theories of meaning potential are useful when working with part-of-speech as well as with the meaning of specific lemmas. Words don't belong to word classes or part-of-speech per se. Rather, they hold the potential to – in specific contexts – enter into one or another class. In this paper, this is illustrated through the example of the Danish word *sådan* ('thus', 'such' etc.), a highly polysemous word that easily fits many contexts and meanings.

1. Udgangspunkt

Ordet *sådan* er besværligt at have med at gøre. For leksikografer såvel som for grammatikere. Dette gælder først og fremmest ordklassetilhørsforhold, men det gælder også betydningsbeskrivelsen. Jeg har ved tidligere lejligheder antydnet at der var problemer på området, men har ved disse lejligheder skubbet de problematiske ting til side for at give plads til andre aspekter (Jensen 2000:54-61ff., 2011, under udg.).

Når jeg har konsulteret grammatikker og ordbøger for at se hvad de siger om ordet *sådan*, har jeg bidt mærke i at ordet *sådan* klassificeres forskelligt fra fremstilling til fremstilling uden at det altid står helt klart for mig hvordan man er nået frem til at *sådan* er dette eller hint. For eksempel er det svært at se hvorfor et eksempel som (1) klassificeres som adverbium:

- (1) Jeg har sådan en hovedpine (DDO)

Ved ordbøgerne er jeg desuden løbet ind i problemer med at forstå

(dele af) opbygningen af ordbogsartiklerne. Det er for eksempel svært at fange de semantiske ligheder og forskelle i eksempler som (2)-(5):

- (2) et sådant tiltag (KorpusDK)
- (3) Rejs dig lige op, så vi kan se dig. Sådan. (DDO)
- (4) Jeg er uddannet socialpædagog; men har ikke arbejdet som sådan i 4 år (DDO)
- (5) Sådan!

Den overordnede pointe i artiklen er at både hvad angår ordklassetilhørsforhold og det enkelte leksems betydningsbeskrivelse, kan man med fordel lade sig inspirere af teorierne om betydningspotentialer. For eksempel vil en af hovedpointerne være at et leksem faktisk ikke tilhører en ordklasse før man møder det i kontekst.

2. Ordklassebeskrivelsen af *sådan*

2.1. Ordklassekriterier

De tre klassiske kriterier for tilordning af ord til ordklasser er betydning, bøjning og syntaktisk funktion (se fx Jespersen 1924:60; Admoni 1970:62; Becker-Christensen & Widell 1995:33-38; Jacobsen & Skyum-Nielsen 1996:172; Becker-Christensen 2010:17; GDS 164).¹ I almindelighed er der konsensus om at de alle tre er nødvendige ved en ordentlig ordklasseinddeling, men det varierer hvilken vægt man tillægger de enkelte kriterier. Diderichsen men-

1 Skønt ikke ligefrem udnævnt til kriterier angives trykstyrke og topologi (ledstilling) nogle gange også ved ordklassekarakteristikkerne. Således karakteriserer Diderichsen fx "neksusadverbier" som ord der som regel står i "neksusfeltet" (1946:74), og hos Jacobsen & Skyum-Nielsen indgår det i beskrivelsen af ordklassen "artikler" at disse er tryksvage (1996:173-174).

er for eksempel, med henvisning til den danske lingvist Brøndal, at det vigtigste kriterium er betydning; andre, som for eksempel Per Anker Jensen, er tværtimod af den opfattelse at netop betydningskriteriet er alt for svært at håndtere, og at man i stedet bør anse bøjning og måske især syntaktisk funktion for de vigtigste kriterier (Diderichsen 1946:24; P.A. Jensen 1985:140, 143).

Hvorom alting er, benyttes typisk alle tre kriterier som udgangspunkt for tilordning til ordklasse, både i grammatikker og i ordbøger. I grammatikker ekspliciteres de tre kriterier typisk, dog finder man kun i ringe grad en ordklassetilordning af de enkelte leksemer. Omvendt er der i alle anstændige ordbøger en ordklasseangivelse ved hvert lemma, til gengæld kan det være svært at finde eksplicite oplysninger om grundlaget for ordklassetilordning (jeg har konsulteret “om-ordbogen”-teksterne for DDO, ODS, NDO og RO); dette må man i stedet slutte sig til ud fra de oplysninger der gives i de enkelte ordbogsartikler.

2.2. Behandlingen af *sådan*

Som sagt er det sjældent at man finder ordklasseoplysninger om enkeltord i danske grammatikker. De to grammatikere Kr. Mikkelsen og H.G. Wiwel behandler dog begge ordet *sådan* i deres grammatikker (Mikkelsen 1894, 1911; Wiwel 1901). Det kan skyldes at de anser ordet for et funktionsord på linje med (andre) pronomener, artikler mv. Mikkelsen skriver således at *sådan* er et “påpegende henvisningsord”, og ydermere at det er et “tillægsagtigt” et af slag-
sen.

For Mikkelsen er termen “påpegende henvisningsord” ikke bare en dansk oversættelse af demonstrativt pronomener. Et henvisningsord står ikke “i stedet for” et andet ord eller syntagma (som man ofte finder pronomener beskrevet), men har til funktion at henvise til størrelser i verden og teksten, jf. Ravnholt (2011). Som det vil fremgå, er der god grund til at holde fast i idéen om det henvisende.

At *sådan* karakteriseres som “tillægsagtigt”, afspejler syntaks-kriteriet idet ordet lægger sig til et andet ord på samme måde som adjektiver (af Mikkelsen kaldet “tillægsord”). Syntakskriteriet er altså afgørende for at placere ordet *sådan* i en undergruppe af de demonstrative pronomener (sammen med *den, denne, hin, selv, egen, slig, samme, anden* og *deslige*, 1894:189-190, 1911:278f.).

I Mikkelsens grammatikker bliver *sådan* altså klassificeret som et henvisningsord, og det henvisende genfindes i andre grammatikker (jf. foruden Wiwel 1901, Hansen 1967a:17 og GDS 533, 539), men denne klassifikation er ikke nødvendigvis slået igennem i de større danske ordbøger, som i stedet oplyser at *sådan* er adjektiv og også et adverbium, jf. nedenstående uddrag:

ODS: saadan, *adj. og adv. ...*

NDO: sådan ... adj. -t, -ne ... (adv. uden -t)

RO: sådan *adj., -t, -ne; som adv. uden -t ...*

DDO: sådan, adjektiv ... Bøjning -t, -ne som adverbium og som prædikativ: -

Det bør dog nævnes at ODS ikke ser helt bort fra det henvisende, hvilket viser sig i indledningerne til *sådans* to hovedbetydninger hvor der står: “som (pronominalt) adj.” henholdsvis “som (pronominalt) adv.”.

Det er værd at lægge mærke til at ordbøgerne (med undtagelse af ODS, som sideordner ordklasseoplysningerne adj. og adv.) formidler en hierarkisk struktur til brugeren, hvor *sådan* er et adjektiv, og at det – sekundært – også kan være et adverbium.

Det er ikke svært at regne ud hvor klassifikationen som adjektiv stammer fra. I eksempler som (6)-(8) nedenfor opfører *sådan* sig på mange måder som et adjektiv, jf. karakteristikken for adjektiver i GDS (184-188): Det “betegner egenskaber ved de kategorier og eksemplarer som substantiver betegner” (betydningskriteriet), det bøjes i numerus og genus (bøjningskriteriet), og det står som

“adled i nominaler, eller anderledes udtrykt: attribueres til kategorier” (syntakskriteriet):

- (6) det koster penge hele tiden at ligge stille i et sådant uvejr. (KorpusDK)
- (7) En regering, der fremsætter sådanne forslag (KorpusDK)
- (8) Hvad udspringer en sådan mentalitet af. (KorpusDK)

I eksempler som (6)-(8) lever *sådan* altså i flere henseender op til adjektivkarakteristikken. Et prototypisk kernemedlem af ordklassen adjektiv er det dog næppe, først og fremmest af følgende to grunde.

For det første hvad angår betydningskriteriet, er der det særlige at egenskaberne ved det som substantiverne betegner, ikke tilskrives i og med ordet *sådan*, men ved at *sådan* henviser til egenskaber som må findes andetsteds end i ordet selv (jf. Mikkelsens karakteristik af *sådan* som henvisningsord).

For det andet hvad angår syntakskriteriet, er der det særlige at ordet brugt prædikativt er ubøjet, jf. (9), men dette forhold ses også ved andre – mere prototypiske – adjektiver, jf. (10)-(11), og er dermed ikke automatisk eksklusionsgrund:

- (9) sådan er livet
- (10) vi er gift
- (11) selskabet er klar nu

På baggrund af eksempler som (6)-(9) ovenfor er det altså ikke mærkeligt at *sådan* klassificeres som adjektiv.

Adjektivkarakteristikken passer dog ikke til eksempler som (12)-(13), hvor *sådan* har en klar adverbial funktion, og heller ikke til (14)-(16):

- (12) Nogle syntes, det var godt, at hun turde græde, andre mente ikke, at det ragede dem, og sådan kørte skrivelserne i dagene derpå. (KorpusDK)
- (13) Jeg glæder mig sådan til den koncert (DDO)
- (14) jeg fik en lang kjole, sådan en selskabskjole (DDO)
- (15) så kommer du til noget der hedder ... udendørsservering ... med sådan en parasol og nogle bænke (DANPASS)
- (16) Sådan, hvor det går!

Man kan selvfølgelig vælge at anse "ordklassen" adverbier for en rodekasse af alt det der ikke passer ind andre steder, og det er der faktisk en veletableret tradition for at gøre (jf. fx Wiwel 1901:210; Hansen 1967b:199-287; P.A. Jensen 1985:160-162; Becker-Christensen & Widell 2003:114-119). Diderichsen (1946:73) udtrykker det således:

Adverbierne er betydningsmæssigt den mest uensartede af alle Ordklasserne, idet de omfatter alle de Ord, man ikke har kunnet anbringe i de andre Klasser. De holdes derfor alene sammen af deres syntaktiske Funktion, idet de alle kan fungere som Adverbial.

I citatet henvises man altså til syntaksen; dog viser det sig at heller ikke adverbialerne har en klar definition (Diderichsen 1946:179): "Adverbialer er kun negativt definerede, som Led, der har Funktion i Sætningen, men ikke er hverken Verbaler, Substantialer eller Prædikativer." Man forbliver altså i rodekassen af alt det der blev tilovers andre steder fra, og det gør man fortsat i de fleste grammatikker og ordbøger derefter.

Man kan dog også, som det især sker i nyere grammatikker (fx Tøgeby 2003:22-25ff.; GDS 214-219), forsøge at inddele adverbierne i forskellige undergrupper med udgangspunkt i de klassiske ordklassekriterier.

Ingen af de undergrupper man kan læse om i sådanne værker, omfatter den brug man kan finde i (14)-(15), men man kan faktisk godt finde en undergruppe til (12)-(13), og (16) kan få lov til at bo i sin helt egen ordklasse, nemlig den for interjektioner.

Brugen i (12) lever fuldstændig op til karakteristikken af “verbaladverbier” i GDS (217-218):

Verbaladverbier står attributivt til verber og specificerer således verbalhandlingen ... Verbaladverbier har ikke bøjning ... Verbaladverbier fungerer som verbaladverbialer og er således adled til et verbal.

Brugen i (13) lever tilsvarende op til karakteristikken af “sætningsadverbier” i GDS (215):

Sætningsadverbier markerer forskellige aspekter af den talendes holdning og forpligtethed i forhold til en talehandling ... Sætningsadverbier er ubøjelige ... Sætningsadverbier står som sætningsadverbialer ... og vi vil mere præcist sige at sætningsadverbialer føjes til verbets finitte form og ikke som det ellers upræcist siges, til ‘sætningen’.

Brugen i (16) lever op til karakteristikken af “interjektioner” i GDS (213):

Interjektioner markerer enten en subjektiv sproghandlings-type ... eller en subjektiv (emotiv) dimension i sproghandlingen ... Interjektioner er ubøjelige ... Alle interjektioner kan udgøre en ytring alene ... En interjektion kan forbinde sig med en sætning ...

Der er således ganske god grund til at karakterisere *sådan* som adjektiv i eksempler som (6)-(9), som adverbium i eksempler som (12)-(13) og som interjektion i et eksempel som (16), (jeg vender

tilbage til brugen i (14)-(15) i afsnit 4 nedenfor). Man kan derfor undre sig over den hierarkiske inddeling i mange ordbøger der formidler en ordklasseopfattelse til brugeren efter hvilken adjektivet *sådan* gives forrang frem for adverbiet *sådan* (inkl. undergrupperne verbaladverbium og sætningsadverbium) og interjektionen *sådan*.

2.3. Er *sådan* et pronomen?

For en god ordens skyld bør det afprøves om *sådan* lever op til karakteristikken af "pronomener", jf. Mikkelsen og Wiwel. Om ord i denne ordklasse hedder det i GDS (180-181):

Pronomenernes vigtigste funktion er at sætte modtageren i stand til at identificere og fastholde de referenter der tales om i en tekst ... I modsætning til substantiverne betegner pronomenerne kun meget abstrakte kategoritilhørsforhold ... Pronomenerne kan indgå som sætningsled, dvs. som subjekt, objekt, prædikativ og som styrelse.

Denne karakteristik passer fint på et eksempel som (17):

- (17) Saucen lignede klister og kunne efter vores fantasi udmærket smage som sådan. (KorpusDK)

Men den passer dårligt på de andre eksempler der hidtil er nævnt i denne artikel. Det skyldes først og fremmest at ordklassen pronomener traditionelt kun rummer – netop – "nomener" (svarende til den semantiske betegnelse entiteter og den diskurspragmatiske betegnelse referenter).

Det særlige ved et ord som *sådan* er netop at det transcenderer det klassiske skel mellem nominaler og verbaler; det kan henvise både til entiteter og til handlinger og begivenheder.

Det centrale betydningselement i *sådan* er – som påpeget af

Mikkelsen – den henvisende funktion, og denne gælder både i nominale og verbale kontekster. Det er altså ikke indlysende at *sådan* er et pronomen, men nok at det er et henvisningsord (uanset om det opererer indenfor det nominale eller det verbale område). En mere passende karakteristik kunne derfor være “henvisende adj. og adv.”.

3. Led og materiale vs. ordklassepotentiale

Man kunne mene at *sådan* i eksempler som (12)-(15) er adjektiver der bruges adverbialt. Det ville være en klassisk led og materiale-diskussion.

Dog er der ikke noget tvingende argument for at anse *sådan* for at være et adjektiv i sin grundessens. Man kan ganske vist mene at bøjningsforholdene tilsiger at adjektivet er primært i forhold til adverbiet. Men hvis bøjningskriteriet skal bruges på denne måde (altså at ord med bøjning er primære i forhold til ord uden bøjning), kunne man med lige så stor ret hævde at substantivet *nu* er primært i forhold til adverbiet *nu*. (At man faktisk finder substantivet *nu* før adverbiet *nu* i en del ordbøger, fx ODS, DDO, NDO, RO, skyldes formentlig en praktisk redaktionel beslutning snarere end en teoretisk begrundet hierarkisering).

I stedet vil jeg vende mig i en anden retning og hente inspiration fra teorierne om betydningspotentiale.

Grammatikere såvel som leksikografer har i mange år arbejdet med idéen om at ord ikke har én fast betydning med eventuelle afledte betydninger, men i stedet et betydningspotentiale som indsnævres og entydiggøres i kontekst (jf. fx Hanks 1988; Tøgeby 2003:225-229; Norén & Linell 2007). Et ord som *mus* kan eksempelvis betegne en gnaver, et computerredskab eller noget helt tredje. Hvad det mere specifikt betegner i et givet tilfælde, vil typisk fremgå af konteksten. Konteksten kan dels udgøres af situationen

i ekstralingvistisk forstand, dels af de nære omgivelser i form af syntaktiske konstruktioner og tilstødende ord. Et ord som *have* kan for eksempel kombineres med et direkte objekt og vil da typisk have possession som centralt betydningsselement (... *har en gryde*). Det kan også kombineres med et valensverbum, og det vil da typisk være et hjælpeverbum der indgår i verbalernes aspektuelle betydninger (*har gjort*). Teorierne om betydningspotentialer er nært beslægtet med teorierne om prototypicitet (se fx Hovmark 2012; Lorentzen & Trap-Jensen 2012), men adskiller sig fra sidstnævnte ved i langt højere grad at gå ud fra leksemernes potentialer som noget amorft som først for alvor får/tillægges betydning i det øjeblik det indgår i en kontekst (jf. begrebet "siteret betydning", fx Norén & Linell 2007).

Mit forslag går ud på at de enkelte ord, fx *sådan*, ikke i udgangspunktet tilhører en ordklasse, men at de har et ordklassepotentialer, og at deres ordklassetilørsforhold fastlægges i konteksten på samme måde som man først i konteksten kan afgøre om ordet *mus* betegner en gnaver eller et computerredskab. Faktisk fremmer praksis i ODS med de sideordnede ordklasseangivelser en sådan opfattelse.

Forslaget giver i øvrigt støtte til P.A. Jensens påstand om at det syntaktiske kriterium vejer tungere end de andre ordklasseskriterier. Som nævnt i begyndelsen af nærværende artikel mener Jensen jo at bøjnings- og syntaks-kriterierne begge står over betydningskriteriet, og i en sidebemærkning om det engelske ord *building* (P.A. Jensen 1985:143) går han endda så langt som til at sige:

Det er en vigtig pointe ved dette eksempel, at et ord aldrig kan ordklassebestemmes alene ud fra sin form, men kun ud fra den grammatiske funktion, det kan have i en sætning, og det er denne konteksterne afslører.

Jensen argumenterer altså ud fra en idé om ordklassepotentialer og

fremhæver syntaktisk funktion som det endelige og afgørende kriterium. Dette kan føre til en anbefaling af at man i første omgang ordner stoffet i ordbogsartikler efter syntaktisk funktion snarere end for eksempel efter betydning. I afsnit 5 giver jeg et forslag til hvordan en artikel for *sådan* der følger denne anbefaling kunne se ud, men først bør hængepartiet med *sådan en ...* behandles.

4. *sådan en sort kasse*

Ingen af de etablerede ordklasser rummer den – højfrekvente – brug man finder på *sådan* som prædeterminativ, dvs. i konstellationen *sådan* + artikel/pronomen ((+ adjektiv) + substantiv), som vist i (18) og (19) nedenfor.

- (18) har du sådan en sort kasse har du et eller andet en mærkelig kasse (DanPASS)
- (19) sådan en lille møgunge (DDO)

Men ligefrem som i DDO og NDO at kalde netop den type der ses i (18)-(19), for et adverbium er fra et teoretisk og pædagogisk synspunkt stærkt utilfredsstillende. Alt andet lige ligger der i ordet ad-verbium at der er tale om noget der lægger sig til verbet. Begrebet “verbium” kan godt strækkes til både at omfatte det prædikationelle (“indholdssiden” af verbalet), det modale i videste forstand (afsenderholdning til prædikationen) og måske endda selve sproghandlingen (det illokutionære), men det er grumme svært at klemme et regulært nominal som *en sort kasse* og *en lille møgunge* i (18)-(19) ind i en nok så udvidet opfattelse af verbet. Gør man det, rammer man helt forbi at der er tale om en ad-nominal funktion. I ODS løses dette problem ved at eksempler af typen (18)-(19) behandles i den overordnede afdeling der gør rede for brugen som “(pronominalt) adj.” (ikke i den overordnede afdeling der gør rede

for brugen som “(pronominalt) adv.”). I denne afdeling behandles både prototypiske adjektiv-eksempler af typen (6)-(8) vist ovenfor og ikke-prototypiske eksempler af typen (18)-(19). Sidstnævnte med en ledsagende bemærkning om placering og bøjning (ODS 18, spalte 319):

(i talespr. nu kun ubøjet) i stilling foran gen., num., visse pron. ell. ubest. art. (+ subst.). ... || nu (uden for arkais. spr.) kun foran num., ubest. art. ... og pron.

Man kunne overveje at indføre en sådan praksis i moderne ordbøger, selvfølgelig ajourført så bemærkningen om manglende bøjning ikke kun gjaldt talesprog.

Til sammenligning kan det nævnes at ord som *begge* og *al* aldrig benævnes “adv.” i ordbøgerne, på trods af de også hyppigt bruges prædeterminativt, jf. *al den snak* (NDO), *begge hendes forældre* (RO), *begge mine forældre* (DDO), *begge disse dele*, *al den gode vin*, med flere (ODS).

5. En syntaksinddelt struktur

En syntaksbaseret ordning af *sådans* muligheder kunne tage udgangspunkt i ordets skopus og se således ud:

5. adnominale funktioner
  - a. internt i syntagmet (skopus: den kategori substantivet repræsenterer)
  - b. prædeterminator (skopus: nominalet)
6. adverbale funktioner
  - a. verbaladverbial (skopus: prædikationen)
  - b. sætningsadverbial (skopus: det finitte verbal)
7. interjektional (skopus: sproghandlingen)

Den ligner på mange måder den inddeling man finder i ODS. Den eneste rigtige forskel består i at den interjektionale brug er udskilt som en egen overordnet funktion (i ODS indgår den interjektionale funktion i hovedafdelingen for “(pronominalt) adv.,” som betydning/brug 5.5.). At jeg her foreslår at den interjektionale brug bør udgøre en selvstændig overkategori, skyldes at den har nogle særkender der holder den adskilt fra de andre betydninger/funktioner.

Topologisk og syntaktisk står den for sig selv og er ikke integreret i en eventuel sætning. Enten optræder den fuldstændig isoleret (jf. et-ordsyttringen i (5)), eller også optræder den med en ledsagende ledsætning (jf. (16)). I sidstnævnte tilfælde er det den ledsagende sætning der indordner sig under *sådan*, ikke *sådan* der integreres i en sætning.

Udtalemæssigt har interjektionalet *sådan* også nogle særkender. Hvor de andre funktioner kan udtales henholdsvis en- eller to-stavet i samspil med andre forhold i syntaksen (*sådan*, *sådn*, *sån*, *sn*, jf. Jensen under udg.), udtales interjektionalet altid tydeligt med to stavelser, *så-dan*. I de tilfælde hvor de andre funktioner udtales to-stavet, udtales første stavelse altid med stærk betoning; *sådan* forholder det sig ikke med interjektionalet: Det har altid stærk betoning på anden stavelse og nogle gange også på første stavelse: *ˌsɑːdan* eller *ˈsɑːdan*.

Man kan altså altid kende interjektionalet *sådan* på udtalen og på den manglende underordning til en sætning. Den interjektionale funktion har løsrevet sig fra de andre funktioner og er blevet leksikaliseret som noget selvstændigt.

6. En tvedelt betydningsstruktur

I ordklassesammenhæng gælder betydningskriteriet de fælles træk der knytter ord indenfor klassen sammen. Men på leksemniveau

har *sådan* selvfølgelig også betydning eller – rettere – betydningspotentiale. I denne afsluttende afdeling vil jeg foreslå en forholdsvis åben betydningsbeskrivelse, der så i konteksten kan lukkes i retning af ret konkrete betydninger.

Jeg vil tage udgangspunkt i ordets henvisende funktion. Fælles for mange af de betydningsangivelser man kan læse i ordbøgerne, er omskrivninger som ‘af den slags’, ‘af den type’, ‘på den måde’ og lignende. Disse kan sammenfattes således at hvad man kan kalde den denotative betydning ved de adnominale funktioner, hedder ‘af den slags’ og ved de adverbale funktioner hedder ‘på den måde’; og disse kan så ledsages af hvad jeg vil kalde kontekstbetydninger: ‘som vist/fortalt’ eller ‘som du ved/kender’. Inspirationen til dette kommer fra Himmelmanns arbejder om demonstrativer og hans redegørelse for “brugskontekster” (Himmelmann 1996, 1997; se også Therkelsen 2003).

Himmelmann skelner mellem demonstrativernes forskellige brugskontekster: 1) situationsdeiktisk brug med en synlig/hørlig referent), 2) ana- og kataforisk brug,² hvor referenten fremgår af det forudgående eller det efterfølgende, og så 3) den såkaldt “anamnestiske” brug. Det særlige ved den anamnestiske brug er at den forudsætter fælles viden mellem afsender og modtager (på engelsk kalder Himmelmann 1996 denne brug for “recognital”), og Therkelsen (2003) foreslår at man parafraserer den ‘som du jo ved’ eller ‘som du jo kender’. En særlig omstændighed ved den anamnestiske brug er at afsender nogle gange forudser at præmissen om fælles viden måske ikke holder, hvilket kommer til udtryk ved appellerende diskurskommentarer af typen ‘, du ved’ eller ‘, ikk?’ eller indkredsede/præciserende beskrivelser. Et eksempel gives i (20):

2 Den brug jeg her kalder ana- og kataforisk brug, omfatter både demonstrativer der henviser til enkeltentiteter, og demonstrativer der henviser til begivenheder og sagforhold, som fx skildret i lange forudgående eller efterfølgende tekstpassager. Hos Himmelmann er dette to separate kategorier.

- (20) fordi så har vi sådan en fornemmelse af hvor vi er
 henne ikke (DanPASS)

Til brug for en beskrivelse af *sådan*s betydningspotentiale ligger det relevante skel mellem anamnestic og ikke-anamnestic. Jeg slår dermed den situationsdeiktiske og den ana- og kataforiske brug (jf. Halliday & Hasan (1976): endoforisk og exoforisk brug) sammen til et betydningselement der kan sammenfattes i parafrasen 'som vist/fortalt'. Den anamnesticke brug kan som allerede nævnt parafraseres som 'du ved'.

6.1. Betydningsbeskrivelse som en kombination af denotativt indhold og kontekstbetydning

Jeg vil mene at forekomster med *sådan* kan beskrives ved en kombination af 1) det denotative med skyldig hensyntagen til syntaktisk funktion: 'af den slags' henholdsvis 'på den måde' og 2) kontekstbetydningen: '-som vist/fortalt' henholdsvis '-som du ved/kender'. Den lille bindestreg signalerer at parafrasen hæfter sig på den denotative betydning.

Ved adnominale forekomster er den denotative betydning 'af den slags'. I konstellationen *en sådan x*, kan man iagttage at der altid er tale om en '-som vist/fortalt'-kontekstbetydning, jf. (6)-(8). Når *sådan* bruges prædeterminativt (*sådan en x*), kan der dels være tale om en '-som vist/fortalt'-kontekstbetydning, dels om en '-som du ved/kender'-kontekstbetydning. Dette kan ikke afgøres ud fra eksemplet selv, men – netop – kun ved inddragelse af konteksten, jf. (21):

- (21) Når man får sådan et gevær stukket i hovedet, gør
 man, som der bliver sagt (DDO)

Ved adverbale forekomster er den denotative betydning 'på den

måde'. Ved verbaladverbialer kan man ikke automatisk afgøre om der er tale om en '-som vist/fortalt'-kontekstbetydning eller om en '-som du ved/kender'-kontekstbetydning, jf. (22):

- (22) Hvorfor ser hun sådan hen på de foldede hænder.
(KorpusDK)

I mange tilfælde vil der dog være tegn indenfor sætningen (men udenfor ordet *sådan* selv) der peger på en bestemt tolkning, fx placering, prædikatets semantik og lignende.

Hvad angår funktionen som sætningsadverbial, er det '-som du ved/kender'-funktionen der fører hertil. Sætningsadverbialets særlige skopus omfatter jo verbets finithed og modalitet, og den anamnesticke brug af *sådan* resulterer dermed altid i en særlig version af kontekst-betydningen der kan parafraseres som '-du ved hvordan det føles/du ved hvordan det er'. I (23)-(24) gives et par yderligere eksempler:

- (23) De seneste år har der boet mange forskellige mennesker i huset, men det var aldrig nogle, man sådan snakkede med. (KorpusDK)
- (24) Tænk, jeg har elsket dig sådan, og du du har ikke skænket mig en tanke (KorpusDK)

6.2. Perspektivering

Samtlige mulige anvendelser og brugskontekster for ordet *sådan* har ikke været nævnt her – der er simpelthen for mange. Det skal dog nævnes at den anamnesticke kontekstbetydning kan bidrage til at anskueliggøre endnu flere anvendelser. Det ser for eksempel ud til at den kan blive den dominerende i visse kontekster. For eksempel har brugen som diskursmarkør af *sån* og *og sån* tydeligt afsæt i 'du ved'-delen; nogle gange bliver *sån* og *du ved* oven i købet

nævnt sammen. Cirkaangivelser som i *jeg har sådan 10.-12.000* er rimeligvis også udløbere af den anamnesticke brugs appellerende egenskab.

7. Koda

Sprogbeskrivelsen må på en gang tage højde for 1) de sproglige kategoriers og leksemernes meget abstrakte og åbne indhold og 2) den specifikke lukning i manifeste sætninger og ytringer. Det er sætningerne og ytringerne vi møder i hverdagen, og det er gennem disse vi kan komme frem til det abstrakte potentiale. Samtidig er det det abstrakte potentiale der knytter de enkelte forekomster sammen.

I denne artikel har jeg villet vise hvordan teorierne om betydningspotentiale kan bruges både ved bestemmelsen af ordklasse-tilhørsforhold og ved betydningsbeskrivelsen af det enkelte leksem og dets brugskontekster. Besyngelsen af betydningspotentialets fortræffeligheder i forbindelse med beskrivelsen af de enkelte leksemer er ikke ny, og hvad dette angår, er demonstrationen af hvordan betydningspotentialeidéen kan bruges ved *sådan*, bare endnu et eksempel, en bekræftelse af idéens holdbarhed. At idéen også kan bruges ved tilordning til ordklasse, er en indsigt man allerede finder praktiseret i ODS' *sådan*-artikel og teoretiseret over i Per Anker Jensens betragtninger i forbindelse med ordet *building*. Men det er som om denne indsigt er gået i glemmebogen i nyere grammatikker og ordbøger, og det kan måske nok være nyttigt at komme i tanker om den igen.

Litteratur

Ordbøger og korpora

DanPASS = *Danish Phonetically Annotated Spontaneous Speech*.
<http://www.cphling.dk/~ng/danpass_webpage/-danpass.htm> (januar 2013).

DDO = *Den Danske Ordbog*, udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab <<http://ordnet.dk/ddo>> (januar 2013).

KorpusDK = <<http://ordnet.dk/korpusdk>> (januar 2013).

NDO = *Nudansk Ordbog med etymologi*, udgivet af Politikens Forlag, 4. udgave 2010.

ODS = *Ordbog over det danske Sprog* (1918-1956), udgivet af Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Gyldendal.

RO = *Retskrivningsordbogen* (2012), udgivet af Dansk Sprognævn.

Anden litteratur

Admoni, Wladimir (1970): *Der deutsche Sprachbau*. München: C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

Becker-Christensen, Christian (2010): *Dansk syntaks*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.

Becker-Christensen, Christian & Peter Widell (2003): *Nudansk grammatik*. København: Politiken.

Diderichsen, Paul (1946): *Elementær Dansk Grammatik*. 3. udg., 9. oplag, København: Gyldendal 1987.

GDS = Erik Hansen & Lars Heltoft (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.

Halliday, M.A.K. & Ruqaiya Hasan (1976): *Cohesion in English*. London & New York: Longman.

- Hanks, Patrick (1988): Typicality and meaning potentials. I: Mary Snell-Hornby (ed.): *ZüriLEX '86 Proceedings*. Tübingen: Francke Verlag, 37-47.
- Hansen, Aage (1967a): *Moderne Dansk 2*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Grafisk Forlag.
- Hansen, Aage (1967b): *Moderne Dansk 3*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab & Grafisk Forlag.
- Himmelman, Nikolaus P. (1996): Demonstratives in Narrative Discourse: A Taxonomy of Universal Uses. I: Barbara Fox (ed.): *Studies in Anaphora* (= *Typological Studies in Language* 33). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins, 205-254.
- Himmelman, Nikolaus P. (1997): *Deiktikon, Artikel, Nominalphrase. Zur Emergenz syntaktischer Struktur* (= *Linguistische Arbeiten* 362). Tübingen: Niemeyer.
- Jacobsen, Henrik Galberg & Peder Skyum-Nielsen (1996): *Dansk sprog. En grundbog*. København: Schönberg.
- Jensen, Eva Skafté (2000): *Danske sætningsadverbialer og topologi i diakron belysning*. Ph.d.-afhandling ved Københavns Universitet.
- Jensen, Eva Skafté (2011): Mikkelsen som tekstpragmatiker. Foredrag holdt ved festseminaret *Mikkelsens Ordføjningslære bliver 100 år*, Århus Universitet.
- Jensen, Eva Skafté (under udg.): Stress distribution in NP's with predetermining *sådan* in Danish. I: Peter Juel Henriksen & Jan Heegård Petersen (red.): *SJUSK 2*. Frederiksberg: Samfundslitteratur Press.
- Jensen, Per Anker (1985): *Principper for grammatisk analyse*. København: Nyt Nordisk Forlag & Arnold Busck.
- Jespersen, Otto (1924): *The Philosophy of Grammar*. Chicago & London: The University of Chicago Press 1992.
- Mikkelsen, Kr. (1894): *Dansk Sproglære med sproghistoriske Tillæg*. København: Lehmann & Stages Forlag.

- Mikkelsen, Kr. (1911): *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg*. København: Hans Reitzel 1975.
- Norén, Kerstin & Per Linell (2007): Meaning potentials and the interaction between lexis and contexts: an empirical substantiation. I: *Pragmatics* 17:3, 387-416.
- Ravnholt, Ole (2011): Reference og specifikation; anafori, substitution og ellipse. Foredrag holdt ved festseminaret *Mikkelsens Ordføjningslære bliver 100 år*, Århus Universitet.
- Therkelsen, Rita (2003): Talesprogets og skriftsprogets bestemt-hedsparadigmer. I: Carl Bache, Merete Birkelund & Nina Nørgård (red.): *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation* 10. Odense: Syddansk Universitetsforlag, 189-206.
- Togebj, Ole (2003): *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. København: Gad.
- Wiwel, H.G. (1901): *Synspunkter for dansk Sproglære*. København: Det nordiske Forlag.

Eva Skafte Jensen
seniorforsker, ph.d., dr. phil.
Dansk Sprognævn
Worsaaesvej 19
DK-1972 Frederiksberg C
esj@dsn.dk

Lexikon och konstruktikon – ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv på lexikografi

Benjamin Lyngfelt & Emma Sköldberg

This paper addresses the question of where and how to cover linguistic patterns that do not quite belong either to the domain of lexicon or that of grammar. We present some examples of such constructions and introduce the notion of a Constructicon, as a complementary kind of resource to dictionaries and grammars, to account for them. We also examine the treatment of these example constructions in Swedish dictionaries, and discuss to what extent they can and should be treated there.

1. Inledning

Generella språkliga regler beskrivs i grammatikor och lexikala strukturer i ordböcker, men var och hur ska man behandla mönster som är för specifika för att ses som generella regler, men för generella för att kunna knytas till enskilda ord? I någon mån försöker både grammatikor och ordböcker närma sig sådana konstruktioner från var sitt håll, men de förblir perifera från båda perspektiven och har följaktligen inte fått samma goda täckning som mer renodlat grammatiska respektive lexikala strukturer. Detta är inte enbart en fråga om prioritering. Många av dessa mönster kombinerar grammatiska och lexikala egenskaper och är därför svåra att hantera utifrån såväl en rent grammatisk som en rent lexikal utgångspunkt.

Vidare är denna ”periferi” inte något marginellt gränsland som man med gott samvete kan bortse ifrån, utan har visat sig högst

problematiske inom bl.a. andraspråksinlärning (Pawley & Syder 1983, Wray 2008, Prentice & Sköldberg 2010) och språkteknologi (t.ex. Sag et al. 2002). Och ju närmare man synar detta område, desto större visar det sig vara.

[T]he number of idioms and constructions that speakers know is of a comparable order of magnitude to the number of words, and the frequency of such constructions in text and conversation is very high. (Jackendoff 2007:57)

Det är därför väl värt att pröva en annan utgångspunkt och sätta den s.k. periferin i centrum. Så gör man inom konstruktionsgrammatik (Fillmore et al. 1988, Goldberg 1995, Hoffman & Trousdale 2013 m.fl.) och från detta perspektiv börjar det nu växa fram komplement till ordböcker och grammatikor: konstruktikon.

Med ett *konstruktikon* menas dels ett språks inventarium av konstruktioner (se definition s. 78), dels en samlad beskrivning av detta inventarium (jfr Farø 2013). Sådana beskrivningar håller nu på att utvecklas för flera språk, inklusive ett svenskt konstruktikon – SweCxn – vid Institutionen för svenska språket, Göteborgs universitet (Lyngfelt & Forsberg 2012, Lyngfelt et al. 2012).

Vi kommer här först att presentera konstruktioner och konstruktikon (avsnitt 2), därefter granska om och hur tre exempelkonstruktioner redovisas i några större svenska ordböcker (avsnitt 3) och avslutningsvis diskutera förhållandet mellan konstruktioner och ordböcker (avsnitt 4).

2. Konstruktioner och konstruktikon

Vad är det då för mönster det handlar om? Vi kan utgå från följande tre exempelkonstruktioner, som alla ingår i SweCxn:

- (1) [i ADJEKTIV-aste laget]: *i tyngsta laget, i dyraste laget, i varmaste laget* (jfr *i (det) bästa laget*)

Exempel (1) består av prepositionen *i*, ett adjektiv i superlativ och *laget* i bestämd form, och betyder ungefär 'mer än önskvärt av den egenskap adjektivet uttrycket'. Det mer ordinära exemplet *i (det) bästa laget* passar alltså inte in, eftersom det dels inte har denna speciella betydelse, dels kan konstrueras med framförställd artikel.

- (2) [X och X]: *kul och kul, många och många, modig och modig* (jfr *äpplen och päron, glad och nöjd, Ni bara pratar och pratar*)

– Har du köpt **ny** bil?

– Nja, **ny och ny**, den är från 2008.

Konstruktionen i (2) består av två identiska uttryck (X), samordnade med *och*. Detta X (*ny* i exemplet) upprepas från föregående yttrande, och konstruktionen fungerar så att säga reaktivt genom att modifiera eller relativisera betydelsen hos X (Lindström & Linell 2007). Konstruktionen har alltså inte särskilt mycket gemensamt med andra typer av samordningar (som t.ex. *äpplen och päron*). Notera att konstruktioner som denna fordrar att även led i kontexten vägs in i beskrivningen.

- (3) [VERBA sig RESULTAT]: *springa sig varm, skrika sig hes, shoppa sig lycklig, hyra sig i form* (jfr *känna sig trött*)

I (3) illustreras en reflexiv resultativkonstruktion, med strukturen verb + reflexiv + en fras (vanligen AP) som uttrycker handlingens resultat. Betydelsen är ungefär 'uppnå det resulterande tillståndet genom den handling verbet uttrycker' (Lyngfelt 2007, jfr Jansson

2006).¹ Konstruktionen är högst produktiv, men följer inte automatiskt av strukturen. Exempelvis hör inte *känna sig trött* hit, eftersom det knappast betyder 'bli trött genom att känna'. I denna konstruktion ingår inget lexikalt specifikt led (*sig* är bara en smidig markör för reflexiv), utan samtliga led är schematiska.

Som dessa exempel visar kan en konstruktion kombinera särdrag från flera språkliga nivåer och är därför ofta svår att hänföra till någon viss språknivå, som syntax, lexikon eller morfologi. Det är också tydligt hur konstruktionernas funktioner inte enkelt kan härledas vare sig ur de ingående orden eller ur den syntaktiska strukturen (eftersom samma formella strukturer förekommer även med andra betydelse och funktioner).

Vi har kallat dessa mönster för konstruktioner, vilket är en flertydig term. Inom konstruktionsgrammatik, som vi utgår från här, definieras konstruktioner typiskt som 'konventionaliserade förbindelser mellan form och innehåll' (Lyngfelt & Forsberg 2012:5). Med andra ord motsvarar de ungefär vad andra kallar *tecken* (Saussure m.fl.) eller *symboliska enheter* (Langacker). Det är alltså inget begrepp som är exklusivt förbehållet fenomen på gränsen mellan lexikon och grammatik, utan alla språkliga mönster kan betraktas som konstruktioner; ord är lexikala konstruktioner osv. I stället för en binär uppdelning i grammatik och lexikon (med ett problematiskt gränsland) kan man tänka sig språket som ett nätverk av konstruktioner, vilka fördelar sig utmed ett kontinuum från maximalt specifika till maximalt generella. Det går t.ex. att urskilja följande typer (jfr Fried u.u.):

- fyllda och fixerade: *så att säga, vederbörande*
- fyllda, delvis flexibla: *sista minuten-resa*[SPECIES, NUMERUS], *lägga*[TEMPUS] (*alla*) *korten/papperen på bordet*

¹ Exemplet *hyra sig i form* är hämtat ur en annons – *Hyr dig i form!* – med erbjudandet att den som hyr en viss sorts TV får en träningscykel på köpet. Kopplingen mellan verbhandling och resultat kan alltså vara tämligen indirekt.

- partiellt schematiska: *i* ADJEKTIV-*aste laget*, *X och X*
- fullt schematiska: S [NP VP], VERB[TEMPUS]

Det är partiellt schematiska konstruktioner som står i centrum för såväl svenskans som andra språks konstruktikonprojekt, bl.a. därför att det är där beskrivningsbehovet är som störst. Vi utesluter dock inte mer renodlat lexikala eller syntaktiska konstruktioner. Visst överlapp gentemot andra resurser är snarast önskvärt, dels för att undvika nya gränsland, dels för att mönster som ingår i flera typer av resurser då behandlas utifrån olika perspektiv vilka fångar delvis olika egenskaper.

SweCxn är alltså en databas med svenska konstruktioner som dem i exempel (1)–(3). Det är inspirerat av sin engelska motsvarighet i Berkeley (Fillmore 2008, Fillmore et al. 2012), och liknande resurser håller också på att utvecklas för japanska och brasiliansk portugisiska (se Ohara 2012, Torrent et al. 2013). Samtliga är utformade som tillägg till ett FrameNet för det aktuella språket. Utmärkande för just SweCxn är bl.a. ett särskilt fokus på konstruktioner av betydelse för andra- och främmandespråksinlärning, samt ett starkt språkteknologiskt inslag, med ambitionen att utveckla metoder för automatisk identifiering av konstruktioner. Konstruktikonet är primärt uppbyggt som en forskningsresurs, men i förlängningen bör det också kunna anpassas till bl.a. pedagogiska tillämpningar.

3. Konstruktioner i svenska ordböcker

Behandlingen av konstruktioner i svenska – eller nordiska – ordböcker har inte undersökts i särskilt hög grad tidigare. Ett undantag utgör Farø & Lorentzen (2009) som granskat hur olika ordförbindelser (bl.a. kollokationer och idiom) redovisas i sex danska ordböcker. Mest relevanta för oss är deras s.k. ”fraseskabeloner”

som i hög grad liknar de delvis schematiska konstruktioner som står i fokus här. De danska ordböckernas redovisning skiljer sig åt, både när det gäller antal och typer av ordförbindelser. Farø & Lorentzen (2009:89) konstaterar dock att samtliga verk ”i nogen grad favoriserer de spektakulære og farverige flerordsförbindelser” och att ”de mere subtile og upåfaldende typer med fx tompladser” blir något styvmoderligt behandlade. Författarna noterar också att ordböckerna har problem med frasschablonernas produktivitet.

För att (i viss mån) ta reda på om förhållandena är desamma i svenska ordböcker har vi undersökt hur de tre exempelkonstruktionerna i avsnitt 2 ovan behandlas i svenska verk. De aktuella verken är allmänordböckerna *Natur och Kulturs Stora Svenska ordbok* (2006, hädanefter NoK), *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009, SO), *Bonniers svenska ordbok* (2010, BSO) samt konstruktionsordboken *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser* (2003, SSB).

De fyra ordböckerna är sinsemellan ganska olika. NoK, på ca 37 000 uppslagsord, är i första hand en receptionsordbok som torde vända sig till inlärare på lägre nivåer. SO, som ska stödja både reception och produktion, innehåller ca 65 000 lemman och vänder sig främst till modersmålstalare och avancerade inlärare. BSO, som liknar SO vad gäller antal lemman och tänkta målgrupper, är däremot framför allt en receptionsordbok. SSB, avslutningsvis, redovisar 85 000 konstruktioner och fraser. Boken, som främst riktar sig till professionella skribenter, ska kunna användas vid både reception och produktion.

3.1. [i ADJEKTIV-aste laget]

Det är inte självklart var man ska leta i en pappersordbok om man söker efter de tre konstruktionerna. Den första, [i ADJEKTIV-aste laget], har som sagt två lexikalt specifika led, prepositionen *i* och substantivet *lag*, och det naturliga är att kontrollera om konstruktionen redovisas under dessa.

Inte helt förvånande behandlar ingen av ordböckerna konstruktionen under *i*, men däremot under *lag*. Nedan återges (något förenklat) relevanta delar ur ordboksartiklarna.

- NoK ²lag [...] i kortaste (längsta...) laget lite för kort (lång...) ♦ *Byxorna är i kortaste laget. i största (minsta...) laget nästan för stor (liten...)* ♦ *Tårtan var i minsta laget. i tidigaste (senaste) laget nästan för tidigt (sent)* ♦ *De kom i senaste laget.*
- SO ²lag₅ (i förb. med en superl.) (för stor eller för liten) utsträckning [i det avseende som framgår av sammanhanget]: *föreställningen var i kortaste laget; boken var i längsta laget; tårtan var i mastigaste laget* KONSTR. i ADJ *laget*
- BSO ¹lag₃ (i många uttryck) i *längsta (största, minsta, kortaste etc.) laget nästan för lång osv. [...]*
- SSB ²lag [...] i uttr. för jämförelser *ngt är i kortaste/längsta laget* lucianattlinnet var i längsta laget (nästan för långt) så hon höll på att snava på det; *ngt är i minsta/största laget* ersättningen var i största laget (väl stor) för en timmes jobb; *det är i tidigaste/senaste laget att göra ngt* att ringa hem till folk klockan elva på kvällen är i senaste laget; *något är i grövsta laget* påhoppet var i grövsta laget [...]; *ngt är i knappaste laget* vinsten är i knappaste laget om man betänker vilka investeringar som ska göras.

Lexikograferna har som synes försökt att visa på konstruktionens produktivitet genom metaspråkliga angivelser (se t.ex. de tre punkterna i NoK och ”etc.” i BSO). Vidare har SO valt en abstrakt betydelsebeskrivning som ska täcka hela bruket. Språkexemplen torde där spela en synnerligen viktig roll för förståelsen av konstruktionen. I NoK och SSB förklaras istället enskilda instanser. I

SSB, som tar upp hela åtta olika varianter, förklaras de inledande två, dvs. *i längsta* respektive *största laget*, men inte de övriga. Kanske har man tänkt att användare, utifrån de första exemplen, kan lista ut vad konstruktionen betyder i de senare. BSO är ännu mer återhållsam med betydelse. Användare får själva räkna ut vad resultatet blir om adjektivet *längsta* ersätts med *största*, *minsta* etc. Det är också möjligt att ordbokens avsedda målgrupp klarar detta.

3.2. [X och X]

Också konstruktionen [X och X] innehåller ett lexikalt led. Men till skillnad från *lag* i [i ADJEKTIV-aste laget] är *och* ett obetonat formord och det är inte lika naturligt att användare letar under detta om de söker efter konstruktionen i en ordbok. Sannolikt söker användarna istället på ett annat ord som är aktuellt i sammanhanget. I ett svar som – *Nja, ny och ny, den är från 2008* (jfr exempel 2 ovan) är det faktiskt *ny* som betonas och ifrågasätts. Vi har därför granskat olika artiklar (som t.ex. *ny*) där konstruktionen skulle ha kunnat redovisas, men bara funnit den på ett enda ställe och det är under *och* i NoK:

NoK **och** [...] **billig och billig (långt och långt...)** jag vet inte säkert om det är billigt (långt...) ♦ Är det långt till havet? – Långt och långt, det är tre mil.

I ordboksartikeln återges den situation där konstruktionen typiskt uppträder, dvs. ett samtal där en talare upprepar ett ord som en annan talare just har sagt. Lexikograferna har försökt att visa på konstruktionens produktivitet, här genom att markera att också andra ord, däribland *långt* kan omförhandlas, men i själva verket kan det lika gärna vara ett verb som *springa*, ett pronomen som *många* etc. Det är emellertid svårt, om inte omöjligt, att i en ordbok ge uttömmande information om vilka ord som kan ingå i en

konstruktion av det här slaget. Produktiviteten låter sig inte fångas med en lexikal utgångspunkt.

Att konstruktionen inte behandlas i övriga verk kan bero på att den är ovanlig i de korpusar som många svenska ordböcker bygger på, i synnerhet tidningstexter. Den kan också vara svår att upptäcka eftersom *och* tillhör de i särklass mest frekventa orden i svenska tidningar. NoK (2006:5) strävar dock uttryckligen efter att också redovisa vardagligt talspråk och just denna konstruktion torde vara vanligast förekommande i den typen av språkbruk.

3.3. [VERBA sig RESULTAT]

Konstruktionen [VERBA sig RESULTAT] avviker från de tidigare två genom att den är helt schematisk. Därmed är det inte självklart var man leta om man vill kontrollera om konstruktionen behandlas i en traditionell ordbok. Vi har dock valt att granska nio konventionaliserade ordförbindelser, bl.a. *supa sig full* och *äta sig mätt*, som instansierar konstruktionen.

Granskningen visar på en stor skillnad mellan de enskilda verken. BSO redovisar endast två förbindelser, idiomerna *stirra sig blind (på ngt)* och *slå sig lös*. SSB, däremot, behandlar samtliga ordförbindelser utom en, *springa sig fri*. Resultatet är inte förvånande; tidigare undersökningar har visat att BSO endast tar upp ett fåtal ordförbindelser (se t.ex. Sköldberg 2012:192) och SSB är som sagt en konstruktionsordbok. Det är dock intressant att SSB är mer heltäckande än SO och NoK som vanligtvis redovisar många uttryck – men kanske gäller det just mer iögonfallande idiom. Ordförbindelserna presenteras på olika sätt. Som exempel kan *äta sig mätt* nämnas. I NoK återfinns det under adjektivet *mätt* inom det utbyggda språkprovet *vi åt oss mätta på smörgåsar*. I SO redovisas ordförbindelsen under såväl *äta* som *mätt* – båda gångerna i form av ett naket språkprov. Också SSB behandlar ordförbindelsen under *äta* och *mätt*, men i form av sublemman. Under *äta* står

förklaringen 'om att äta tillräckligt mycket för att bli mätt' följt av exemplet *de åt sig mätta på tårta*. Under *mätt* saknas en betydelse, men där finns istället två språkprov: *för första gången kunde de äta sig ordentligt mätta* och *han åt sig mätt på godis*. I SO tydliggörs med andra ord själva konstruktionen vilket kan stödja produktion. I SSB får användaren hjälp att tolka ordförbindelsen, men konstruktionen som sådan är ganska dold. Avslutningsvis menar vi att, även om själva konstruktionen [VERBA sig RESULTAT] återfinns i ordböckerna, förmedlas ingen explicit information om den produktiva konstruktionens existens.

Sammanfattningsvis stöder vår granskning av de tre exempelkonstruktionerna Farø & Lorentzens (2009) resultat av hur frasschabloner behandlas i danska ordböcker. Undersökningen är mycket begränsad, men resultaten antyder att konstruktioner med lexikalt specifika innehållsord tas upp, åtminstone i konstruktionsordboken SSB. Rent schematiska konstruktioner är däremot svåra att behandla på ett adekvat sätt i ordböcker. Samtliga ordböcker försöker visa på konstruktionernas produktivitet, men kan rimligtvis inte göra det fullt ut eftersom de är bundna till en lexikal utgångspunkt.

4. Diskussion

Som torde ha framgått ovan kan konstruktioner kännetecknas av lexikala, morfologiska, syntaktiska, semantiska, prosodiska, pragmatiska och andra egenskaper – i en eller annan kombination. Var och hur ska sådana mönster redovisas? Hör de alls hemma i en ordbok?

Problemet uppmärksammas bl.a. av Hannesdóttir & Ralph (2010), vilka kopplar det till det faktum att lexikografi och grammatikbeskrivning i så stor utsträckning är skilda verksamheter:

Slutsatsen blir att sådana företeelser som pekar mot både lexikonet och grammatiken inte får någon fullgod beskrivning [...] så länge grammatiken och lexikografin hålls strikt isär. (Hannedóttir & Ralph 2010:160)

Hannedóttir & Ralph understryker därför att ordboks- och grammatikförfattare bör samarbeta med varandra och gemensamt se till att det som saknas i den ena resursen täcks i den andra. Naturligtvis har de en poäng i detta, och ett sådant samarbete torde vara välgörande i flera avseenden. Även en sådan lösning utgår dock i princip från en binär uppdelning i grammatik och lexikon. Varje språkligt fenomen måste hänföras till det ena eller det andra – eller kanske båda, men i vardera beskrivningen utgår man då ändå från ett av perspektiven på bekostnad av det andra.

Vi har här föreslagit en annan väg, där grammatiska och lexikala egenskaper kombineras i samma beskrivning. Ett konstruktikon liknar i stora drag ett lexikon till sin struktur, genom att alla enheter hanteras som tecken. Det som främst skiljer mer eller mindre schematiska konstruktioner från fasta ordförbindelser som *till och med* eller *det vill säga* är dels att konstruktionerna innehåller variabler, dels att man behöver väga in deras interna struktur. Båda dessa aspekter är svåra att fånga från ett lexikalt perspektiv.

Har då inte konstruktionerna en plats i en ordbok? Jovisst, i den mån de är lexikalt etablerade, dvs. när det är rimligt att betrakta kännedom om konstruktionsmönstret som en del av språkbrukarnas kunskap om det aktuella ordet. Detta är t.ex. fallet med [i ADJEKTIV-aste laget] som med fördel kan redovisas under *lag* – dock knappast under *i*.

En konstruktion som [X och X] är mindre självklar, eftersom det inte är den lexikalt fasta delen av konstruktionen som främst märks när konstruktionen används. Visst kan man ta upp den som en speciell användning av *och* (jfr *Den Danske Ordbog* 2003–05, DDO), men som nämndes ovan är frågan om det verkligen är där

en ordboksanvändare letar för att komma åt innebörden av t.ex. *ny och ny*. Själva poängen med konstruktionen är ju att fästa uppmärksamheten på innebörden hos X, i det här fallet *ny*. I elektroniska ordböcker öppnas dock möjligheter till andra sökvägar, där den som söker på *ny och ny* kanske kan hänvisas till den relevanta undertypen av *och*.

En mer given plats – eller snarare flera – har då [VERBA sig RESULTAT], trots att konstruktionen saknar lexikalt specifika led. Den är nämligen lexikalt förankrad genom flera av sina instansieringar: *supa sig full*, *äta sig mätt*, *skrika sig hes* osv. I flera fall förefaller det väl motiverat att redovisa mönstret under det aktuella verbet eller adjektivet – eller båda. På samma sätt är det möjligt att någon specifik instansiering av [X och X] kan bli så etablerad att den bör redovisas under uppslaget för detta X. Sådana val beror förstås på den aktuella ordbokens syfte och målgrupp, men i större verk kunde man gärna redovisa fler konstruktionella mönster.

Däremot fångar man inte konstruktionens produktivitet på det viset. Men det kanske inte en ordbok vare sig kan eller bör göra. En rimligare ambition är att ett konstruktionsmönster redovisas i samband med de lexikala enheter där det i någon mån kan sägas vara lexikaliserat – men inte tillsammans med andra lexikala enheter, där konstruktionen är möjlig men inte specifikt associerad med just det ordet. Det är alltså samma strategi som används för hanteringen av valensmönster. Jämför t.ex. SO:s valensram för verbet *skratta*, dvs. ”skratta (åt ngn el. ngt. el. SATS”, med exemplen i (4) (från Språkbankens Parole-korpus, via Lyngfelt 2008; jfr även Goldberg 1995, kapitel 1):

- (4) a. [...] några par skrattade *iväg nerför trapporna och ut på grusplanen*.
 b. [...] och skrattade *det där skrattet som bara han själv begrep sig på*.

- c. Men Lars och jëntorna riktigt skrattade *henne tyst*.
- d. – Stäng av, skrek Karin till Henrik som skrattade *ikapp* med Arnold [...]

I (4a) används *skratta* som rörelseverb, i (b) med innehållsobjekt, i (c) med en resultativkonstruktion och i (d) med adverbet *ikapp*. SO redovisar ingen av dessa användningar – och ska så heller inte göra. Möjligheten att bilda dessa uttryck följer inte av vår kunskap om verbet *skratta*, utan av andra konstruktioner. Att redovisa dessa under *skratta* vore att göra användaren en otjänst.

Häri ligger en svår frestelse för ordboksredaktören (liksom för all del för grammatikern). I strävan att utforma en så bra produkt som möjligt är det naturligt att vilja täcka in så mycket som möjligt. Men med överdriven nit riskerar man dels att ge ett missvisande intryck – *skratta* är faktiskt inget rörelseverb – dels att en mångfald lexikalt perifera mönster skymmer de produktiva och pregnanta.

Notera att vi skriver *lexikalt* perifera. Dessa mönster är inte perifera i språket, bara i relation till verbet i fråga. Några bör redovisas under andra ord (t.ex. *ikapp*), andra hellre i en grammatik och/eller ett konstruktikon. Detta aktualiserar Hannesdóttir & Ralphs ovannämnda uppmaning till samarbete. Arbetar man uteslutande med en viss typ av språklig resurs är det naturligt att vilja täcka in så mycket som möjligt där. I ett vidare perspektiv finns dock andra valmöjligheter.

Frågan om huruvida konstruktioner bör redovisas i ordböcker landar alltså (förutom vanliga hänsynstaganden till ordbokens målgrupp, avsedda funktioner osv.) i graden av lexikal etablering. Vid tydlig lexikal etablering blir svaret JA. Vid ingen eller otydlig lexikal etablering blir svaret NEJ. Vid delvis lexikal förankring blir svaret DELVIS, dvs. mönstret redovisas i anslutning till de ord där associationen kan antas utgöra en del av vår kunskap om det

aktuella ordet. Produktivitet därutöver hör snarare hemma i en grammatik eller ett konstruktikon.

Med dagens tekniska möjligheter är det dessutom inte längre praktiskt nödvändigt att hålla isär de olika typerna av beskrivningar, utan ordbok, grammatik och konstruktikon borde gå att förena i en gemensam elektronisk resurs. Användarna kanske inte ens behöver välja vilken (del-)resurs de söker i, utan sökningens utformning kan styra vilken sorts information som presenteras. Men först fordras god empirisk täckning, och där ligger konstruktikografin långt efter lexikografen och grammatiken – än så länge.

Litteratur

Ordböcker och databaser

BSO (2010) = *Bonniers svenska ordbok*. Utarbetad av Sten Malmström, Iréne Györki & Peter A. Sjögren. (10 uppl.) Stockholm: Bonniers.

DDO (2003–05) = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal. <<http://ordnet.dk/ddo>> (juni 2013).

NoK (2006) = *Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

SO (2009) = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Stockholm: Norstedts (i distribution).

SSB (2003) = *Svenskt språkbruk. Ordbok över konstruktioner och fraser*. Utarbetad av Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Ordbok.

SweCxn = *Svenskt konstruktikon*. <<http://spraakbanken.gu.se/swe/resurs/konstruktikon>> (juni 2013).

Övrig litteratur

- Farø, Ken (2013): Inventariografi. Al leksikografis og grammatikografis mo(r)der? I: *LexicoNordica* 20 (detta nummer).
- Farø, Ken & Henrik Lorentzen (2009): De oversete og mishandlede ordforbindelser – hvilke, hvor og hvorfor? I: *LexicoNordica* 16, 75–101.
- Fillmore, Charles (2008): Border Conflicts: FrameNet Meets Construction Grammar. I: Elisenda Bernal & Janet DeCesaris (eds.): *Proceedings of the XIII EURALEX International Congress*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra, 49–68.
- Fillmore, Charles, Paul Kay & Mary Catherine O'Connor (1988): Regularity and Idiomaticity in Grammatical Constructions: The Case of Let Alone. I: *Language* 64, 501–538.
- Fillmore, Charles, Russell Lee-Goldman & Russell Rhomieux (2012): The FrameNet Constructicon. I: Hans Boas & Ivan Sag (eds.): *Sign-Based Construction Grammar*. Stanford: CSLI, 309–372.
- Fried, Mirjam (u.u.): Construction Grammar. I: Artemis Alexiadou & Tibor Kiss (eds.): *Handbook of syntax* (2nd ed.). Berlin: de Gruyter.
- Goldberg, Adele (1995): *Constructions. A Construction Grammar Approach to Argument Structure*. Chicago & London: University of Chicago Press.
- Hannedóttir, Anna Helga & Bo Ralph (2010): Explicit och implicit information i tvåspråkig lexikografi. I: Harry Lönnroth & Kristina Nikula (red.): *Nordiska studier i lexikografi* 10. Tammerfors, 150–163.
- Hoffmann, Thomas & Graeme Trousdale (red.) (2013): *The Oxford Handbook of Construction Grammar*. Oxford: OUP.
- Jackendoff, Ray (2007): *Language, Consciousness, Culture: Essays on Mental Structure*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Jansson, Håkan (2006): *Har du ölat dig odödlig? En undersökning av resultativkonstruktioner i svenskan* (MISS 57). Inst. f. svenska språket, Göteborgs universitet.
- Lindström, Jan & Per Linell (2007): ”Roli å roli”. X och x som samtalspraktik och grammatisk konstruktion. I: Elisabet Engdahl & Ann-Marie Londen (red.): *Interaktion och kontext. Nio studier av svenska samtal*. Lund: Studentlitteratur, 19–89.
- Lyngfelt, Benjamin (2007): Mellan polerna. Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan. *Språk och stil* NF 17, 86–134.
- Lyngfelt, Benjamin (2008): Huvuddriven valens – konstruktionsdriven argumentstruktur? I: *NOG ORDAT? Festskrift till Sven-Göran Malmgren den 25 april 2008*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 34.) Göteborg: Meijerbergs institut, 272–279.
- Lyngfelt, Benjamin, Lars Borin, Markus Forsberg, Julia Prentice, Rudolf Rydstedt, Emma Sköldberg & Sofia Tingsell (2012): Adding a Constructicon to the Swedish resource network of Språkbanken. I: *Proceedings of KONVENS 2012* (LexSem 2012 workshop), Wien, 452–461. <http://www.oegai.at/konvens2012/proceedings/66_lyngfelt12w/> (juni 2013).
- Lyngfelt, Benjamin & Markus Forsberg (2012): *Ett svenskt konstruktikon. Utgångspunkter och preliminära ramar*. (GU-ISS 2012-02) Inst. f. svenska språket, Göteborgs universitet. <<http://hdl.handle.net/2077/29198>> (juni 2013).
- Ohara, Kyoko Hirose (2012): Japanese FrameNet: Toward constructicon building for Japanese. Seventh International Conference on Construction Grammar (ICCG-7), Seoul, Korea. <<http://jfn.st.hc.keio.ac.jp/publications/OharaICCG7Final.pdf>> (juni 2013).

- Pawley, Andrew & Frances Hodgetts Syder (1983): Two puzzles for linguistic theory: nativelike selection & nativelike fluency. I: Jack Richards & Richard Smith (eds.): *Language and Communication*. London: Longman, 191–221.
- Prentice, Julia & Emma Sköldberg (2010): *Klättra på väggarna eller bara vara ett med soffan?* Om figurativa ordförbindelser bland ungdomar i flerspråkliga miljöer. I: *Språk och stil* NF 20, 5–35.
- Sag, Ivan, Timothy Baldwin, Francis Bond, Ann Copestake & Dan Flickinger (2002): Multi-word expressions: A pain in the neck for NLP. I: Alexander Gelbukh (ed.): *Computational Linguistics and Intelligent Text Processing* (Proceedings of CICLING-2002). Berlin: Springer, 1–15.
- Sköldberg, Emma (2012): *Tummen upp eller tummen ner?* Om användning och beskrivning av konventionaliserade gester i svenskan. I: *LexicoNordica* 19, 183–202.
- Torrent, Tiago, Ludmila Lage, Thais Sampaio, Tatiane Tavares & Ely Matos (2013): Revisiting Border Conflicts between FrameNet and Construction Grammar: annotation policies for the Brazilian Portuguese Constructicon. International FrameNet Workshop 2013 (IFNW-13), Berkeley, CA.
- Wray, Alison (2008): *Formulaic language: pushing the boundaries*. Oxford: OUP.

Anmärkning: Projektet *Ett svensk konstruktikon* finansieras av Riksbankens Jubileumsfond.

Benjamin Lyngfelt
 professor
 Institutionen för svenska språket
 Box 200, Göteborgs universitet
 SE-405 30 Göteborg
 benjamin.lyngfelt@svenska.gu.se

Emma Sköldberg
 universitetslektor, docent
 Lexikaliska institutet
 Institutionen för svenska språket
 Box 200, Göteborgs universitet
 SE-405 30 Göteborg
 emma.skoeldberg@svenska.gu.se

Mediala s-verb i svenska ordböcker

Nina Martola

The most common way of forming passive in Swedish is through the ending *-s* (*huset byggdes* 'the house was built', *huset hade byggts* 'the house had been built'). There are, however, verbs ending in an *-s* without representing the s-passive. These are called *deponens*. Some of the deponens verbs always end in an *-s* and some of them have counterparts without an *-s*, e.g. *utveckla* 'develop' [develop something] – *utvecklas* 'develop' [something develops into something]. The latter group is called *medial deponens* and the verbs express a spontaneous process. For the lexicographer the medials are somewhat problematic, since it is hard to tell to what extent the s-forms can be considered independent. In this study I analyze how the type is handled in four Swedish monolingual dictionaries. My result is that there is quite a lot of inconsistency.

1. Inledning

Man behöver inte leta särskilt mycket efter deponensverb (jfr avsnitt 2) i en svensk ordbok för att bli förvirrad. Verb som *behövas*, *förslummas* och *utvecklas* finns med som uppslagsord medan t.ex. *erfordras*, *fördubblas* och *förvandlas* inte gör det. I vissa fall framgår det i ordboksartiklarna att ett verb förekommer ofta i s-form, i andra fall gör det det inte. Det är möjligt att de flesta användare inte störs av inkonsekvenserna men å andra sidan skulle de knappast heller störas av större konsekvens. Och för de användare som intresserar sig för någon viss typ av ord vore en klarare systematik att föredra.

I denna uppsats undersöker jag fyra olika svenska ordböcker med avseende på behandlingen av ett antal verb som kan räknas

till kategorin medial deponens. Jag relaterar mina iakttagelser till hur verben förekommer i ett autentiskt material. De stora, effektivt sökbara korpusar som finns i våra dagar erbjuder lexikografen mycket större möjlighet att stödja sig på faktiskt språkanvändning, tills vidare förstås främst skriftspråklig användning.

Med utgångspunkt i undersökningen av ordböckerna och det autentiska materialet resonerar jag kring fenomenet mediala deponensverb ur ett konstruktionsgrammatiskt perspektiv. Till slut försöker jag knyta ihop mina iakttagelser lexikografiskt.

2. Om deponens

Termen *deponens* används i Svenska Akademiens grammatik (1:161, 2:554–555, i fortsättningen SAG) med avseende på verb på -s som inte har passiv funktion. Det finns två grupper av *deponensverb*, sådana som förekommer enbart i s-form (t.ex. *andas*, *lyckas*) och sådana som förekommer både i s-form och i s-lös form.¹

Vad betydelsen beträffar kan följande grupper urskiljas (SAG 2:555–557):

- A. Subjektet betecknar agens eller orsak.
  - Absolut betydelse, ofta iterativt eller generiskt (*bitas*, *narras*)
  - Reciprok betydelse (*enas*, *mötas*)
  - Absolut eller reciprok betydelse (*kittlas*, *knuffas*, *pussas*)
- B. Subjektet betecknar föremålet för aktionen eller upplevelsen av aktionen och aktionen representerar ett spontant skeende.
  - Medial betydelse (*skadas*, *utvecklas*, *höras*)

1 I vissa verk används *deponens* bara om den första gruppen, jfr. t.ex. NE, som i sin definition har med villkoret ”men som saknar aktiv motsvarighet”.

Vissa av de mediala verben har en reflexiv motsvarighet (*utvecklas* ~ *utveckla sig*), och gränsen mellan passiv och medial betydelse är ofta vag.

Det är med andra ord s-verben med medial betydelse som är vaga gentemot passiv. SAG (4:403) framställer det som ett kontinuum med den utpräglat mediala² användningen som den ena polen och passiv som den andra. Mellan ytterligheterna står fall där det finns en orsak bakom skeendet och, närmare passiv, fall med implicit agens.

I Lyngfelt (2007) behandlas deponens från konstruktionsgrammatisk synpunkt. Grupperingen är i många stycken densamma som i SAG men med finare fördelning. Utöver absoluta, reciproka och mediala deponens tas en fjärde typ upp, nämligen intransitiva deponenskonstruktioner som förekommer i kombination dels med beteendeverb (*envisas*, *fjollas*, *väsñas*), dels med rörelseverb och lokativa verb (*färdas*, *nalkas*, *vistas*). Också i Lyngfelt (2010) räknas med fyra huvudkategorier, absoluta, reciproka, mediala och intransitiva konstruktioner, och det är de intransitiva som skiljer Lyngfelt från SAG.

Beträffande medial deponenskonstruktion konstaterar Lyngfelt (2007:119) liksom SAG att både denna och s-passivkonstruktion kännetecknas av att verbet står i s-form och att subjektet uppstår rollen Patient eller Upplevare. Den enda skillnaden är att det i den passiva konstruktionen ingår en optionell agent.

Förutom den mediala upplevar-/patientkonstruktionen räknar Lyngfelt (2007:119–120) med opersonlig deponens (t.ex. *det bränns*; *det våras*), medial deponens med formellt subjekt (*det lyckades honom inte*) och deponens med subjektslyftning (*känñas*, *tyckas*).

2 Benämningen *medial* kommer av att konstruktionen befinner sig mitt emellan passiv och aktiv. (Lyngfelt 2007)

3. Förekomsten av mediala s-verb i ett korpusmaterial

I SAG (2:556–557) ges en lista på 90 deponensverb med medial betydelse. Det är knappast en uttömmande lista, men den utgör en god bas för en undersökning av lemmatiseringen i ordböcker.

Inledningsvis och som bakgrund till ordboksdiskussionen ska jag undersöka i vilken utsträckning verben förekommer i autentiska texter. För det syftet har jag använt mig av fem korpusar med sammanlagt 41,6 miljoner ord ur Korp i Språkbanken (litteratur drygt 30 %, tidningstext knappt 70 %) (tabell 1).

Korpus	Miljoner ord
Bonniersromaner I	6,6
Bonniersromaner II	4,3
Norstedtsromaner	2,5
GP 2001	17,4
Press 98	10,8
Totalt	41,6

Tabell 1: Använda korpusar.

Undersökningen visar att största delen av s-verbena är lågfrekventa. Bara 11 verb når upp till en relativ frekvens på över 10 belägg per miljoner ord (första kolumnen i tabell 2). Vissa av verben finns som lemgram³ på -s i Korp. För de övriga verben kan den relativa frekvensen fås fram utifrån lemgrammet för s-löst verb med preciseringen att ordet ska sluta på -s.⁴ För dessa anges i

3 Ett *lemgram* i Språkbanksterminologi svarar i stort sett mot *lemma* i lingvistisk terminologi. Så här står det i användaranvisningarna: "Ett lemgram är ett ords eller ett flerordsuttrycks samtliga böjningsformer, och gör det möjligt att i en och samma sökning söka efter både 'katt', 'katter', 'katterna' och så vidare." <<http://spraakbanken.gu.se/swe/forskning/infrastruktur/korp/anvandarhandledning>>. Lemgrammen hämtas från en lexikal resurs, SALDO.

4 Söksträng: [word = ".*s" & lex contains "förvandla\\.vb\\.1"]

tabell 2 också hur stor andel s-formerna utgör av verbets samtliga former. Andelen kunde tänkas spela en roll för lemmatiseringen i ordböcker. I kolumnen längst till höger anges i hur många ordböcker s-verbet finns upptaget som lemma (jfr avsnitt 4).

Verb	Frekvens		S-lemgram ⁵	Andel -s %	Lemma i ordböcker
	Rel.	Abs.			
kännas	247,2	10290	x		4
behövas	118,8	4943	x		4
kallas	105,9	4407		27,0	0
krävas	93,9	3910	x		4
födas	54,3	2260		37,5	2
utvecklas	53,4	2222	x		4
förändras	51,5	2142		53,4	1
förvandlas	33,8	1408		60,2	0
skadas	30,5	1270		28,2	0
förbättras	17,7	735		29,2	0
skämmas	16,3	680	x		4

Tabell 2: Mediala s-verb i korpusmaterialet.

Som nämnt är många av de 90 SAG-verbena lågfrekventa, bl.a. många av de 18 som inte finns lemmatiserade i någon ordbok (jfr tabell 3 nedan), t.ex. *fördanskas* (antal absoluta belägg: 0), *fördummas* (0), *gelatineras* (0), *självläckas* (0), *demoraliseras* (2) och *förfulas* (2).

4. Mediala deponensverb i ordböcker

Mediala deponenskonstruktioner och s-passiv ligger mycket nära varandra, och samma verbformer förekommer i båda konstruktionerna. I det följande undersöker jag hur verb som kan representera båda kategorierna behandlas i några svenska ordböcker utifrån den lista på 90 deponensverben som ges i SAG (2:556–557). De

5 Jfr fotnot 3.

fyra undersökta ordböckerna är Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (2009, i fortsättningen SO), Svenska Akademiens ordlista (2006, SAOL), Bonniers svenska ordbok (2010, BSO) och Natur och Kulturs Stora Svenska Ordbok (2006, NKO).

4.1. Lemmatisering

Lemmatisering av s-formen är det starkaste ställningstagandet för att s-formen är en självständig form, och jag har undersökt i vilken utsträckning de 90 mediala SAG-verbena finns med som uppslagsord i de fyra ordböckerna.

Lemna i antal ordböcker	Verb	Antal verb
4	behövas, fordras, förfäras, förgås, förslummas, försumpas, förtrötts, glädjas, krävas, kännas, lövas, nödgas, ryktas, skingras, skämmas, utvecklas, åldras	18
3	fröjdas, förefinnas, förgubbas, förstummas, förvånas, harmas, läkas, trötts, äcklas SO 4, SAOL 9, BSO 8, NKO 6	9
2	fägnas, födas, förargas, förskräckas, förundras, förvedas, förvildas, förvärras, kvävas, tillbakabildas, ändas SO 6, SAOL 9, BSO 3, NKO 4	11
1	decimeras, förborgerligas, förkolas, försockras, försoffas, försvagas, försämras, förtretas, förverkligas, föryngras, förtylligas, förändras, nödsakas, reinkarneras, ryckas med, skrynklas, ärgas, ökas SO 0, SAOL 12, BSO 3, NKO 3	18
	Totalt	56
0	brukas, demoraliseras, erfordras, förbättras, fördanskas, fördubblas, fördummas, fördärvas, förfulas, förintas, förkvävas, förllamas, förråas, förslappas, förslöas, förstenas, förstoras, förtjockas, förvandlas, förvirras, förvärldsligas, förädlas, gelatineras, inflammeras, kallas, kristalliseras, mildras, minskas, självläckas, skadas, slammas igen, slitats, spolieras, tarvas	34

Tabell 3: Lemmatiseringen av mediala s-verb i fyra ordböcker.

Av de 90 verben finns 28 lemmatiserade i SO, 48 i SAOL, 32 i BSO och 31 i NKO. Att lemmatiseringstalet är högst i SAOL är inte oväntat, eftersom ordlistan innehåller mycket fler uppslagsord än de andra ordböckerna. NKO med betydligt färre uppslagsord än SO och BSO lemmatiserar i proportion fler s-verb (om än 5 av de 31 lemmatiserade verben utgör sublemman).

Över hälften av verben eller 56 stycken finns lemmatiserade i någon av ordböckerna men överensstämmelsen är inte så hög. Bara 18 verb finns med som lemma i samtliga ordböcker. Av tabell 3 framgår hur de 90 s-verbena fördelar sig på grupper enligt hur många ordböcker som anför dem som lemma. I den första gruppen, de verb som finns lemmatiserade i alla ordböcker, ingår flera verb som kan konstrueras opersonligt (*det behövs ... osv.; behövas, fordras, krävas, kännas, ryktas*).

En del av de 90 mediala SAG-verbena är knappast seriösa lemmakandidater för en (allmänspråklig) ordbok, t.ex. *gelatiniseras, självsläckas* eller *fördanskas*.

4.2. Deponensangivelse inne i artiklarna

Lemmativering av s-verb är bara ett sätt att redovisa deponens. Om s-formen för ett verb inte anføres som lemma finns det möjlighet att inne i artikeln för motsvarande s-lösa form visa på användning i s-form. Det kraftfullaste verktyget är mikrostrukturell gruppering av artikeln så att deponensformerna avskiljs till en egen grupp. Ett lite mindre kraftfullt alternativ är att utnyttja metaspråkliga angivelser, medan en implicit metod är att helt enkelt anföras exempel på s-former utan vidare kommentarer.

För de 90 mediala verb som aktualiseras av SAG utnyttjas den mikrostrukturella möjligheten av NKO, som anför vissa av s-verbena som sublemman (5 av de 31 lemmaansatta verben). Metaspråkliga angivelser förekommer i SO men ytterst sparsamt i de andra ordböckerna.

I SO lyder angivelsen i de flesta fall *vanl. pass. el. perf. part.* Ibland anges bara ettdera alternativet och i några fall står det *ofta* i stället för *vanl.* I 16 artiklar finns det en angivelse av det slaget, i sex fall kombinerat med förekomst av exempel på s-användning. Möjligheten att visa på s-användning i exempel har utnyttjats i sammanlagt 19 artiklar. Av (1) framgår hur det kan se ut i SO.

(1) **försämra**

- (ofta pass. el. perf. part.) göra sämre:

*sjukförmånerna har ~ts; vädret ~des framåt
eftermiddagen*

(2 av totalt 2 exempel i artikeln)

förvirra

- (vanl. perf. part.) skapa tankemässig oreda hos person så att [...]

förvandla

- (fullständigt) förändra i fråga om [...]

*prinsen ~des till en groda; ~ det sköna naturområdet
~des till ett grustag; dödsstraffet ~des till livstids fängelse*

(3 av 5 exempel)

Angivelsen *vanl. perf. part.* fungerar som en indirekt upplysning om medialitet eftersom *förvirrad* lika gärna kan vara particip av *förvirras* som av *förvirra* (jfr SAG 2:600). (Formen *förvirrad* finns

för övrigt lemmatiserad i SO, klassificerad som adjektiv liksom många andra particip.)⁶

4.3. Sammanfattande om medial deponens i ordböcker

Sammantaget kan man konstatera att de svenska ordböckerna i viss mån svävar på målet när det gäller medial deponens. Vissa verb lemmatiseras i sin s-variant medan det för andra inte ens påpekas att de ofta kan uppträda i medial deponenskonstruktion. Vissa verb som inte just uppträder transitivt ska ändå sökas under den transitiva formen. Överensstämmelsen mellan lemmatisering-
en i de olika ordböckerna är rätt låg. De redaktionella principerna bakom lemmatiseringen verkar delvis oklara.

SO:s metaspråkliga angivelser *vanl. pass.* och liknande är inte helt lyckade. S-formerna anges som passiv, också i de fall när det handlar om fall som är klart mediala. Det finns förstås gränser för hur tydlig en ordboksartikel kan bli, men ur grammatisk synvinkel verkar det mindre lyckat att etikettera fall som *försämras – vädret försämrades* och *förvandlas – larven förvandlades till puppa* som passiv.

5. Medial deponens och passiv som konstruktioner

När man diskuterar medial deponens måste man göra det i relation till passiv eftersom formerna är nära förbundna med varandra.

I Lyngfelts (2007) mycket schematiska framställning återgiven i figur 1 framgår likheten mellan s-passiv och medial konstruktion av att instansieringar av de båda konstruktionerna kommer att se exakt lika ut om den optionella agenten inte realiseras i passiv.

6 I själva verket hör lemmatisering av particip nära ihop med s-verbsproblematiken men participlemmatisering går jag inte in på i denna studie.

S-PASSIV [Pat/Uppl V (Agent)] < Subj V-s (PP _{av}) >	MEDIAL DEPONENS [Pat/Uppl V Ø] < Subj V-s >
--	---

Figur 1: S-passiv och medial deponens som konstruktioner enligt Lyngfelt (2007:119).

I Fried & Östman (2004) framställs den generella passiva konstruktionen som i figur 2.

syn $\left[\begin{array}{cc} \text{cat} & \text{v} \\ \text{lex} & + \\ \text{voice} & \text{passive} \end{array} \right]$	Passive
sem ['an entity is affected by a potentially unidentified cause']	
prag ['discourse prominence of the result of an action']	
val { $\left[\begin{array}{c} \text{rel} \left[\begin{array}{cc} \text{DA} & + \\ \text{gf} & \text{obl} \end{array} \right] \\ \text{syn} \left[\begin{array}{cc} \text{cat} & \text{p}^+_{\text{by}} \\ (\text{fin}) & \end{array} \right] \end{array} \right] \}$	

Figur 2: Passiv konstruktion enligt Fried & Östman (2004:49).

Passivens pragmatiska funktion är enligt figur 2 att lyfta fram resultatet av en aktion, och passivens semantiska innehåll är att en entitet påverkas av en potentiellt oidentifierad orsak. Detta gäller också medial deponens.

Valet av passiv konstruktion handlar i många fall om s.k. nedgradering av agenten (Lyngfelt & Solstad 2006). Vem eller vad som står bakom det skeende eller den aktion verbet beskriver är oviktigt eller underförstått. Nedgradering är en oortodox term ur konstruktionsgrammatisk synvinkel, eftersom varje konstruktion ska betraktas som en självständig enhet som inte är resultatet av några transformationer. Emellertid måste man också räkna med att språkbrukare har kunskap om hur konstruktioner hänger ihop – att kunna ett språk är att kunna dess konstruktioner (Fried &

Östman 2004) – och att de väljer passiv konstruktion ”i stället för” aktiv när en passiv konstruktion är påkallad.

Frågan blir då hur den mediala deponenskonstruktionen förhåller sig dels till passiv, dels till de lexikala konstruktionerna för enskilda verb.

Ska man räkna med att *medial diates* är av samma generella art som aktiv och passiv diates? Vi har i så fall tre olika syntaktiska konstruktioner som unifierar med de lexikala konstruktionerna för enskilda verb. Väljer man ett sådant synsätt borde inga mediala s-verb lemmatiseras i ordböcker, för då måste de betraktas som böjningsformer.

Utifrån verbmaterialet kan det dock konstateras att medial deponens inte är en så generell konstruktion i svenska. Medan transitiva verb överlag kan böjas i s-passiv är det ett mindertal verb som räknas till de mediala deponensverben.

Åtminstone i svenska är medial deponenskonstruktion därmed en betydligt mindre generell konstruktion än (s-)passiv. Konstruktionen kunde kanske snarare räknas som en generell *lexikal* konstruktion, en verbtypskonstruktion, eller kanske snarare några olika verbtypskonstruktioner, för det handlar ju inte om en enda enhetlig grupp. De mediala konstruktionerna ärver många egenskaper av s-passiv⁷ men de skiljer sig från passiv konstruktion genom avsaknad av agentadverbialsmöjlighet och genom kraftigare restriktioner i fråga om vilka verb de kan unifiera med.

Inom interaktionell lingvistik används begreppet *meningspotential*. (Se t.ex. Allwood 2003, Norén & Linell 2006, se även Jensen 2013 i denna volym.) Ett ords meningspotential definieras i Allwood (2003) på följande sätt: ”all the information that the word has been used to convey either by a single individual or [...] by the

7 Här talar vi om hur det ter sig ur ett nuspråkligt perspektiv. Historiskt räknas det allmänt med att s-morfemet, både i s-passiv och i deponens, utvecklats ur reflexiva former. För en kortfattad översikt av utvecklingen se Lyngfelt (2010:180–183) och där angiven litteratur.

language community.” Det handlar alltså om en aktiveringspotential för all den lingvistiska och encyklopediska information som är kopplad till ett ord. I faktisk användning är ord så gott som alltid monosema, eftersom betydelsen bestäms utifrån de omgivande ordens betydelser (och av den extralingvistiska kontexten).

Tolkar man detta synsätt bokstavligt vore lexikografiskt arbete omöjligt, men det lexikografen gör i sin beskrivning är att redovisa typiska kontexter för ett uppslagsord. Det problematiska med ordboksartiklar är snarast att definitionerna lätt skapar en illusion av att det beskrivna uppslagsordet ensamt skulle ha alla de betydelser som anges i artikeln, när det i själva verket handlar om att orden i en viss kontext och tillsammans med kontexten får den angivna betydelsen.⁸

När det gäller de mediala *s*-verben kan man utan svårighet tänka sig att de bildar en betydelsepotential tillsammans med sin transitiva, *s*-lösa motpart. Ett sådant antagande kan förmodas (om än inte nödvändigtvis i termer av just meningspotential) ligga bakom kutymen att betrakta de transitiva verben som grundform och lemmaansätta dem. Ur betydelsebeskrivningen för grundformen förväntas användaren kunna dra slutsatser om betydelsen hos böjningsformer/avledningar.

Till samma nätverk som de enkla verben hör dessutom eventuella partikelverb, både *s*-former och *s*-lösa alternativ, och också particip.

6. Lexikografiska lösningar?

Hur borde då ordböcker lösa problemet med mediala deponensverb? Hårdrar man existensen av en medial konstruktion som en tredje typ av diates skulle vi ha att göra med ett rent grammatiskt

8 Också ett så "lexikaliskt" ord som *hus* är kontextberoende: i kontexten *huset Bernadotte* syftar *hus* inte på en byggnad.

fenomen. I så fall borde mediala s-verb inte lemmatiseras. Den mediala användningen kan vid behov redovisas inne i artiklarna i likhet med frekventa passiva användningar.

Men ovan har vi kunnat konstatera att deponens mer verkar vara en lexikal egenskap, och då är frågan vilka konsekvenser man ska dra som lexikograf. Man kan fortsätta att redovisa vissa mediala s-verb som lemman men då bör man i högre grad beakta användningen. Inom modern lexikografi kan man i korpuser kontrollera de mediala förekomsternas andel av samtliga förekomster av ett verb. Frekvens ska förstås inte vara det enda kriteriet men kan utgöra en god utgångspunkt. En ordbok beskriver ju i första hand lexikala fenomen och därmed kan lemmatisering enligt klara kriterier anses vara en god lösning.

Men vid lemmatisering råkar man ut för det problem som redaktionen för SO förmodligen velat undvika: att ansätta verbpar som lemman vilkas betydelse systematiskt motsvarar varandra.

En annan möjlighet är därför att genomgående anse det s-lösa verbet vara grundform och att åskådliggöra deponens med hjälp av mikrostrukturen som i (2). Lemmatisering skulle på sin höjd användas om det transitiva och det deponentiella verbet glidit ifrån varandra betydelsemässigt.

(2) **försämra**

- (ofta pass. el. perf. part.) göra sämre:
- ~s: bli sämre *vädret ~des framåt eftermiddagen*

förvandla

- (fullständigt) förändra [...]
- ~s: bli annorlunda, få ny form el. skepnad
larven ~des till puppa

I (2) har SO:s layoutprinciper följts. I praktiken finns det naturligtvis många möjligheter att särskilja grupperna. I elektroniska

ordböcker är alternativen många fler.

Med en lösning som i (2) måste lexikografen i högre grad välja exempel som kan placeras i rätt ”fälla”, även om en viss tvetydighet kan tillåtas. Språkets tendens till vaghet ska få träda fram i en ordbok.

Vid val av principer måste teoretiska överväganden ställas i relation till vilka de tilltänka användarna är, vilka grammatiska kunskaper de förutsätts besitta och vilka språkliga intuitioner och föreställningar de kan tänkas ha.

I vilken mån har användare t.ex. uppfattningar om ”grundform”? Verbet *inflammEra* anförs exempelvis i tre av de undersökta ordböckerna som lemma i infinitiv i s-lös form. Men i autentiskt material är beläggen på infinitiv och på indikativa former mycket fåtaliga (1 belägg av 80 i det material jag använt). De participiella beläggen dominerar stort, och det handlar därtill om participformer som inte kan kopplas samman med transitivt verb. Det som inflammeras är först och främst olika ställen i och på människokroppen och i bildlig användning mänskliga relationer eller frågor i anslutning till sådana, alltså fall där agent är tämligen otänkbart. Noga taget hör alltså participbeläggen till överväldigande del samman med s-formen *inflammEras*. Men s-former av verbet är också ovanliga i materialet (också 1 belägg av 80), så det är inte givet att denna teoretiskt korrekta form är den optimala uppslagsformen. Sett till användning vore participet det naturliggaste lemmaalternativet. Det är den form som anförs som enda uppslagsform i NKO, som är en ordbok riktad till icke-svenskspråkiga.

Lika väl som användarna förutsätts komma fram till particip från infinitiv ska de kunna komma fram till infinitiv utifrån participformen. Statistiskt sett är det bara mycket mer sällan de behöver göra den senare slutledningsoperationen, om man tänker sig att de går från ett påträffat belägg till att slå upp i en ordbok.

Att det är grundformen hos ord – för verb s-lös infinitiv – som

ansätts som lemma följer en lång lexikografisk tradition. I våra dagar när de teoretiska kunskaperna om språk verkar svikta mer och mer borde lexikograferna kanske söka sig delvis nya vägar. Att tänka mer i konstruktioner är kanske en sådan väg.

7. Avslutning

I denna uppsats har jag resonerat kring mediala deponens som lexikografiskt problem. Som det ofta går när man börjar syna ett språkligt fenomen i sömmarna hittade jag fler problem än lösningar. Att i en tryckt ordbok åskådliggöra de intrikata nätverk som språkliga konstruktioner utgör är i det närmaste ogörligt och överlag lyckas ordböcker rätt väl i relation till den svåra uppgiften.

I och med att allt fler ordböcker publiceras elektroniskt kan olika länksystem och möjlighet till alternerande visningar föra oss närmare ett mål där orden i språket framstår som de delar i det nätverk de är. Innan vi är framme kommer vägen att vara lång och mödosam men samtidigt mycket givande.

Litteratur

Ordböcker

BSO (2010) = *Bonniers svenska ordbok*. Sten Malmström, Iréne Györki & Peter A. Sjögren. 10 uppl. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.

NKO (2006) = *Natur och Kulturs stora svenska ordbok*. Stockholm: Natur och Kultur.

SAOL (2006) = *Svenska Akademiens ordlista över svenska språket*. 13 uppl. Stockholm. Även tillgänglig över <www.svenskaakademien.se/web/Ordlista.aspx>.

SO (2009) = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*. Stockholm: Norstedts (i distribution).

Annan litteratur

Allwood, Jens (2003): Meaning potentials and context: Some consequences for the analysis of variation in meaning. I: Hubert Cuyckens, René Dirven & John R. Taylor (eds.): *Cognitive Approaches to lexical semantics*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter, 29–65.

Fried, Mirjam & Jan-Ola Östman (2004): Construction Grammar: a thumbnail sketch. I: Mirjam Fried & Jan-Ola Östman (eds.): *Construction Grammar in a cross-language perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 11–86.

Jensen, Eva Skafte (2013): Ordklassproblemer, tilfældet *sådan*. I: *LexicoNordica* 20 (denna volym).

Lambrecht, Knud (1994): *Information structure and sentence form: Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. New York: Cambridge University Press.

Lyngfelt, Benjamin (2007): Mellan polerna. Reflexiv- och deponenskonstruktioner i svenskan. I: *Språk och stil NF* 17, 86–134.

Lyngfelt, Benjamin (2010): En akademiledamot pensioneras inte – om konstruktioner med s-verb i svenskan. I: Kristinn Jóhannesson, Ida Larsson, Erik Magnusson Petzell, Sven-Göran Malmgren, Lena Rogström & Emma Sköldberg (red.): *Bo65. Festskrift till Bo Ralph*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 39.) Göteborg, 178–192.

Lyngfelt, Benjamin & Torgrim Solstad (2006): *Demoting the Agent – Passive, Middle and Other Voice Phenomena*. Amsterdam: John Benjamins Publishing.

NE = *Nationalencyklopedin*. Artikeln *deponens*. <<http://www.ne.se/lang/deponens>, Nationalencyklopedin> (februari 2013).

Norén, Kerstin & Per Linell 2006: *Meningspotentialer i den språkliga praktiken*. (Meddelanden från Institutionen för svenska språket (MISS) 54.) Göteborg: Göteborgs universitet.

SAG (1999) = Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson: *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Svenska Akademien & Norstedts ordbok.

SALDO: <<http://spraakbanken.gu.se/swe/resurs/saldo>> (februari–april 2013).

Språkbanken: <<http://spraakbanken.gu.se/korp>> (februari–april 2013).

Nina Martola
forskare, avdelningsföreståndare, ph.d.
Institutet för de inhemska språken
Berggatan 24
FI-00100 Helsingfors
nina.martola@sprakinstitutet.fi

Lexikografi kontra lingvistik?

Henrik Nikula

In this paper my own experiences as a linguist deeply interested in lexicography constitute the starting point of the discussion. Lexicographers as well as linguists try to describe the vocabulary of language. Linguists, however, try to describe words as elements of the mental lexicon, whereas lexicographers try to create texts designed to make it possible for dictionary users to understand and to integrate words in their own mental lexicon. In the article some examples are given in order to show how dictionary descriptions can inspire theoretical linguistic analysis.

1. Inledning

Det har skrivits många viktiga bidrag om relationen mellan lexikografi och lingvistik, jfr t.ex. Hartmann (2010), Rundell (2012). Det är sålunda inte lätt att komma med något nytt. Av den anledningen tar jag här upp några förhoppningsvis åskådliga exempel på hur jag själv inspirerats av ordböcker i min verksamhet som lingvist och lexikolog. Före detta behandlar jag emellertid några allmänna synpunkter på temat.

2. Allmänna synpunkter

Inom lexikografien (praktisk o. teoretisk) kan man ibland se en tendens att vilja avgränsa sig gentemot lingvistik. Hartmann (2010:24) talar om ett "love-hate-relationship" mellan lingvistik och lexikografi. Liknande tendenser har man kunnat skönja inom översättningsteorin. Den bild av lingvistik som explicit och kan-

ske framför allt implicit ibland ges inom översättningsteorin får en som lingvist att ställa sig frågan: ”Är jag verkligen lingvist?” Det som får representera hela lingvistikens är ofta ett snävt delområde, dvs. strukturalistisk systemlingvistik, medan man inom översättningsteorin försökt lägga tonvikten på pragmatiska och kommunikativa aspekter. I mycket har problemen också varit vetenskapspolitiska i samband med översättningsteorins strävan att etablera sig som akademisk disciplin och detsamma torde gälla lexikografin, jfr Hartmann (2010).

I det inledande abstraktet till sin artikel ”Leksikografi. Hvad er det?” skriver Henning Bergenholtz (1995:37):

Lexicography is not a linguistic discipline and specially not a genuine part of lexicology. Lexicography is not only the compiling of dictionaries, but theory and practice for dictionaries, lexica and encyclopaedias.

Till lingvistikens centrala objekt hör fonologi, morfologi, syntax, semantik och pragmatik, såväl synkront som diakront. Dessa centrala delområden kan undersökas ur olika perspektiv och inom ramen för olika mera omfattande teoribildningar. Det har sålunda uppstått lingvistiska ”discipliner” som textlingvistik, pragmalingvistik, kognitiv lingvistik, sociolingvistik, psykolingvistik och –lexikologi. Lingvistik är sålunda inte något enhetligt begrepp och kan inte jämföras med strukturell lingvistik, även om begreppet struktur är centralt inom lingvistisk forskning.

Språkets lexikon, såväl i betydelsen ordförråd som mentalt lexikon, är förknippat med språkets alla aspekter och kan därför studeras ur alla de synvinklar språket överhuvudtaget studeras. Lexikologin är uppenbart ett delområde av lingvistikens. I och med att också lexikografin beskriver språkets ”ordförråd” föreligger ett tydligt samband mellan lexikologin och framför allt den teoretiska lexikografin eller metalexikografin. Men även om objekten för le-

xikologi och lexikografi må vara starkt överlappande är deras syften helt olika.

Själv fick jag nästan handgripligt insikt i relationen mellan lingvistik och lexikografi när jag 1986 vid en lingvistisk konferens i Göttingen hävdade att belägg ur texter t.o.m. kunde vara sämre än av lexikografen konstruerade eller bearbetade exempel, att de som exempel i en ordbok snarast var pseudoautentiska eftersom de var ryckta ur sin ursprungliga kontext. Den därpå följande diskussionen blev mycket ”livlig”.

Det var naturligtvis inte min avsikt att förneka betydelsen av autentiska texter för ordboksarbetet. Syftet var att klargöra skillnaden mellan att beskriva ordens funktioner som element i ”normal” autentisk kommunikation och att presentera orden för en ordboksanvändare i form av en ordbok eftersom det helt uppenbart är en skillnad mellan texters, satsers och ords funktioner som exempel i ordböcker och deras funktion i övrig kommunikation, jfr Nikula (1995). Det är just i försöken att beskriva enskilda lexem abstraherade från specifika kontexter och kommunikativa situationer som lexikologin och lexikografen står varandra närmast.

3. Lexikalisk och aktuell betydelse

Man kan ibland höra påståendet att ett ord först i kontext får sin betydelse. Om detta i strikt mening vore sant skulle man inte veta vilket ord man i ett visst sammanhang kan använda eftersom alla ord man känner till i så fall saknade betydelse innan man använde dem. Man måste alltså också utan kontext kunna förknippa varje ordform med något slags betydelse. I den meningen är emellertid påståendet sant att man i olika kontexter kan urskilja olika betydelser eller betydelsenyanser så att man vid en tillräckligt noggrann analys t.o.m. kan hävda att orden i varje kontext har en betydelse som avviker från betydelsen i alla andra kontexter. Om dessa bety-

dels vore att betrakta som ett ords lexikaliska betydelse vore det omöjligt för den enskilde språkanvändaren att behärska ett enskilt ords betydelse och det vore omöjligt att ge detta en lexikografisk betydelsebeskrivning och därmed meningslöst att skriva betydelseordböcker. Såväl lexikografen som lexikologen måste alltså skilja mellan en kontextbetingad ”aktuell” betydelse (”mening”, ”innehåll”) och en grundläggande abstraktare ”lexikalisk” betydelse i form av regler eller konventioner för hur tecken används och tolkas. Det är naturligtvis den lexikaliska betydelsen som lexikografen och lexikologen måste försöka komma åt och beskriva, medan t.ex. översättningsteorin i första hand intresserar sig för aktuell betydelse. Skillnaden mellan lexikografisk ekvivalens och översättningsekvivalens bygger sålunda på skillnaden mellan lexikalisk och aktuell betydelse, jfr även Hannesdóttir (2012:43–45).

4. Substantivet *Dom*

Eftersom jag är germanist bygger min erfarenhet framför allt på tyskan. Nya insikter får man ofta genom att man upptäcker att någonting inte stämmer. Ett sådant fall är beskrivningen av *Dom* ’dom, domkyrka’ i Kempcke (2000):

(2) **Dom** [do:m], der; ~s, /auch ~es, ~e ‘große, repräsentative Kirche (1)¹ mit einer Kuppel’: *der Kölner ~; der ~ zu Speyer, Worms; der Berliner ~; vgl. Münster*

Det är ju uppenbart att denna betydelsebeskrivning är gravt felaktig eftersom de angivna kyrkorna i Köln, Speyer och Worms saknar kupol. Man kunde tycka att ett sådant tämligen trivialt fel

1 För ”Kirche (1)” anges under uppslagsordet Kirche ”Bauwerk für den Gottesdienst kirchlicher Gemeinden, das meist mit einem Turm und einer Glocke versehen ist”.

saknar allmänt intresse. Lexikologiskt är emellertid felet intressant eftersom det ger en antydning om hur det mentala lexikonet fungerar. Den nämnda ordboken är utarbetad vid universitetet i Potsdam, alltså i det omedelbara grannskapet till Berlin. Det är därför inte konstigt att den imponerande domen i Berlin uppfattats som en typisk dom(kyrka) och därmed som prototypisk.² Om lexikonet skrivits i Köln hade betydelsebeskrivningen kanske innehållit ett element 'med högt och spetsigt torn'. Detta låter oss anta att olika personer kan ha olika prototyper för samma företeelse och att sannolikt också en enda person kan ha mer än en prototyp för samma företeelse utan att dessa "motsäger" varandra. Prototyperna utgör föreställningar om ting, egenskaper, händelser osv. med hjälp av vilka vi orienterar oss i världen och med vars hjälp vi kan identifiera de språkliga tecknens referens. Dessa föreställningar är relaterade till vår perception, till syn, hörsel, lukt, känselsinne och/eller motorik, och bildar sålunda ett slags brygga mellan dessa och omvärlden. Föreställningarna utgör därmed också den nödvändiga förutsättningen för att etablera referens.

Om vi stryker *Kuppel* i betydelsebeskrivningen återstår alltså "große, repräsentative Kirche", dvs. angivelsen av ett antal distinktiva särdrag, [$\langle +stor \rangle$, $\langle +representativ \rangle$, $\langle +kyrka \rangle$], samt ett antal exempel på kyrkor som kan betecknas med lexemet *Dom*. Utgående från detta ordboksexempel kan lexikonanvändaren bilda sig föreställningar om prototypiska exemplar som tjänar som en bas för identifieringen av domer eller domkyrkor i den utomspråkliga världen. De distinktiva särdragen anger en mera "teckenspecifik" betydelse; man kunde tala om strukturell eller "digital" betydelse. Dels avgränsar särdragen $\langle +stor \rangle$ och $\langle +representativ \rangle$ tecknet *dom(kyrka)* gentemot tecknet *kyrka*, dels anger de vilka egenskaper hos prototypen som är särskilt relevanta, alltså vilka egenska-

2 Nämns kan att också Nikolai-kyrkan i Potsdam är försedd med kupol och också i övrigt uppfyller kriterierna i betydelsebeskrivningen.

per ordet genom sin betydelse ”perspektiverar”.³ En sådan *dubbel kodning* förefaller i själva verket vara mycket allmän i ordböcker, även om den inte alltid kommer till synes explicit.⁴ – Intressanta i detta sammanhang är Hovmark (2012) och Lorentzen & Trap-Jensen (2012).

5. Färgbeteckningar

En av utgångspunkterna i diskussionen om prototyper var färgspektrum, jfr t.ex. Taylor (2003:1–17, 19f.). Det kan därför vara intressant att se hur dessa beskrivits i ordböcker. SO (*Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien*) ger följande betydelsebeskrivningar för *blå* (nedan medtaget endast sådant som är relevant för framställningen):

blå ’som har färg som liknar klar himmel’: *gråblå, himmelsblå, havet är alldeles blått, hon har blåa ögon som sin mor* [...]

Mellan de olika färgerna föreligger inga tydliga gränser som man kunde ange i en betydelsebeskrivning. Därför har man i SO försökt framkalla föreställningar om prototypiska fall, dels i själva betydelsebeskrivningen för *blå*, ’som har färg som liknar klar himmel’, dels genom exempel, *himmelsblå*. Föreställningar om verkligheten är emellertid strängt taget inga språkliga betydelser, utan blir det först när de förknippas med ett språkligt uttryck; en föreställning kan ju för övrigt i sig inte utgöra någon regel och därmed inte heller någon språklig regel eller konvention. Den

3 Här har naturligtvis inte beaktats att med *dom(kyrka)* normalt avses en biskopskyrka. – Om man vill kalla en liten anspråklös landsortskyrka för *dom*, så må man göra det, men man avviker då entydigt från bruket.

4 Också de distinktiva särdragen såsom <+stor>, <+representativ> och <+kyrka> måste naturligtvis representera något som man kan föreställa sig för att de ska kunna fylla sin perspektiverande funktion.

teckenspecifika strukturella betydelsen kommer till uttryck i beskrivningen ”som har färg”. Genom särdraget <+färg> inordnas de olika färgbeteckningarna i ordfältet ”färger”. Som tecken skiljer sig färgbeteckningarna från varandra genom att de är relaterade till olika prototyper, men prototyperna kan inte som sådana utgöra distinktiva särdrag eftersom deras gränser är oskarpa. Den strukturella betydelsen för *blå* kan anges som följande: [<+färg>, <-grön>, <-gul>, <-röd>, <-grå>, <- ...>]. Inom fältet ”färger” är sålunda varje färgbeteckning *som tecken* strikt avgränsad gentemot alla andra beteckningar, medan de med tecknen förknippade prototyperna saknar sådana tydliga gränser. Exemplet med färgbeteckningar åskådliggör kanske ännu tydligare hur man genom antagandet om den dubbla kodningen kan beakta det faktum att språket som i grunden är ett digitalt system kan förmedla information om en verklighet som inte känner några skarpa gränser. Färgspektrum är ett utmärkt exempel på detta. Det är språket som sätter dessa gränser och det faktum att språket i så stor utsträckning kunnat beskrivas som en abstrakt struktur talar för antagandet om dess i grunden digitala karaktär. Men också ordböckernas beskrivningar utgående från begreppen *genus proximum* och *differentiae specifica* är ett uttryck för detta. Av ovan angivna skäl har emellertid betydelsebeskrivningarna för just färgbeteckningar i SO mindre en karaktär av betydelsedefinition. De har i stället närmast en karaktär av exempel genom vilka man försöker framkalla en föreställning om en prototypisk bärare av en viss färg. – I detta avsnitt har endast färgbeskrivningar i SO behandlats. SO förefaller dock vara tämligen representativt för enspråkiga ordböcker, jfr t.ex. COLLINS COBUILD, DUDEN, Kempcke (2000), SAOB.

6. Perspektivering och polysemi

I samband med exemplet *Dom* hävdade jag att de distinktiva särdragen anger vilka egenskaper hos prototypen som är särskilt

relevanta, dvs. att särdragen anger ur vilket perspektiv den med tecknet förknippade prototypen ska ses. Eftersom det språkliga uttrycket är lineärt – rumsligt och/eller tidsmässigt – är det alltid förknippat med något slag av perspektivering.⁵ Detta ser man tydligt i syntaxen, t.ex. i valet mellan passiv och aktiv. Lexikaliskt kommer perspektiveringen kanske tydligast till uttryck i verbvalensen och därmed i valet av verb. T.ex. verben *köpa* och *sälja* ger sålunda olika perspektiv på samma utomspråkliga handling. Vid betraktandet av polysema lexem utan valens finner man i ordböcker andra intressanta typer av perspektivering som betydelseelement. Ett sådant exempel är tyskans *Pferd* 'häst', som i det här sammanhanget är något tydligare än svenskans *häst* och som i DUDEN beskrivs på följande sätt (grafiskt lätt förändrat):

Pferd 1: Als Reit- und Zugtier gehaltenes hochbeiniges Säugetier mit Hufen, meist glattem, kurzem Fell, länglichem, großem Kopf, einer Mähne u. langhaarigem Schwanz.

Pferd 2: Turngerät, das aus einem dem Rumpf eines Pferdes ähnlichen, mit Lederpolster u. zwei herausnehmbaren Griffen versehenen Körper (2) auf vier in der Höhe verstellbaren, schräg nach außen gerichteten Beinen besteht.

Pferd 3: Schachfigur mit Pferdekopf; Springer.

Utöver dessa betydelsebeskrivningar ges under *Pferd* 1 ett stort antal exempel av varierande slag som belyser ordets användning. Betydelsebeskrivningarna ovan innehåller gemensamma element som motiverar att man som DUDEN betraktar *Pferd* som polysemt och inte som tre homonymer. Likaså är det uppenbart att *Pferd* 1 ses som den grundläggande betydelsen medan *Pferd* 2 och *Pferd* 3 *historiskt* kan ses som resultat av andra perspektiveringar av

5 Jfr Taylor (2003:88): "A linguistic form gets its meaning by profiling, or highlighting, a particular region or configuration in the relevant domain." Jfr även Taylor (2003:93f., 103f., 127f., 229) och hans begrepp: *perspectivization*.

samma prototyp vilket lett till uppkomsten av nya prototyper. De potentiella referensobjekten och därmed prototyperna för *Pferd 2* och *Pferd 3* är intressanta bl.a. därför att de uppvisar vissa visuella likheter med djuret häst. I fråga om gymnastikredskapet gäller det ”kroppen”, de långa benen liksom också handtagen som antyder en sadel. Vidare föreligger funktioner som liknar ritt, framför allt voltige. Schackfiguren uppvisar likhet med ett hästhuvud, men det finns också ytterligare funktionella likheter som är betydligt viktigare. Liksom en riktig häst kan denna schackfigur i motsats till andra schackfigurer hoppa eller ”springa” över hinder, jfr det synonyma *Springer* (eller *springare* som förefaller vara förhärskande i modern svenska). Det finns ytterligare en tydlig ikonisk likhet mellan gångarterna vänster- och högergalopp och schackfigurens rörelsemönster, dvs. två fält rakt fram och ett fält till vänster eller till höger.⁶ Utgående från dessa iakttagelser kunde följande strukturella betydelsebeskrivningar konstrueras:

Pferd 1 [<+levande> <-hum> <+högbent> <+hovar>
<+man> <+/-rid- o. dragdjur>]

Pferd 2 [<-levande> <+ lik kroppen hos en häst>
<+gymnastikredskap>]

Pferd 3 [<-levande> <+lik ett hästhuvud> <+schackfigur>]

Dessa tre betydelsebeskrivningar innehåller inte några explicit gemensamma särdrag och man kan endast tala om perspektivering vid en jämförelse utgående från den första betydelsevarianten. Isolerat lexikaliskt, utan kontext, framkallar ordet *Pferd* ’häst’ i normalfallet hos läsaren eller höraren med största sannolikhet föreställningen om djuret ”häst”, dvs. betydelsen 1) utgör *de-*

6 Det är intressant att SAOB för *häst* som beteckning på schackfigur noterar: ”namnet föranledt av pjäsens gång på sch[a]ckbrädet”. (SAOB H2150; tryckår: 1932).

fault-betydelsen. Om emellertid ordet *Pferd* i en konkret situation används för att beteckna ett hästliknande gymnastikredskap eller en hästliknande schackfigur sker en ”omperspektivering” så att sådana egenskaper som inte är betydelserelevanta för *Pferd* 1 blir relevanta medan andra stryks. På det sättet uppstår sådana aktuella betydelser som är lexikaliserade som *Pferd* 2 och *Pferd* 3. Särdragen <+gymnastikredskap> och <+schackfigur> är komplexa och hänvisar till referensobjektens funktioner. Polysemi kan alltså ses som ett resultat av omperspektivering.

7. Stil

Det är som bekant ofta synnerligen vanskligt att ange stilnivån hos ett ord, jfr t.ex. Svensén (2004:84f., 392). Även om den slutliga stilupplevelsen uppstår i den konkreta kontexten är det otvivelaktigt så att man också lexikaliskt kan tilldela vissa ord stilvärden vilket innebär att de inte kan användas i vilka kontexter som helst. Att bestämma stilnivå är problematiskt också därför att stiluppenbarligen är en estetisk kategori, dvs. något som upplevs och därför inte klart kan definieras, jfr t.ex. Nikula (2012:131–187). Lika uppenbart förefaller det emellertid vara att stilnivån kan utgöra ett distinkt särdrag så att lexem som i övrigt är synonyma skiljer sig i fråga om stilvärde. Som exempel använder jag mig av orden *fader*, *far*, *farsa*, *farsgubbe* och *pappa*, vilka jag upplever som stilmässigt avvikande från varandra, även om de kan ha samma referens. Detta intryck verifieras av att de har tydligt olika frekvens, vilket lätt kan konstateras genom sökning i t.ex. Google. Utgående från SO ger jag här en egen beskrivning av den strukturella betydelsen där sådana ”stildrag” som inte angivits i SO kursiverats:⁷

7 Stilmarkeringarna har satts mellan dubbla vinkelparenteser eftersom de är estetiska kategorier och därmed inte exakt definierbara.

- fader** [<+man> <+har barn> <<+något högtidligt>>]
far [<+man> <+har barn> <<+vardagligt>>]
farsa [<+man> <+har barn> <<+mycket vardagligt>>]
farsgubbe [<+man> <+har barn> <<+synnerligen vardagligt>>]
pappa [<+man> <+har barn> <<+familjärt, vanligt>>]

Vart och ett av orden framkallar hos höraren eller läsaren en prototypisk föreställning om en far. Denna föreställning är dels avhängig av hans eller hennes erfarenheter av fäder, dels av den kontext ordet uppträder i samt av de stildrag det är förknippat med. Stilnivån hos dessa beteckningar för fäder varierar helt uppenbart bl.a. regionalt, varför en ordboksbeskrivning endast kan utgöra en ”orienterande kompromiss”.

8. Konstruktioner

Angivandet av konstruktioner såsom valens i ordböcker kan erbjuda för lexikologen intressanta iakttagelser. I SO finner vi t.ex. följande konstruktioner:

- a) ~ *ngn* el. *ngt*
 b) ~ *ngn* el. *ngt som ngn* el. *ngt* el. *ADJ*.

Tecknet ”~” står för ett verb, dvs. det är frågan om ett verb som i fall a) lexikaliskt sett konstrueras med subjekt och objekt, samt i fall b) ytterligare med antingen *som* + substantiv eller *som* + adjektiv. Enligt konstruktionsgrammatiken utgör en sådan konstruktion i sig ett tecken bestående av form och innehåll, jfr t.ex. Goldberg (2006). Detta må vara en riktig analys, men det är uppenbart att man som ”normal” språkanvändare inte får så mycket ut av en sådan beskrivning. För att man ska få en uppfattning om vad det

egentligen är fråga om behövs konkret språkligt material, ”ord”. Om man vet att dessa konstruktioner finns under uppslagsordet **betrakta** i SO kanske man redan då får en uppfattning om vad det rör sig om, men först i och med att SO ger exempel som ”*han ~de henne uppmärksam*” och ”*vi ~r problemet som löst*” blir det tydligt att det rör sig om de två betydelserna ’se på’ och ’bedöma’. SO betraktar alltså verbet *betrakta* som dubbeltydigt. Utgående från detta kan man se sådana abstrakta konstruktioner som ett slags distinktiva särdrag som anger vad som är lexikaliskt sett relevant i en konkret kontext. I exemplet ”*han ~de henne uppmärksam*” utgör sålunda *uppmärksam* visserligen ett kontextuellt, men inte ett lexikaliskt relevant element eller med en annan terminologi, det ligger utanför räckvidden för verbets valens.

Det ovan sagda låter oss anta att konstruktioner liksom övriga abstrakta strukturer inte är sparade i vårt minne, i vårt mentala lexikon, som rena strukturer utan i stället som perspektiverade föreställningar om konkreta fall i form av prototyper. Vi kan knappast föreställa oss rena strukturer eller ”tomma” konstruktioner utan innehåll, eftersom föreställningar alltid är föreställningar om någonting. Naturligtvis kan vi föreställa oss en *beskrivning* av en abstrakt struktur, men då utgör beskrivningen innehållet i föreställningen.

9. Avslutande reflektioner

För en lingvist behöver ordböcker inte utgöra endast en hjälpreda vid praktiska språkliga problem utan de kan också utgöra en inspirations- och kunskapskälla när man försöker lösa teoretiska språkliga frågor. I den här artikeln ställs frågan om det inte är så att såväl den strukturella semantiken som prototypsemantiken kan vara riktiga samtidigt, att alltså språkliga betydelser kan vara såväl skarpt avgränsade gentemot varandra som vaga och oskarpa. Båda

teoririktningarna förefaller ju kunna göra välgrundade utsagor om språket. En möjlighet är att de beskriver olika aspekter av betydelsen och sålunda kompletterar varandra. Inom det strukturella paradigmet beskrivs språket med framgång som ett digitalt system såväl semantiskt som syntaktiskt, morfologiskt och fonologiskt sett. Prototyp teorierna beskriver hur människan kategoriserar en verklighet som inte entydigt låter sig indelas i skarpt avgränsbara delar. Prototyperna kan ses som i minnet sparade föreställningar om hur världen är uppbyggd och som en förutsättning för att människan ska kunna orientera sig i denna. Prototyperna är som sådana totalt oberoende av språket, de utgör ett slags ”naturliga” eller ”analoga” begrepp. Språket möjliggör genom sin digitala struktur en striktare begrepps bildning än annars vore möjligt.

Det är intressant att se hur denna syn på det språkliga tecknet som dubbelt kodat, dels digitalt, dels analogt, återspeglas i ordböckernas betydelsebeskrivningar där man i allmänhet mer eller mindre tydligt kan urskilja dels en betydelse definition (digital), dels exemplifieringar, ev. med illustrationer (analog). Detta ger stöd för antagandet att de idéer man fått utgående från andra observationer beträffande språkets dubbla kodning inte är helt utan rim och reson.

Men vilken nytta kan lexikografen, teoretiskt och praktiskt, ha av lingvistiska beskrivningar av språket. Det är knappast förnuftigt att försöka uppfinna hjulet på nytt. Visserligen kan man i detta fall inte ens säga att hjulet är uppfunnet, dvs. det finns ingen lingvistisk teori om vilken man kan säga att det är den slutliga, allmänt gällande teorin. Inom språkvetenskapen försöker man emellertid beskriva mänsklig kommunikation genom språket. Ordböckerna utgör själva exempel på komplicerade texter vars uppgift det är att förmedla kunskap om aspekter av språklig kommunikation. En central fråga är härvid hur människan överhuvudtaget percipierar och kognitivt bearbetar språkliga element.

Utgående från en modell som baserar sig på en kombinat-

ion av strukturell semantik och prototyp-teori har jag här försökt förmedla en möjlig modell för hur människans mentala lexikon kan tänkas vara uppbyggt. Lexikografens uppgift är en helt annan. Han eller hon försöker skapa texter som på effektivast möjliga sätt förmår förmedla kunskap om ordförrådet i ett visst språk. Detta förutsätter kunskaper om hur människan förstår texter och därmed också om hur det mentala lexikonet är uppbyggt. Ordbokstexten måste alltså göra det möjligt för den enskilde ordboks-användaren att på ett så effektivt och korrekt sätt som möjligt kunna integrera ordboks-informationen i sitt individuella mentala lexikon.

Som avslutning citerar jag Svensén (2004:4), där en uppfattning om relationen mellan lexikografi och lingvistik framförs som – i stort sett – överensstämmer med den som framförts i detta bidrag:

Somliga betraktar lexikografin som ett slags tillämpad lingvistik, medan andra (däribland författaren till denna bok) anser att den står på egna ben och inte bör ses som en lingvistisk deldisciplin. Däremot är alla tämligen överens om att lingvistiken utgör en viktig grundval för det lexikografiska arbetet, liksom att lexikografin och dess produkter har kunnat lämna viktiga bidrag till den lingvistiska forskningen.

”I stort sett” eftersom det ju ligger en viss motsägelse i att säga att lexikografin står på egna ben och att samtidigt hävda att lingvistiken utgör en viktig grundval för det lexikografiska arbetet. Denna ”motsägelse” uppstår om man inte tar i beaktande skillnaden mellan att se frågan som en strikt vetenskaplig och som en vetenskapspolitisk, liksom om man inte skiljer mellan teoretisk och praktisk lexikografi. Rent vetenskapligt är det ju tydligt att den teoretiska lexikografin, dvs. metalexikografin, och lexikologin starkt överlap-

par varandra, medan det vetenskapspolitiskt är helt legitimt att utveckla lexikografen som en egen disciplin.

Litteratur

Ordböcker

COLLINS COBUILD = Collins *COBUILD. English Language Dictionary* (1993). London: HarperCollins Publisher.

DUDEN = *Duden. Deutsches Universalwörterbuch* (2001): Mannheim, Leipzig, Wien & Zürich: Duden-Verlag.

Kempcke, Günter (2000): *Wörterbuch Deutsch als Fremdsprache*. Berlin & New York: Walter de Gruyter.

SAOB = *Svenska Akademiens Ordbok*. <<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>> (december 2012).

SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Stockholm: Norstedts.

Övrig litteratur

Bergenholtz, Henning (1995): *Leksikografi. Hvad er det? I: Ásta Svavarsdóttir, Guðrún Kvaran & Jón Hilmar Jónsson (red.): Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, Reykjavík 7.–10. juni 1995.* (Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi, Skrift 3.), 37–49.

Goldberg, Adele E. (2006): *Constructions at Work. The Nature of Generalization in Language*. Oxford: Oxford University Press.

Hannesdóttir, Anna Helga (2012): Ekvivalenser i tvåspråkig lexikografi. I: *LexicoNordica* 19, 39–58.

Hartmann, Reinhard (2010): Has Lexicography Arrived as an Academic Discipline? Reviewing Progress in Dictionary Research during the Last Three Decades. I: Harry Lönnroth & Kristina

- Nikula (red.): *Nordiska studier i lexikografi 10. Rapport från Konferensen om lexikografi i Norden, Tammerfors 3–5 juni 2009.* (= Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för lexikografi, Skrift 11.), 11–35.
- Hovmark, Henrik (2012): Betydningsbeskrivelse og prototypeteori. I: *LexicoNordica* 19, 59–78.
- Lorentzen, Henrik & Lars Trap-Jensen (2012): Nødvendigt, tilstrækkeligt, typisk? – nogle tanker om definitionspraksis. I: *LexicoNordica* 19, 79–101.
- Nikula, Henrik (1995): Exemplens funktion i ordböcker. I: Åsta Svavarsdóttir, Guðrún Kvaran & Jón Hilmar Jónsson (red.): *Nordiske studier i leksikografi 3. Rapport fra Konferanse om leksikografi i Norden, Reykjavik 7.–10.6.1995.* (Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi, Skrift nr. 3.), 311–319.
- Nikula, Henrik (2012): *Der literarische Text – eine Fiktion. Aspekte der ästhetischen Kommunikation durch Sprache.* Tübingen: Francke Verlag.
- Rundell, Michael (2012): ‘It works in practice but will it work in theory?’ The uneasy relationship between lexicography and matters theoretical. I: Ruth Vatvedt Fjeld & Julie Matilde Torjussen (eds.): *Proceedings of the 15th EURALEX international Congress 7–11 August, 2012 in Oslo.* Oslo: Oslo Universitet, 47–92.
- Svensén, Bo (2004): *Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik.* (Andra, omarbetade och utökade upplagan.) Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.
- Taylor, John R. (2003): *Linguistic Categorization* (Third edition). Oxford: Oxford University Press.

Henrik Nikula
 professor emeritus
 Deutsche Philologie
 FI-20014 Turun yliopisto
 hennik@utu.fi

Kära någon, hvad er der med de interjektioner?

Liisa Theilgaard

Certain words and expressions such as exclamations, discourse markers and formulaic phrases have little lexical and semantic meaning, yet they express the speaker's attitude and emotions or have some kind of pragmatic or communicative function. In dictionaries, the semantic description of such items often causes trouble, because the semantic meaning is hard to capture and the pragmatic-communicative meaning is highly context-dependent. So, could the lexicographer benefit from insights from functional grammar when describing the meaning in a monolingual dictionary or finding suitable equivalents in a bilingual dictionary?

1. Indledning

Vi bruger sproget ikke alene til at beskrive den omliggende verden, men også til at udtrykke vores subjektive bevidsthed og til at sikre, at modtageren forstår vores intention med det, vi siger. Sproget er med andre ord en social handling, og dermed har et sprogligt udtryk ikke blot en deskriptiv betydning, men også en pragmatisk-kommunikativ. Visse sproglige udtryk som for eksempel udråb, diskursmarkører og rutineformler har hovedsagelig en pragmatisk, kommenterende eller metakommunikativ funktion. I den semantiske betydningsbeskrivelse volder disse udtryk ofte kvaler, da deres deskriptive betydning er svær at indkredse, og deres pragmatisk-kommunikative betydning i høj grad er kontekstbestemt. Spørgsmålet er derfor, om man ikke kunne drage nytte af dansk funktionel grammatik i den leksikografiske behandling, fordi den netop kobler sproglige udtryk, syntaktiske konstruktio-

ner og topologisk plads til et indhold, dvs. semantisk og kommunikativ betydning.

Som eksempel er valgt to udtryk i svensk, der bruges som interjektioner: *kära nån* og *kors i taket*. Først kommer et generelt afsnit om betydningsbeskrivelse i ordbøger efterfulgt af to afsnit om interjektioner, først ud fra en grammatisk synsvinkel og derefter en leksikografisk. Herefter præsenteres de to udtryk, og til sidst samles der op.

2. Betydningsbeskrivelse i ensprogede ordbøger

Den almindeligste måde at beskrive betydningen af en leksikalsk enhed i en ensproget ordbog er at give en analytisk definition ved hjælp af det nærmeste overbegreb (genus proximum) og et eller flere særtræk (differentia specifica), der adskiller det fra andre enheder med samme overbegreb. En anden mulighed er at forklare betydningen ved hjælp af et eller flere synonymmer. I begge tilfælde er der tale om en semantisk beskrivelse, hvor der er ækvivalens mellem det, der skal defineres (definiendum), og det, der definerer (definiens). Ideelt set skal definitionen altså kunne erstatte den leksikalske enhed. Eventuelt andre karakteristiske sproglige eller encyklopædiske oplysninger gives normalt som en særlig, ofte grafisk markeret tillægsoplysning.

Denne form for betydningsbeskrivelse er ikke altid velegnet, når der er tale om leksikalske enheder som grammatiske funktionsord, interjektioner og rutineformler. Her kan det i stedet være på sin plads at beskrive deres funktion som i Den Danske Ordbog (2003-05, herefter DDO):

Undertiden forklares betydningen dog ved hjælp af [...] en formulering der indledes med *bruges for at udtrykke ...*, *bruges som ...* e.l. En sådan formulering beskriver ordets betydning ved at oplyse om hvordan det bruges. (DDO 1:30)

Definition i form af en funktionsbeskrivelse kan altså ikke erstatte det, der defineres. DDO har derfor valgt at markere forskellen mellem de to typer betydningsbeskrivelse eksplicit ved hjælp af en fast formulering med *bruges ...* (se også Lorentzen & Trap-Jensen 2012:88ff.). Funktionsbeskrivelser er i DDO ret konsekvent anvendt ved lydord og lydefterlignende ord, interjektioner, ved substantiver og adjektiver brugt som interjektion, tilnavn, skældsord, bandeord eller i tiltale, og endelig ved adverbier, når de bruges forstærkende eller bagatelliserende.

3. Interjektioner grammatisk set

Interjektioner er på mange måder et af grammatikkens stedbørn, selvom der har været øget opmærksomhed omkring dem de senere årtier, især på grund af interessen for talesprogs- og interaktionsforskning (se Ameka 1992, Wierzbicka 1992, Nübling 2004).

En interjektion er traditionelt blevet defineret som et ubøjeligt ord, der kan fungere alene som selvstændig ytring, og som normalt ikke indgår som led i et syntagma (se fx EDG:75, GDS:212ff., SAG 2:746ff., SAG 4:784ff.). Dermed bliver ordklassen en pose blandede bolsjer med ord, der udtrykker 1) en subjektiv fysisk fornemmelse (*brr, av*), 2) en følelsesmæssig reaktion (*åh, hurra, fuck*), 3) interaktionsregulerende ord, fx tøyen (*øh, hm*), 4) svarord (*ja, nå*), 5) direkte sproghandlinger som opfordringer og ordrer (*shh, march*), 6) sociale konventioner som hilsen og høflighed (*hej, værsgo, undskyld*) og til tider også 7) lydefterlignende ord (*bang, mu, atju*), som dog i nyere dansk tradition tilhører ordklassen lydord. Dertil kommer (ord og) fraser, der kan bruges som interjektioner, fx *gud, fandens osse, hold kæft*. Disse kaldes ofte sekundære interjektioner (siden Wundt 1900). Som syntaktisk ledmateriale taler man om interjektionsfraser (SAG 1:185, Ameka 2006:743) eller interjektionaler (GDS:1143), uanset om de består af en interjektion, et inter-

jektionssyntagme (*fy for pokker, hej med jer*) eller et ord eller en frase fra andre ordklasser.

Men denne definition er for vag, fordi der her er tale om en sammenblanding af kategori og funktion, idet der ikke skelnes mellem interjektion på ordklasseniveau og funktion på ytringsniveau. At en ytring kun består af ét ord, gør ikke nødvendigvis ordet til en interjektion. Tænk bare på imperativer som *forsvind!* eller elliptiske ytringer som *stille!* (se Hansen 1967:477ff.). Her er der tale om ytringer, der tilfældigvis består af ét og ikke flere ord: *værsgo = her har du den* (performativ rutineformel), *shh = ti stille* (direktiv sproghandling), *idiot = du er en idiot* (vokativisk udtryk). Og de kan derfor indgå i parataktisk konstruktion med ikke-interjektionelle ytringer: *farvel, og kom godt hjem; shh, og hør efter; forbandede egoist og store idiot*, hvilket interjektioner ikke kan. I EDG:251 og GDS:1133-38 kaldes disse for etfeltshelheder, og de falder dermed uden for interjektionskategorien. Omvendt kan imperativer, lydord og andre ord(forbindelser) naturligvis få status som interjektional og dermed en anden betydning: *hold kæft* over for *hold (da) kæft, hvor er jeg træt, bang* over for *bang, så lå jeg der* eller *tak for kaffe* over for *tak for kaffe, sikke et møgfald*.

Ud over at stå alene kan alle interjektionaler stå initialt tilknyttet en anden sætning (eller sætningsemne): *uh, jeg glæder mig*, og endelig kan visse stå finalt, fx svarordene: *jeg glæder mig, ja*. I sætningsforbindelse optræder de ikke som led, men står uintegreret, med skopus over hele sætningen. Initialpladsen er funktionelt kodet for subjektivitet (emotiv eller kommunikativ), mens finalpladsen fungerer som subjektiv, men ikke emotiv metakommentar til modtageren om den foregående sætning (GDS:1143).

Semantisk savner interjektioner propositionelt indhold eller deskriptiv betydning – man kan snarere sige, at de udtrykker en spontan subjektiv sindstilstand eller reaktion hos taleren eller et aspekt ved talerens intention med det sagte. Derfor forekommer de hyppigere i mere uformelt sprog og i talesprog. I talesproget

kan der ligge semantiske betydningsforskelle i prosodien, fx mellem udtaler med stigende henholdsvis faldende tonegang.

Historisk er en del interjektioner opstået ved leksikalisering (og eventuelt omtolkning) af ord fra andre ordklasser eller fraser, fx *jøsses* < *Jesus*, eller ved indlån fra andre sprog, fx *adjø* fra fransk eller *shit* fra engelsk.

4. Interjektioner i ordbøger

I den leksikografiske tradition tilhører alle ord en ordklasse, og derfor klassificeres (her med eksempler fra DDO) ord som *amen*, *værsgo*, *tillykke*, *skål*, *apport*, *holdt*, *bevares*, *lort* normalt som interjektioner (eller udråbsord i DDO). Det vil sige, at ordklassen interjektion er funktionelt defineret efter ordets evne til at fungere alene som selvstændig ytring. Dermed kommer ordklassen interjektioner til at omfatte alle håndte udråb, konventionaliserede rutineformler, imperativer og elliptiske ytringer, blot fordi de består af ét ord. Det gælder især, når disse ord ikke også kan tilhøre en anden ordklasse. Det kan fx være udenlandske ord som *march* < oprindelig imperativ af fransk *marcher*, særlige ortografiske former som *herut* < adverbiet *herud* eller sammenskrevne ord som *tillykke* eller *værsgo* < *vær så god*.

Det er på den anden side ikke alle ord, der kan fungere som etordsytringer, der medtages som selvstændige opslagsord i en ordbog. I stedet kan en betydning eller særlig brug af et ord fra en anden ordklasse markeres med formuleringer som “som udråbsord”, “bruges som udråb ...” og lignende.

Tilsvarende formuleringer kan undertiden ses under et sublemma som *hjælp*, *action* eller *er du skør*, *bevar mig vel* i DDO. Men ellers er det almindelig praksis i ordbøger, at sublemmaer står umarkeret, når det gælder ordklasse(funktion), og at deres pragmatisk-kommunikative funktion ikke nødvendigvis beskrives

eksplicit i en funktionsbeskrivelse, men skal udledes af en semantisk ækvivalent eller et eksempel. Dette er en uheldig praksis, fordi interjektionaler har konstruktionsmuligheder og funktioner, som rutineformler, imperativer osv. ikke har.

Med dette in mente skal vi se nærmere på to konkrete eksempler. Sprogeksemplerne er fundet i talesprogsnære teksttyper på nettet, især på blogs, og henvisning til den nøjagtige kilde findes under eksemplets nummer i afsnittet webkilder i litteraturfortegnelsen.

5. *Kära nån*

Udtrykket *kära nån* beskrives således i Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien (2009, herefter SO):

kära nån! oj! <vard.>: *kära nån, det var inte meningen att såra dig!* (SO:1705)

Udtrykket defineres semantisk med synonymet *oj*, og da det er et sublemma, angives der ikke ordklasse, men udråbstegnet signalerer, at det fungerer som et udråb. I artiklen *oj* står der:

oj [...] interj.

- hoppsan! i uttryck för överraskning {JFR ³kors}: ~, *kommer du redan*
- äv. för att uttrycka (tidigare upplevd) spänning m.m.: ~, *så nära det var att hon hade vunnit*
- äv. för att uttrycka smärta, beklagande m.m. (ofta upprepat flera gånger) {JFR aj}: ~ ~ ~ *vad det värker*

oj då! uttryck för förvåning: *Han har faktiskt inte kommit hem än. – Oj då!* (SO:2191)

Også her defineres der ved hjælp af et synonym (*hoppсан!*), men derudover fremgår det, at *oj* udtrykker følelser som overraskelse, spænding, smerte og beklagelse. For at slutte ringen beskrives *hoppсан* således:

hoppсан [...] interj. [...]

- *oj!* uttryck för oväntad händelse <vard.>: *hejsan ~!; ~ – där ramlade han i bassängen!* (SO:1211)

Altså en regulær cirkeldefinition fra *oj!* til *hoppсан!* til *oj!* Men hvordan bruges *kära nån*?

Kära nån er formelt et nominal, som i udgangspunktet er en konventionaliseret vokativfrase med den funktion at påkalde sig en højere magts opmærksomhed som i:

- (1) Kvällsbön: Kära Nån, låt mig vakna upp i ett Sverige där SD krupit tillbaka under en sten och inga feminister blir mordhotade. Tack.

og i en mere svækket referentiel betydning:

- (2) Oh kära nån, hjälp mej nån.
- (3) Tack kära nån för att julen är över.

Fra den appellerende funktion er der ikke langt til en rent ekspresiv (emotiv) funktion, altså uden nogen forestilling om en (tænkt) person, der påkaldes. En sådan udvikling kan være hjulpet på vej af, at vokativer og interjektioner ofte står initialt. Hermed er *kära nån* leksikaliseret som interjektional, ganske som *herregud*. Der er for eksempel ikke kongruens mellem *kära nån* i singularis og *ni* i pluralis i *kära nån, åk ni bara hem*. Det understreges også af, at det kan forekomme sammenskrevet: *käranån*. Som interjektional har *kära nån* de samme syntaktiske muligheder som andre interjektivi-

oner og kan fungere alene (4), initialt tilknyttet en efterfølgende sætning (5) eller finalt som kommentar til den foregående sætning (6), her nærmest bagatelliserende:

- (4) Denna choklad är det godaste jag någonsin smakat!
Kära nån, alltså.
- (5) Kära nån, vad jobbigt det verkar vara att vara tjej...
- (6) Låt folk gifta sig om de vill, kära nån. Jag tycker verkligen det.

En anden plads i sætningen til subjektive kommentarled er sætningsadverbialpladsen, og derfor er det måske ikke så overraskende, at man kan finde *kära nån* på denne plads med rent forstærkende betydning på samme måde som for eksempel kraftudtryk:

- (7) Idag har jag känt mig så nyttig, har kära nån inte gjort ett dyft! Men sådana här dagar älskar jag! ;)
- (8) Det är ju kära nån ett halvår kvar, mycket kan ske.

SO gengiver som sagt blot brugen som interjektional med et eksempel på initial placering. Den vokative og den adverbielle brug er ikke medtaget – måske af frekvens- eller etablerethedshensyn – men derfor havde det alligevel været på sin plads at oplyse, at der er tale om interjektional brug.

Så er der betydningen. Er *kära nån* virkelig udtryk for overraskelse eller en uventet hændelse i *kära nån*, *det var inte meningen att såra dig*? Eksemplet udtrykker en beklagelse, men det er ikke nødvendigvis udtryk for, at taleren er overrasket over, at modtageren blev såret, snarere at taleren vil vise sin medfølelse. Det kan kun konteksten afgøre. I (9) kan der ikke være tale om overraskelse, for taleren udtaler sig om noget, hun ved:

- (9) Men kära nån, jag har haft Mac sedan 1992 och bytt

datorer flera gånger och har aldrig råkat ut för att program inte fungerat för att de varit sex år gamla.

Kära nån er altså ikke kodet for overraskelse, men udtrykker det så andre følelser eller vurderinger?

- (10) Kära nån så fint, tack snälla ni.
- (11) Kära nån, vilken missuppfattning! Att åka helikopter i Afghanistan måste väl om något anses utgöra ett hot.
- (12) Kära nån:(Varför ska alla alltid bråka med varandra.
- (13) Men kära nån, det vore klädsamt om du försökte vara balanserad i din kritik.

Som eksemplerne viser, kan *kära nån* stå i tilknytning til sætninger, der udtrykker både positive og negative følelser, i modsætning til for eksempel *hurra*, der er kodet for positiv følelse, eller *usch*, der er kodet for negativ følelse, medmindre de bruges ironisk: *hurra/usch, vilken dag!*, mens *kära nån, vilken dag!* er umarkeret; her kan kun konteksten afgøre, om det var en god eller dårlig dag. Og et *kära nån!* uden kontekst siger intet om, hvilken følelse der er tale om. Det må altså være konteksten, der udtrykker følelsen, ikke *kära nån*. Det gælder også, når prosodien indebærer en betydningforskel, for her ligger kodningen i tonegangen, ikke i selve udtrykket.

Til gengæld er *kära nån* som mange interjektionaler kodet for emotionel intensitet, det vil sige udtrykker, at taleren er i en eller anden sindsstemning eller er (mere eller mindre) følelsesmæssigt påvirket af situationen eller engageret i det sagte:

- (14) Om ni inte redan sett den [filmen Atonement] – kära nån, gör det!
- (15) Kära nån, hoppas det går över och att du snart blir bra igen!

Kära nån er med andre ord et generelt, umarkeret interjektional, der udtrykker talerens spontane følelsesmæssige engagement eller reaktion på en situation eller en oplevelse, og det bruges dermed til at understrege og forstærke et emotivt udsagn, der ofte ekspliciterer den følelse eller reaktion, der er tale om. Eller det udtrykker talerens følelsesmæssige engagement i det, han siger, og bruges dermed kommunikativt til at signalere talerens følelsesmæssige motivation, inderlighed eller oprigtighed bag en ikke-emotiv ytring som fx en påstand, en opfordring eller et spørgsmål.

Som vokativ bruges *kära nån* indtrængende i (retorisk) tiltale, og som sætningsadverbial bruges det rent forstærkende for at understrege, at noget i høj grad eller netop forholder sig sådan.

6. *Kors i taket*

Det andet eksempel er udtrykket *kors i taket*, som beskrives således i SO:

kors i taket fullständigt oväntat: *kors i taket – i dag är det soligt ute!* (SO:1609)

Her er der tale om en semantisk definition i betydningen 'pludselig'. Definitionen kan vel både tolkes som et synonym og som en minimal, analytisk definition. Eksemplet viser udtrykket brugt som interjektional, men brugen svarer ikke til definitionen som adverbial.

I andre ordbøger defineres udtrykket med en funktionsbeskrivelse: "uttr. för häpen beundran e.d." (Målande uttryck 1990:60), "uttr. för starkt positiv överraskning" (BSO:358) eller "uttryck för en positiv överraskning. Från ett gammalt bruk att sätta ett kors (i almanackan) för att minnas en särskild tilldragelse" (Helsing m.fl. 2000:185), og heraf fremgår det, at der er tale om noget positivt.

SO nævner altså ikke, at udtrykket kan indgå som nominalt led i udtrykket *rita ett kors i taket*, sådan som det fremgår af Svenskt språkbruk (2003:644), der medtager begge udtryk:

rita [ett] kors i taket skämts. när ngt mot förmodan inträffar om tunnelbanan klarar nyårsnattens anstormning är det dags att rita ett ~ i taket; *kors i taket!* när ngt mot förmodan inträffar
Hela söndagen packade vi upp kartonger. Kors i taket, alla kartonger är nu uppackade!

Formmæssigt er der altså tale om et nominal, der kan bruges nominalt i forskellige konstruktioner, også uden *rita*:

- (16) Två söndagar i rad har jag varit på bio. Det är kors i taket!
- (17) Som ett extra kors i taket har jag bakat en kaka/paj/panacotta.

Derudover kan det bruges – vel oprindelig elliptisk – som en selvstændig ytring, tilknyttet en anden sætning initialt og finalt, eller som indskud. Og som vi så med *kära nån*, er der også belæg på *kors i taket* som sætningsadverbial:

- (18) Sommaren har kors i taket inte bidragit med några lyxkilon (än)
- (19) Kors i taket har jag idag invigt min nya vår-jacka, jiiippii:) Tackar vinterjackan för denna säsong!

Med *kors i taket* i dets grundbetydning udtrykker taleren sin tilfredshed med eller anerkendelse af noget usædvanligt, der er sket, og som det derfor er værd at bemærke (20-21). Herfra er der ikke langt til betydningen 'heldigvis, gudskelov' og sætningsadverbial-lignende status (22-23) og igen derfra til den rene besværgelse

mod, at noget positivt og gunstigt udvikler sig uheldigt (24-25):

- (20) Jag vaknade 7.45 och båda barnen sov än ! Kors i taket !
- (21) Vann en vin karaff iår, kors i taket! Har inte vunnit någont på paketeleken på säkert tio gånger vi har kört.
- (22) Har kors i taket aldrig blivit av med mitt bagage vilket jag e satans glad över.
- (23) Det blev lite skrik först, men – kors i taket – nu är ungen tyst.
- (24) För det mesta sover jag ganska ok, kors i taket, ta i trä och allt sånt
- (25) Ta i trä, tvi tvi tvi, kors i taket och salt över ryggen, men hittills har jag klarat mig från att bli av med två-hjulingar.

Måske under påvirkning fra *kors* kan *kors i taket* (af yngre?) også bruges rent forstærkende uden tanke på noget usædvanligt og uden positiv kodning, især i forbindelse med en emotiv sætning:

- (26) Kors i taket, vilken rolig kväll det var igår!
- (27) Kors i taket vad jag inte orkar plugga franska!!
- (28) Kors i taket så mycket det var att hålla reda på.

Igen kan vi konstatere, at udtrykket kan bruges i forskellige kontekster og funktioner, og at det ikke er beskrevet fyldestgørende i ordbøgerne.

Ser vi til slut på, hvordan udtrykket er oversat i Svensk-Dansk Ordbog (2010, herefter SDO), kan vi konstatere, at der heller ikke her er taget højde for udtrykkets ordklassefunktion, distribution og betydning:

kors i taket (*ovfø.*) kryds i kalenderen (pga. en indtruffen meget overraskende begivenhed) □ *om tunnelbanan klarar*

nyårsnattens anstormning är det dags att rita ett kors i taket
(SDO:549)

Her er udtrykket oversat med *kryds i kalenderen*, der på overfladen ligner det svenske udtryk, og i eksemplet anvendes det nominalt som del af idiomet *rita ett kors i taket*. På dansk sætter vi også kryds i kalenderen, men det betyder som oftest, at man reserverer plads i sin kalender til noget i fremtiden, så man kan huske det. Som anerkendelse af en allerede indtruffen begivenhed er *kryds i kalenderen* yderst marginalt, selvom jeg har fundet belæg på det:

- (29) Wow, det er godt nok længe siden jeg har sat mig for noget, og så rent faktisk gjort det. Flot Alberte, kryds i kalenderen.

På dansk har vi ikke nogen oplagt ækvivalent, og i øvrigt er den prototypiske brug af *kors i taket* interjektionel, og her kan *kryds i kalenderen* ikke bruges på dansk. Så afhængigt af kontekst ville andre ækvivalenter være mere passende.

7. Sammenfatning

Vi har i det foregående set, hvor svært det er at få hold på interjektioner som ordklasse og på deres betydning og brug, fordi de ikke har deskriptiv betydning som andre ord og udtryk, og det afspejles i den leksikografiske behandling.

Der må skelnes mellem kategori og funktion, så der ikke sættes lighedstegn mellem ordklassen interjektion og evnen til at fungere alene som selvstændig ytring, selvom det skaber et problem for leksikografen, der traditionelt skal tilordne alle opslagsord til en ordklasse. Dette vil kræve flere ordklasser, måske en generel ordklassebetegnelse som "ytringsord" til de etordsytringer, der med-

tages som opslagsord, og som ikke er interjektioner. Når det gælder interjektionel brug af et ord fra en anden ordklasse eller et (flerords)udtryk medtaget som sublemma, bør det fremgå, at det bruges som interjektional. Tilsvarende bør brugsbeskrivelsen være præcis, så den kommunikative funktion som svar, hilsen, høflighedsudtryk, (forstærkende) følelsesmarkør og så videre fremgår.

Grundlæggende er subjektive interjektionaler spontane, emotive udtryk med intensiverende betydning. Nogle er umarkerede, mens andre er kodet positivt eller negativt. Når de står initialt i forbindelse med emotive sætninger, bruges de forstærkende til at understrege det emotive udsagn, mens de i forbindelse med andre sætninger udtrykker talerens følelsesmæssige engagement og dermed koder, at det følgende i en eller anden forstand skal forstås emotivt. Og når de står finalt, bruges de som metakommentar til at signalere talerens følelsesmæssige motivation for det foregående over for modtageren.

Udtryk som disse kunne derfor fortjene en mere systematisk og dybtgående behandling, både hvad angår grammatisk og pragmatisk funktion. Frem for alt skal beskrivelsen være eksplicit og nuanceret, og eksemplerne skal afspejle brugen. Noget andet er så, om alle disse iagttagelser skal medtages i ordbogen. Det må naturligvis afhænge af, hvilken ordbog der er tale om.

Men konklusionen må være, at grammatikken faktisk kan være til hjælp. *Kors i taket!*

Litteratur

Ordbøger

BSO (2010) = *Bonniers svenska ordbok*, 10. udgave. Stockholm: Bonniers.

- DDO (2003-2005) = *Den Danske Ordbog* 1-6. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Gyldendal.
- Helsing, Birgitta, Magdalena Hellquist & Anders Hallengren (2000): *Bevingat – från Adam & Eva till* *Oväntad besök*. Stockholm: Albert Bonniers Förlag.
- Målande uttryck – en liten bok med svenska idiom* (1990). Stockholm: Språkdata vid Göteborgs universitet og Esselte Ordbok.
- SDO (2010) = *Svensk-Dansk Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og JP/Politikens Forlagshus.
- SO (2009) = *Svensk Ordbok* 1-2. Stockholm: Svenska Akademien og Norstedts.
- Svenskt språkbruk – Ordbok över konstruktioner och fraser* (2003): Stockholm: Svenska språknämnden og Norstedts Ordbok.

Anden litteratur

- Ameka, Felix (1992): Interjections: The universal yet neglected part of speech. I: *Journal of Pragmatics* 18, 101-118.
- Ameka, Felix (2006): Interjections. I: Keith Brown (red): *Encyclopedia of Language and Linguistics*, 2. udgave Amsterdam: Elsevier, 743-746.
- EDG (1976) = Diderichsen, Paul: *Elementær Dansk Grammatik*, 3. udgave. København: Gyldendal.
- GDS (2011) = Erik Hansen & Lars Heltoft: *Grammatik over det Danske Sprog* 1-3. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Hansen, Aage (1967): *Moderne Dansk* 1-3. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab og Grafisk Forlag.
- Lorentzen, Henrik & Lars Trap-Jensen (2012): Nødvendigt, tilstrækkeligt, typisk? – nogle tanker om definitionspraksis. I: *LexicoNordica* 19, 79-101.
- Nübling, Damaris (2004): Die prototypische Interjektion: Ein Definitionsvorschlag. I: *Zeitschrift für Semiotik* 26, 1-2, 11-46.

- SAG (1999) = Ulf Teleman, Staffan Hellberg & Erik Andersson: *Svenska Akademiens Grammatik* 1-4. Stockholm: Svenska Akademien og Norstedts Ordbok.
- Wierzbicka, Anna (1992): The semantics of interjection. I: *Journal of Pragmatics* 18, 159-192.
- Wundt, Wilhelm (1900): *Völkerpsychologie. Eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythos und Sitte*, bind 1: *Die Sprache*. Leipzig: Engelmann.

Webkilder

Alle webkilder er besøgt i april 2013.

- (1) <<https://twitter.com/BarbroSorman/statuses/258995738812510208>>
- (2) <<http://www.familjeliv.se/Forum-1-103/m48125907-5.html>>
- (3) <<http://www.bloglovin.com/blog/306502>>
- (4) <<http://lifestyleblogs.se/lillafrunsdagbok/2013/03/15/kara-nan/>>
- (5) <<http://minasannaord.wordpress.com/2013/05/22/kara-nan-vad-jobbigt-det-verkar-vara-att-vara-tjej>>
- (6) <<http://rodeo.net/lisamagnusson/2011/08/>>
- (7) <laskeblasken.blogspot.com/.../flo-rida-jump.htm>
- (8) <<http://www.resdagboken.se/Web/Apps/Diary/EntryPresentation.aspx?id=234&epslanguage=sv&tid=81992&eid=738472>>
- (9) <<http://www.alba.nu/motvallsbloggen/?p=12309>>
- (10) <<http://blogs.goodold.se/office/2012/12/19/good-jul/>>
- (11) <<http://rodamalmo.blogspot.dk/2009/10/amerikanerna-kraschar-sig-sjalva-i.html>>
- (12) <http://w11.zetaboards.com/Spela_Roll/search/?c=3&mid=169442&month=6&year=2005>

- (13) <<http://omreligion.blogspot.dk/2008/05/mentala-vergrepp-p-barn.html>>
- (14) <<http://entuff.blogg.se/2008/january/ett-maste.html>>
- (15) <<http://karinstyratjej.blogspot.dk/2011/09/dalig-igen.html>>
- (16) <<http://johannalindback.wordpress.com/category/musik/>>
- (17) <<http://fyratjejerifamiljen.blogg.se/2011/october/blandat.html>>
- (18) <http://fridasbetraktelser.blogspot.dk/2012_08_01_archive.html>
- (19) <http://ylvadjerf.blogspot.dk/2010_04_01_archive.html>
- (20) <<http://luckyshe.blogg.se/>>
- (21) <<http://tovakonradsson.blogg.se/2010/december/>>
- (22) <<http://www.travelforum.se/f543957/vilka-otrevligheter-har-ni-rakar-ut-for>>
- (23) <<http://ladydahmer.alltforforaldrar.se/2009/june/kan-det-vara-sant.html>>
- (24) <<http://sekreterare75.blogspot.dk/>>
- (25) <<http://www.sporthoj.com/forum/showthread.php?155107-Tips-f%F6r-att-f%E5-beh%E5lla-hojen/page4>>
- (26) <<http://karhin.blogg.se/2011/september/utkast-sept-18-2011.html>>
- (27) <<http://losibanosi.blogg.se/2010/october/kors-i-taket.html>>
- (28) <<http://blogghilda.wordpress.com/2012/05/04/resebrev-nr-101-den-4-maj-2012-fran-rumanien/>>
- (29) <http://albertelieberoth.blogspot.com/2010_06_01_archive.html>

Liisa Theilgaard
ph.d.-stipendiat
Nordisk Forskningsinstitut
Afdeling for Dialektforskning
Københavns Universitet
Njalsgade 136
DK-2300 København S
shg267@hum.ku.dk

Er ordbøker lingvistiske nok? Om preposisjonssemantikk og ein grammatisk basis for ordboksartiklar

Leiv Inge Aa

As for monolingual dictionaries, it is not easy to create good definitions of prepositions since they are highly polysemous and apparently seem to lack a common denominator. However, in the spirit of Bouchard (1995), I argue that each preposition has one basic linguistic meaning (Grammar semantics) independently of context, interpretation, pragmatics and world knowledge – which covers all its usage (its Situational semantics). The advantages of pursuing such a system are numerous: A well-founded separation of polysemy from homonymy, a more homogeneous and predictable dictionary entry, and clear criteria for what counts as the semantics expressed by the preposition itself and what is given by its surroundings. I mainly discuss the Norwegian prepositions *i* ‘in’, *på* ‘on’ and *med* ‘with’.

1. Introduksjon

Grunnane til å slå opp i eittspråklege ordbøker er mange. Nokre av dei kan vere å finne rett stavemåte, sjekke bøyings- og uttaleopplysningar, finne gode bruksdøme eller rett og slett å finne ut kva orda tyder. Kva får så folk til å slå opp på *preposisjonar*? Desse er greie å stove, dei blir ikkje bøygde og dei skaper sjeldan store uttalevanskar. Dermed kan vi gå ut frå at mange er ute etter tydinga. Preposisjonsartiklane er ofte lange med ein kompleks tydingstruktur, og såleis skulle det vere nok av nyansar å ta tak i for den interesserte brukaren. Eg vil likevel freiste med å påstå at mange ordbøker *ikkje* gjev oss eit godt svar på kva preposisjonane eigentleg tyder. I alle fall tilslører dei tydinga ein heil del.

Eg skriv «tydinga» i eintal, då eg i det følgjande vil argumentere for at preposisjonane har ein *konstant grammatisk semantikk* som gjennomsyrer all bruk av preposisjonen (den kontekstbaserte semantikken), og som med fordel kan prege ordboksartiklane i større grad enn tilfellet ofte er. I dei føregåande åra har eg jobba ein heil del med preposisjonar både i *Norsk Ordbok* (NO) og i andre samanhengar. Her kjem eg først og fremst til å ta føre meg *i*, *på* og *med*, og dei blir då emne for hovuddelen (del 3). *På* og *med* har eg redigert sjølv for NO, og eg kjem mellom anna til å kritisere delar av desse artiklane. Grunnlaget for kritikken hentar eg frå Bouchard (1995) og skiljet han forfektar mellom grammatisk relevant semantikk og semantikk som baserer seg på kontekst og verdskunnskap. Dette tek eg føre meg i del 2. Eit anna føremål med artikkelen er å prøve å finne ut kva føremoner det eventuelt gjev å redigere ordboksartiklar med eit tydelegare grammatisk fundament. I del 4 diskuterer eg nokre slike overordna spørsmål. Samla sett kan artikkelen sjåast i samanheng med Halmøy & Berg-Olsen (2012). Behandlinga av *som* i NO (av same Halmøy) ser eg på som grammatisk nybrotsarbeid i ordbokssamanheng, noko eg freistar å spinne vidare på her. Del 5 rundar det heile av.

2. Grammatisk semantikk og situasjonssemantikk

Semantikken ein nyttar seg av i ordbøker, ber mykje preg av det Bouchard (1995) kallar *situasjonssemantikk* (S-semantikk). Dette er semantikk som inkluderer kontekstuell informasjon, pragmatikk og verdskunnskap (eller bakgrunnskunnskap). Bouchard finn det derimot føremålstenleg å skilje ut den *grammatisk relevante semantikken* (G-semantikken) frå S-semantikken. G-semantikken er den smale, abstrakte tydinga til eit ord reinska for kontekst og språkbrukarens verdskunnskap. Denne semantikken verkar di-

rekte på den syntaktiske strukturen og blir nettopp derfor kalla *grammatisk*. Ein slik grunntanke harmonerer godt med tanken om ein separat språkmodul i sinnet, slik generativistane forfektar: «I assume that Grammar is autonomous from other cognitive capacities, since not all aspects of mentally represented meaning have effects on the Grammar» (Bouchard 1995:4). Men Bouchard er ingen tradisjonell generativist og forfektar eit ny-saussureansk språksyn, som Halmøy & Berg-Olsen (2012:21) greier kort ut om, og som eg ikkje tek opp att her. Eit viktig skilje frå den generative minimalismen er at den ny-saussureanske teorien ikkje godtek usynlege element i den syntaktiske strukturen. Åfarli (2004:478) syner rett nok at Bouchard (2002) (motviljug) er nøydd til å basere seg på enkelte tomme kategoriar i analysane sine, og at han såleis kanskje ligg nærare ei generativ tilnærming enn han ønskjer. Det kan i den samanhengen vere verdt å merke seg at Bouchard (1995:93) sitt *Prinsipp om full identifikasjon* mellom semantisk og syntaktisk struktur (som mellom anna skal utelukke usynlege representasjonar) nettopp av Åfarli (2001:181) har vorte gjeve ei «svak tolking». Den svake tolkinga prøver som Bouchard si opphavlege sterke tolking å ivareta eit strengt tilhøve mellom syntaktisk og semantisk struktur, men utan å utelukke tomme syntaktiske posisjonar heilt. Bouchard sin teori kan slik sett fint seiast å la seg tilpasse eit generativt rammeverk med høvesvis få og små grep.

Nettopp tanken om ein autonom grammatikk som skil seg frå andre kognitive kapasitetar, er avgjerande. G-semantikken er naturleg å sjå i samheng med den språklege modulen, medan S-semantikken speglar att dei generelle kognitive strukturane. Og derfor seier vi at G-semantikken representerer eit ords nakne (språklege) tyding, når all kontekstuell (ikkje-lingvistisk) informasjon er skrella av. Men i bruk opptre eit ord sjølvstøtt aldri utan ei viss form for språkleg og ikkje-språkleg kontekst, slik at det heile tida vil vere eit samspel mellom S-semantikk og G-semantikk. Ein kan seie at S-semantikken representerer dei ulike tolkingane av or-

det, medan G-semantikken ligg i botnen – og såleis òg predikerer – alle desse tolkingane. Tydingsbolkane i ordboka er dermed ikkje tydingar i streng forstand, men ulike tolkingar av den eine tydinga. Vidare vil vi no sjå kva konsekvensar eit slikt grunnsyn kan få for utforminga av preposisjonsartiklar i eittspråklege ordbøker.

3. Preposisjonssemantikk

3.1. Preposisjonsoppsettet i eittspråklege ordbøker

Preposisjonsoppsettet varierer noko frå ordbok til ordbok; i NO og til dels *Nynorskordboka* (NOB) og *Bokmålsordboka* (BOB) synest det å vere vanleg å først føre opp ein lokativ bruk under stor bokstav A, dernest ein temporal bruk under B og til slutt ei rad andre tydingar under C og eventuelt D. Om lag slik har eg gjort det sjølv med NO-artiklane **med** og **på**. Under oppslaget til *i* finn ein den temporale bolken under C, medan B har samnemnaren «om tilstand, verksemd, aktivitet». Rekkjefølgja kan altså variere noko, men grunninndelinga er høvesvis lik for dei ulike preposisjonane. Nettopp *i*, *på* og *med* skal tematiserast i dette avsnittet, og eg vil då formulere hypotesar om kva G-semantikk desse preposisjonane uttrykkjer, og korleis ein kan spegle att dei S-semantiske tolkingane i ordboka. Utgangspunktet er at vi reserverer ordet *tyding* til G-semantikken («med tyding ...»), medan *bruk* er ei S-semantisk nemning («med bruk som, brukt med ...»). Når vi skildrar bruken av ordet, skildrar vi gjerne omgjevnadene (til dømes utfyllinga) til preposisjonen, og då er det openbert at vi ikkje lenger framstiller den spesifikke tydinga til preposisjonen, men konteksten som han kan opptre i. Spesielt når det gjeld *i/på*-alternasjonen (i 3.4 nedanfor), skal vi sjå at dette får avgjerande følgjer.

3.2. Konteinarpreposisjonen *i*

Innleiingsvis bruker Bouchard (1995:11ff) preposisjonen *dans* ‘i’ til å illustrere skilnaden mellom G- og S-semantikk, og han tek utgangspunkt i dei tre følgjande døma:

- (1) *Les bijoux sont dans la boîte.*
‘juvelane er i skrinet’
- (2) *La vache est dans la prairie.*
‘kua er i (‘på’) enga’
- (3) *Le curé est dans la file.*
‘presten er (‘står’) i kø’

S-semantisk ville ein skissert tre ulike tydingar av *dans* – fordi utfyllinga er ulik med tanke på storleik, dimensjon og liknande. *Eng*, *skrin* og *kø* er såpass ulike referansar at døma fort ville vorte plasserte i ulike tydingsbolkar i ei ordbok òg. Det avgjerande poenget er då at sjølv om innhaldet til utfyllinga endrar seg, så endrar ikkje innhaldet til preposisjonen seg. *Dans* har altså ein konstant semantikk ovanfor, men kva? I norsk er det slik at *i* kanskje passar aller best å bruke med ei utfylling som har tredimensjonal form (*i skåla*, *i fatet), men tredimensjonalitet er absolutt ikkje nokon samnemnar for døma ovanfor. Den lingvistisk relevante informasjonen i (1–3) må vere meir generell enn at vi har eit fysisk objekt med ei viss form som utfylling. Bouchard sitt forslag er at *dans* alltid uttrykkjer eit forhold mellom ein *konteinar* (*område*) og ein *konteinert* (*figur*).⁸ Dét er det G-semantiske innhaldet til preposisjonen, eller den grammatiske relasjonen *dans* uttrykkjer

8 Eg nyttar termen *konteinert* som ei spontanomsetjing av *containee*, altså det eller den som er (dels) inni konteinaren. *Figur/område*-notasjonen (*Figure/Ground*) er meir generell preposisjonsnotasjon (jf. Svenonius 2008). Området (om det er konkret eller abstrakt) blir presisert av utfyllinga til preposisjonen, medan figuren er noko(n) som står i ein eller annan relasjon til området.

kvar gong. Konteinar–konteinert-relasjonen impliserer at «[t]he container controls the position of the containee and not vice versa», og at «[t]he containee is included, at least partially, in the container» (Bouchard 1995:14).

Anderson (2010:30ff) si tilnærming er ikkje heilt ulik Bouchard si. Ho føreslår at alle spatiale preposisjonar i norsk har ein lokativ basissemantikk.⁹ I (4) er utfyllinga det einaste som skil døma frå kvarandre. Men *i* synest å ha den same representasjonen heile vegen. Figuren (den konteinerte) er i alle døma innanfor rammene som området (konteinaren) definerer:

- (4) a. *Dei går i gatene.*
 b. *Dei går i tog.*
 c. *Dei går i eigne tankar.*
 d. *Dei går i grøfta.*
 e. *Dei går i desember.*

Her har vi ein temporal konteinar i (4e), medan han er lokativ i (4a). I (4c) er han meir abstrakt. På same måte må vi forstå *gå* ulikt. I isolasjon er (4d) tvitydig; vi kan ikkje utan kontekst seie om han er direksjonal eller lokativ. Men ikkje noko av dette affiserer *i*-semantikken (eg utdjupar denne påstanden under døme 6 nedanfor). Tid, stad, måte osv. har ikkje noko med *i* å gjere, det er den abstrakte konteinar–konteinert-relasjonen som er grammatisk relevant.

La oss sjå litt på korleis NOB framstiller *i*. Det byrjar lovande med tyding 1, der definisjonen skildrar G-semantikken på ein høvesvis god måte.

- (5) **Prep *i*, tyd 1 (NOB):**
 med tyding: omgjeven, omslutta av noko(n); innanfor eit avgrensa område, gruppe, institusjon og liknande

9 *Lokativ* kan då ikkje berre tyde 'som har med stad å gjere', men 'som lokaliserer' i meir abstrakt og vidfemnande forstand.

Omgjeven, omslutta og *innanfor* er ord som høver godt til å illustrere konteinar–konteinert-relasjonen. Den andre delen av definisjonen (etter semikolon) gjev rett nok døme på kontekstuelle avgrensingar og må reknast for S-semantisk. Tyding 3 er litt verre å kople til G-semantikken (her inkluderer eg døma i kursiv):

(6) **Prep *i*, tyd 3 (NOB):**

med tyding: mot ei (ytre) flate

slå seg i ein stein / slå i bordet / klappe i hendene

Vi var så vidt inne på lokativ/direksjonal-skiljet ovanfor, og her har vi ein reint direksjonal tydingsbolk, med andre ord der preposisjonen har vorte definert med eit direksjonalt innhald. Nokon (til dømes Svenonius 2008) argumenterer på liknande vis for at preposisjonar har ulik internrepresentasjon i lokative og direksjonale konstruksjonar. Argumenterer ein for ein konstant grammatisk semantikk, som i denne artikkelen, er ikkje preposisjonen i seg sjølv direksjonal, men han er brukt i ein direksjonal konstruksjon. Ein konsekvens av denne hypotesen er mellom anna at å *gå i sirkel* ikkje handlar om sjølv prosessen eller måten ein går på, men at «sirkelen» er eit resultat av gåinga. Om *i* skal forståast som ein konteinarpreposisjon, er det først etter ein fullført runde ein kan seiast å gå i sirkel, eller at sirkelen er ein konteinar for gåinga. Tilsvarende er det først ved fullført slag at ein har slege i bordet. Då er bordet ein konteinar for slaghandlinga. Det kan vere naturleg å organisere ein ordboksartikkel med eigne direksjonale tydingsbolkar, men det bør kome klart fram at det ikkje er preposisjonen som brått har fått ei direksjonal tyding, men at han er brukt i ein direksjonal eller resultativ konstruksjon.

Ei høvesvis lita ordbok som NOB har store plassomsyn å ta og kan naturleg nok ikkje få med alle detaljar om preposisjonane. Nettopp derfor kunne ein gjort eit stort oppryddingsarbeid ved å framstille ein G-semantikk som rår over all bruk og alle tolkingar

av preposisjonen. Då treng ein ikkje presisere heile det S-semantiske spekteret. I staden framhevar ein dei grammatiske moglegheitene til ordet, samtidig som ein tonar litt ned dei S-semantiske «tilfella», som G-semantikken likevel predikerer. Men eit problem for normative ordbøker er at mange, også lærarar, trur at desse formidlar strengt kva som er tillate å skrive (jf. Aa 2012b). Det gjeld både på lemma- og tydingsbolknivå. Ein økonomisk utforma ordboksartikkel som er dels «predikerande» i forma, kan derfor i verste fall stille for store krav til brukaren.

I 3.1 nemnde eg at formuleringa «med tyding» høver best til den overordna G-semantikken, medan «brukt som/med bruk som» høver under tolkinga av preposisjonen utover i artikkelen.¹⁰ Vi skal sjå lenger nede at NO blandar tyding og bruk om einannan, slik at ein ikkje skil prinsipielt mellom kva preposisjonen uttrykkjer, og kva som er uttrykt av omgjevningane. Det gjev ei uklar formidling av det aktuelle lemmaet.

3.3. Kontaktpreposisjonen *på*

Norsk referansegrammatikk (NRG) og Anderson (2010) hevdar at *på* alltid uttrykkjer ei form for kontakt. Dei mest gjennomsluktige døma har vi når utfyllinga er ei horisontal eller vertikal flate:

- (7) a. *Boka ligg på bordet.*
b. *Biletet heng på veggen.*

Litt mindre gjennomsluktig er kontakten i dei følgjande døma:

- (8) a. *Ungdommane heng på bensinstasjonen/på hjørnet.*
b. *ei drukningsulukke på kaien* (Bjørkum 2004:251)

¹⁰ I NO har eg sjølv brukt desse overordna formuleringane under *på* II,A og II,B: «brukt med lokativ tyd» og «brukt med temporal tyd». Det er vanskeleg å stå inne for slike formuleringar.

I (8a) heng ikkje ungdommane oppå bensinstasjonen eller oppetter hushjørnet, og drukninga i (8b) føregår heller ikkje oppå kaien. Derimot må kontakten vere vagare; utfyllinga refererer truleg heller til eit område rundt – som *på* set figuren i kontakt med. Alternativt kan bensinstasjonen, hjørnet og kaien snarare referere til *aktivitetar* enn konkrete stader. Det kjem vi inn på i 3.4. Først ein liten hypotese: *På* er kjent i norsk som ein motepreposisjon. Han er særskild frekvent og produktiv, og blir brukt på område der ein før hadde etablert andre preposisjonar: *diskusjon på noko* (i staden for *om*), *vere god på matematikk* (i staden for *i*), *ha kontroll på noko* (i staden for *over*). Noko av dette er reflektert i NO under *på* II, D3e, og det er teke opp i Krogstad (2000). Med påstanden om at *på* alltid uttrykkjer ei form for kontakt, eller set figuren i kontakt med eit område, er ikkje produktivitet og «landvinninga» til preposisjonen eit mysterium. Kontaktkonseptet er lett å førestille seg i ei rekkje samanhengar, og det er eit *nytteleg* konsept. Vi har ofte bruk for det, og vi har tidleg bruk for det. Barn kan bruke *på* nokre stader der ein seinare får konvensjonalisert preposisjonen *til*.

- (9) *mamma på Ingjerd*
 ‘mamma til Ingjerd’

Dette er eit produktivt døme hjå barn som ingen vaksne har lært dei. Det synest tvert imot like naturleg for eit barn å konseptualisere mor–barn-tilhøvet med kontakt som tilhørsle.

3.4. *I/på*-alternasjonen

I mange samanhengar kan *i* og *på* bli brukte om einannan og tilsynelatande uttrykkje det same:

- (10) *på bussen, på kino, på kafé*
 (11) *i bussen, i kinoen, i kafeen*

Men av det som er sagt om G- og S-semantikk ovanfor, følgjer det at døma i (10) og (11) ikkje uttrykkjer det same. Å vere på kafé er altså ikkje ein annan måte å seie at ein er i(nni) kafeen på. I min eigen *på*-artikkel i NO kan ein likevel få dette inntrykket. *På kafé* står der under den lokative tydinga A10a: «i eller ved eit lokale ... (òg:) med funksjonen i framgrunnen (med overg til tyd C1b)». Legg merke til koplinga til den andre, ikkje-lokative tydinga. Under C1b heiter det: «om verksemd, aktivitet til person(ar) (t d eit arbeidslag) el dyr; (òg:) med overg t tyd A10a, men her med verksemda (og ikkje lokalet) i framgrunnen: ... *på arbeid ... på kino, på konsert ...*». Plasseringa av *på kafé* under 'lokale' (A10a) og *på kino* under 'aktivitet' (C1b) synest vilkårleg. Nærmast for å understreke det vilkårlege står det at det i ei rekkje tilfelle er ein overgang mellom desse to tydingane: *på kafé* kan tilsynelatande uttrykkje både at ein er i kafélokalet og at ein så å seie er i kontakt med kaféaktiviteten, at ein gjer kaféting. Det er viktig då å understreke at å vere på kafé *ikkje* med naudsyn impliserer at ein er i kafeen. For vi kan godt stige utanfor lokalet for å ta ein røyk eller gå på do – og framleis vere på kafé. Sjølv om formuleringa under tyding A10a ovanfor opnar for at figuren òg kan vere *ved* lokalet, er det framleis ikkje lokaliteten *på* uttrykkjer. Derfor er denne dobbeldefinisjonen tilsørrende. Vi sluttar frå verdskunnskapen vår at ein *mest sannsynleg* er i (eller ved) kafélokalet, når ein gjer kaféting, men det er berre det siste ('gjere kaféting') som *på kafé* presiserer.

Tilsvarande er det når ein er *på bussen*. Sjølv om det inneber mykje sitjing inni bussen, uttrykkjer det snarare aktiviteten å vere på busstur. La oss seie vi er på bussen frå Trondheim til Bergen. Halvveges stoppar bussen på (!) ein kafé, og vi stig ut av bussen for å strekkje på beina – då er vi framleis på bussen til Bergen, sjølv om vi i den aktuelle augneblinken ikkje sit inni.¹¹ Alle uttrykka i (10) høyrer med andre ord G-semantisk til under C1b (for *på*

11 Ein takk til Aleksander Hammer, MA-student i nordisk språk ved NTNU, for ein fruktbar diskusjon om dette dømet.

uttrykkjer ein «kontakt» med ein aktivitet), men S-semantikken (kunnskapen om verda) får oss til å kople aktiviteten til eit bestemt lokale.

Sidan frekvens er viktig for ei deskriptiv ordbok, er det likevel avgjerande å fremje det S-semantikken seier òg: at å vere på bussen faktisk inneber mykje sitjing i bussen. Den faktiske bruken skal fram når ein dokumenterer språk. Men den ovannemnde *i/ på*-alternasjonen kan gjerast mykje meir nøyaktig og prinsipiell enn tilfellet er i NO.

3.5. Samanstillaren *med*

Med er ein interessant preposisjon som syntaktisk sett synest litt meir kompleks enn både *i* og *på*. Jespersen (1924:124) synte at engelsk *with* og dansk *med* kan ta utfyllingar som ein kan forstå som subjekt–predikat–konstellasjonar: *med*_{SU} *hænderne* *pred*_{PRED} *tomme*. Bech (1998) og Aa (2006) diskuterer denne og liknande *med*-konstruksjonar og hevdar at *med* oppfører seg som ein subjunksjon. I Anderson (2010) er det derimot føreslått at han er ein genuin *samanstillar*. Sidan har eg argumentert for det same: Både den ovannemnde subjekt–predikat–konstruksjonen og alle andre meir konvensjonelle *med*-konstruksjonar kan avleiast frå preposisjonen sin basale eigenskap å stille saman to element (Aa 2012a). Samanstilling ligg til grunn for alle dei S-semantiske tolkingane. I NO har *med* eit oppsett som noko forenkla ser ut som dette:

- (12) a. **Lokativ:** *Han vert ståande med* ('ved') *døra.*
 b. **Temporal:** *Eg kom bortåt Eidet med ølløv-tida*
 ('i elleve-tida')
 c. **Instrumental:** *slå med ein hammar*
 d. **Possessiv:** *Unge menn med sportsbil er dei farlegaste førarane.*
 e. **Komitativ:** *Klaus var kollega med bestemor.*

- f. **Modal:** *Han fekk i guds namn ta dem med makt.*
 g. **Partitiv:** *Desse gårdsnamna er med ('blant') dei eldste i landet.*

Her ligg det sjølvstøtt kontekstbaserte tolkingar til grunn for grupperinga. I (12a) og (12b) er det utfyllinga som gjer at vi tolkar setningane som høvesvis lokativ og temporal. Byter vi ut utfyllinga i (12b) med eit personnamn, blir ei komitativ tolking plausibel.¹² Anderson (2010) gjev òg eit anna døme på korleis kontekst og tolking så å seie kan vippe den same konstruksjonen frå instrumental til komitativ (jf. òg Tyler & Evans 2003:8):

- (13) a. *Bestemor går med posten.*
 b. *Bestemor går med rullatoren.*

Utfyllinga i (13a) vil i dei fleste tilfella gje konstruksjonen ei (ikkje-resiprok) komitativ tolking, og (13b) ei instrumental tolking. Men gjeve ein situasjon der bestemor bringar rullatoren til nokon andre, eller eventuelt stikk av med han, har vi brått ein komitativ i (13b) òg. Poenget er då at rolla til *med* er konstant, uavhengig av tolkingane våre eller kunnskapen vår om dei aktuelle situasjonane. Både i (12) og (13) er den grammatiske rolla til *med* høvesvis enkel: Han stiller saman to element. I possessiven (12d) blir *unge menn* stilte saman med *sportsbilar*, i modalkonstruksjonen (12f) blir verbalhandlinga stilt saman med utfyllinga, som presiserer «måte». Dermed kunne ein frå ein grammatisk ståstad påstå dette: All *med* er komitativ. Dét bør vere utgangspunktet når ein skal syne det S-semantiske spekteret i ordboka.

I døme 6 ovanfor såg vi at *i* er gjeve ein direksjonal definisjon under tyding 3 i NOB. Slik er det òg med *med*. Tydingsbolken *med* II,3 i NOB har definisjonsteksten 'i same retning som', og *mot* blir oppgjeve som negasjon. Men dersom *med* alltid er komitativ, føl-

¹² Sjå meir om komitative frasar ('saman med') i NRG:438f, 795f.

gjer det at *utan* alltid, og aldri *mot*, er den grammatiske negasjonen. Kontrasten *med* vs. *mot* *straumen* er situasjonsbunden, for det må anten vere eit rørsleverb eller kunnskap om straumfenomenet som får oss til å slutte at 'saman med *straumen*' gjev ei bestemt rørsle, til dømes nedover ei elv. *Mot* uttrykkjer heller ikkje rørsle, men ein figur si orientering i retning av (eller i møte med) eit område; ein kan både gå og stå *mot* *straumen*. G-semantikken til *med* og *mot* gjer dei såleis ikkje til antonym, men særleg i kontekstar med rørsle blir dei konkrete *situasjonane* tolka som motsette.

4. Grammatisk funderte ordboksartiklar

4.1. Er G-semantikken ein utopi i det praktiske arbeidet?

Ordbøker er ikkje grammatikkbøker og skal sjølvsgt handle om meir enn den smale lingvistikken. Pragmatikk, kontekst og verdskunnskap er alltid relevant for den faktiske bruken av språk, som ei ordbok dokumenterer (og eventuelt normerer ut frå). Men grammatikken og G-semantikken kan ha ein nyttig funksjon i ordboksarbeidet. Klarer vi å postulere den G-semantiske tydinga til eit ord, vil vi truleg sjå den S-semantiske variasjonen tydelegare og på ein meir einskapleg måte. G-semantikken predikerer S-semantikken, og finn vi eit døme som er umogleg å spore attende til G-semantikken til ordet, er det gode sjansar for at ein har eit tilfelle av homonymi snarare enn polysemi. Nettopp det siste poenget blir understreka av Bouchard (1995:11) sjølv, når han argumenterer for å skilje ut ein eigen G-semantikk. Ein semantikk som inkluderer bakgrunnskunnskap, gjer grenseoppgangen mellom homonymi og polysemi prinsipielt uklar, ettersom ein ny bruk av ordet då representerer det same som ei ny tyding. Då går òg viktige generaliseringar tapt, om kvifor nærslakta leksikalske einingar i ulike språk blir brukte om liknande situasjonar (Bouchard nem-

ner generaliseringa om at mange språks ekvivalent til eng. *go* òg blir brukte om framtid).

Ei praktisk ulempe kan vere at det blir ei for stor lingvistisk øving for leksikografen å postulere ein grammatisk semantikk. Om hypotesen er upresis, tvingar ein snarare på materialet ei grammatisk trøye som vil rivne i saumane etter kvart som arbeidet skrid fram. Samstundes *må* ein angripe eit stort materiale med ein mest mogleg fruktbar arbeidshypotese, om framdrifta skal bli effektiv nok, og om resultatet skal bli presentabelt. Ei praktisk tilnærming kan vere å byrje med å sjå kva preposisjonen uttrykkjer i lokative konstruksjonar, fordi det er det mest konkrete og såleis lettast å avleie abstrakte relasjonar frå. Klarer ein å generalisere relasjonane som preposisjonen uttrykkjer i lokativar med meir generelle og abstrakte termar, har ein truleg eit godt utgangspunkt for å teikne eit større bilete av preposisjonen.

4.2. Når ordboka blir (for?) grammatisk tufta

Eit anna aspekt er grammatikken si rolle i bruksspråket. Eit ord frå ein open ordklasse har typisk ein leksikalsk og ein grammatisk del (eg kallar dei *leksem* og *bøying* nedetter).

(14) bil_{LEKSEM}-en_{BØYING}

Det er grunn til å tru at det er bøyinga som er det mest stabile delen i språket, at det er det mest spesifikke og primære som kjenneteiknar eit språkssystem. Leksemet er meir flyktig og flyt meir tilfeldig over dialekt- og språkgrensene. Heggstad (1920) merka seg at talarar i Sør- og Nord-Gudbrandsdalen oppfatta dialektane sine som meir ulike enn dei i realiteten var/er, då talarane hang seg opp i leksikalske skilnader snarare enn den meir sameinande grammatikken. I kontaktsituasjonar mellom språk ser ein dessutan at spontanlånna skjer av leksema, medan bøyinga frå vertsspråket består (lån

av strukturar skjer helst etter meir etablert kontakt, jf. Thomason & Kaufman 1988:67, Åfarli, Grimstad & Subbarao 2013:li). Dei to første døma under er vanlege i norsk. Der er den engelske bøyinga teken inn i det nye leksemet og har ikkje nokon grammatisk funksjon slik den norske bøyinga har. I Haugen (1953) sine døme frå amerikanorsk blir dei engelske leksema lånte inn i eit norsk grammatisk system – med norske bøyingar (uthevingane er mine).

- (15) a. *shortsen*
 b. *muffinsen*
 c. *åfisen* (Haugen 1953:522)
     ‘the office’
 d. *Så klosa di opp kjistå* (Haugen 1953:525)
     ‘then they closed up the casket’

Sidan dei grammatiske eigenskapane dialektar og språk imellom ofte synest meir stabile, kan ein sjå på desse som meir fundamentale og primære (jf. Åfarli 2012). Slik sett er det bøyinga og ikkje leksemet som er den språklege merkelappen. På ein måte er dette ein paradoksal situasjon for ordboksformatet. NO skal til dømes skildre det norske språket, men ved å ta utgangspunkt i leksemet tek ein samstundes fatt i det *minst* språkspesifikke ved norsk. Spørsmålet er om ordboka er tent med å løfte fram det lingvistiske aspektet i større grad. I praksis vil det seie at ein kanskje òg må fokusere mindre på «tilfeldige» samansetjingar med eitt eller to belegg. Heller kunne ein setje inn fleire krefter i gode føreleddsartiklar – som predikerer alle kreative samansetjingar. Ei slik tilnærming ville sjølvsagt vere plass-sparande, men samtidig ville ein måtte rekne med at nokre reint «kulturelle skattar» gjekk tapt, eller ikkje vart dokumenterte. Ein annan fare ved å setje opp vide definisjonar som predikerer *mogleg* norsk, er at ein overgeneraliserer – og i verste fall freistar å fange opp norsk som berre *kan*, men kanskje aldri *vil* bli produsert.

5. Avrunding

Å postulere ein grammatisk relevant semantikk til skilnad frå den kontekstbaserte situasjonsemantikken har to klare føremoner i ordboksarbeidet. For det første er det ein språkvitskapleg fruktbar hypotese. Dersom ordboka speglar att språkevna vår på best mogleg måte, har vi ei desto meir vitskapleg ordbok. Dei viktigaste døma ovanfor er såleis dei som illustrerer tilfella med *konflikt* mellom G- og S-semantikken, altså *på/i*-alternasjonen i seksjon 3.4. Når verdskunnskapen og den allmenne konseptualiseringa vår gjev oss informasjon som strir imot det grammatikken faktisk uttrykkjer, ligg det til rette for mistydingar. Tilhøva i verda kan seiast å «kaste skugge» over det grammatiske innhaldet.¹³ For det andre kan hypotesen om ein sameinande G-semantikk skape orden i det «S-semantiske kaoset» som møter ein i eit stort og tilsynelatande sprikande materiale. I det praktiske ordboksarbeidet er det kanskje lettast å sjå eller avleie den reine og nedskorne preposisjonssemantikken i døme som har med fysisk stad å gjere, for der er relasjonane konkrete. Ut frå desse kan ein finne eit mønster som gjer det lettare å klassifisere meir abstrakte og mindre gjennomskytige døme.

Litteratur

Ordbøker

BOB = *Bokmålsordboka. Definisjons- og rettskrivningsordbok* (1986–). Oslo: Kunnskapsforlaget. <<http://www.nob-ordbok.uio.no>> (april 2013).

¹³ Jf. Hoekstra (1988:117) sin term *shadow interpretation*.

- NO = *Norsk Ordbok. Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet.* (1966–). Oslo: Det Norske Samlaget. <<http://no2014.uio.no>> (april 2013).
- NOB = *Nynorskordboka* (1986–). Oslo: Det Norske Samlaget. <<http://www.nob-ordbok.uio.no>> (april 2013).

Annan litteratur

- Anderson, Marianne (2010): *Med [blikket på mæ]. Ein syntaktisk analyse av spatiale preposisjonar og kasus i vestnesdialekten.* MA-avhandling ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, NTNU.
- Bech, Elin (1998): *Det-konstruksjoner og løfting med utgangspunkt i psykologiske predikater.* Hovedoppgåve ved Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, NTNU.
- Bjørkum, Andreas (2004): *Soga om Viki og Vikadalen: garden, grendi og ætti.* Florø: Natvik Prenteverk AS.
- Bouchard, Denis (1995): *The Semantics of Syntax: A Minimalist Approach to Grammar.* Chicago/London: University of Chicago Press.
- Bouchard, Denis (2002): *Adjectives, Number, and Interfaces: Why Languages Vary.* North-Holland Linguistic Series 61. Amsterdam/Boston: Elsevier.
- Halmøy, Madeleine & Sturla Berg-Olsen (2012): I leksikografiens periferi – tydingsbeskriving av *som* i *Norsk Ordbok. I: Lexico-Nordica* 19, 17–38.
- Haugen, Einar (1953): *The Norwegian Language in America: A Study in Bilingual Behaviour* (vol 1 & 2). Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Heggstad, Leiv (1920): Um ordleiding og setningsbygning i norske maalføre. I: *Maal og Minne* 1920, 81–93.

- Hoekstra, Teun (1988): Small Clause Results. I: *Lingua* 74: 101–139.
- Jespersen, Otto (1924): *The Philosophy of Grammar*. London: George Allen & Unwin.
- Krogstad, Grete (2000): *Å forske på på. En leksikalsk-semantisk beskrivelse av preposisjonen på*. Hovedoppgåve ved Universitetet i Oslo.
- NRG = Jan Terje Faarlund, Kjell Ivar Vannebo & Svein Lie (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Svenonius, Peter (2008): Spatial P in English. I: Guglielmo Cinque & Luigi Rizzi (eds.): *Mapping Spatial PPs*. Oxford: Oxford University Press, 127–160.
- Thomason, Sarah Grey & Terrence Kaufman (1988): *Language Contact, Creolization, and Genetic Linguistics*. Berkeley: University of California Press.
- Tyler, Andrea & Vyvyan Evans (2003): *The Semantics of English Prepositions. Spatial Scenes, Embodied Meaning and Cognition*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aa, Leiv Inge (2006): *Med som innleiande funksjonsord til småsetningar med og utan relativisering*. I: *Norsk lingvistisk tidsskrift* 2/2006, 193–228.
- Aa, Leiv Inge (2012a): Juxtaposing *med*. N'CLAV, Grand meeting. Lysebu/Oslo 13.–16.08.2012.
- Aa, Leiv Inge (2012b): Ordbøker handlar ikkje om språk. I: *Riss* 2/2012, 51–59.
- Åfarli, Tor Anders (2001): Separationism in the Functional Domain of the Clause. I: Arthur J. Holmer, Jan-Olof Svantesson & Åke Viberg (red.): *Proceedings of the 18th Scandinavian Conference of Linguistics*, vol. 1. Lund: Lund Universitet, 179–189.
- Åfarli, Tor Anders (2004): Adjectives, Interfaces and Linguistic Explanation (melding av Bouchard 2002). I: *English Linguistics* 21 2/2004, 467–486.

- Åfarli, Tor Anders (2012): Har syntaktisk teori relevans for språknormering? I: Hans-Olav Enger, Jan Terje Faarlund & Kjell Ivar Vannebo (red.): *Grammatikk, bruk og norm. Festskrift til Svein Lie på 70-årsdagen 15. april 2012*. Oslo: Novus, 323–336.
- Åfarli, Tor Anders, Maren Berg Grimstad & Karumuri Subbarao (2013): Dakkhini and the Problem of a Matrix Language Frame in Sustained Syntactic Contact. I: *International Conference on Language Contact in India. Historical, Typological and Sociolinguistic Perspectives, 6–8 February 2013*. Pune, India: Deccan College Post Graduate & Research Institute, xlv–lvii.

Leiv Inge Aa
ph.d.-kandidat, redaktør i Norsk Ordbok 2014
Institutt for språk og litteratur
Noregs teknisk-naturvitenskaplege universitet
NO-7491 Trondheim
leiv.inge.aa@ntnu.no

IKKE-TEMATISKE BIDRAG

Lagspråk, lexikon och lexisering: en studie av språklig samverkan under 1700-talet

Lena Rogström

In 1686, King Karl IX appointed a legal commission to assemble all Swedish legislation into a single codex – the Law of 1734. The commission's work can be followed in protocols which include a number of discussions which suggest various solutions to linguistic problems, including the substitution of several words. In this article 75 of these words are compared to three Swedish dictionaries from the 18th century, with the purpose of investigating to what extent the new words could be considered idiomatic and suitable for the Swedish language of the day. The result shows that the Law and the dictionaries are quite similar, which could be seen as proof of the quality of the dictionaries as well as of the commission's work.

1. Inledning

Ordböcker har spelat – och spelar – en stor roll i normeringen av svenska språket. Hannesdóttir visar i flera undersökningar (se t.ex. 1998, 2000a) hur den tvåspråkiga 1700-talslexikografen bidrog till att etablera och befästa en svensk språknorm. Ordböcker är otvivelaktigt en viktig språkhistorisk källa, men deras vetenskapliga värde måste samtidigt relateras till deras lexikografiska struktur och tillkomsthistoria, vilket diskuteras i Ralph (1992). Ralph (2012, med anförda referenser) ger en överblick över svensk lexikografihistoria och framhåller både ordböckers betydelse för etableringen av ett gemensamt ordförråd samt värdet av lexikografihistorisk forskning ur en språkvetenskaplig synvinkel.

Trots den relativt omfattande lexikografiska kartläggning som gjorts av äldre svenska ordböcker är många frågor fortfarande obe-

svarade rörande ordböckernas betydelse för standardiseringen av svenskans ordförråd. Hannesdóttirs undersökningar (1998, 2000a) visar att inte minst 1700-talsordböckerna spelat en viktig roll i normeringen av ortografi och morfologi, men det är mer oklart hur man ska se på deras betydelse för utvecklingen och etableringen av svenskans ordförråd – den del i en språkplaneringsprocess som kan kallas *lexisering* (se Rogström 2011). (För en utförligare beskrivning av språkplaneringsprocesser, se Spolsky 2004, 2012.)

1700-talslexikografin kännetecknas av en nyttoaspekt samt en utforskande inställning till svenskan som språk. Ordböckerna från denna tid är två- eller flerspråkiga, och de har ofta ett uttalat syfte att lyfta fram det svenska ordförrådet samt att normalisera ordförrådets formella sida. Ur ett samhällsligt perspektiv kan man säga att ordböckerna spelar en viktig roll i strävan att etablera ett gemensamt, samhällsbärande nationalspråk i enlighet med tidens nya tankar om nationalstaten och dess uppgifter (se Teleman 2002:44ff.). Mot denna bakgrund är det naturligt att tolka ordböckernas funktion som en del i en språkplanerande process, speciellt med avseende på grammatik och lexikon.

Under 1700-talet undergick svenskan genomgripande förändringar ur språknormerande perspektiv, och *1734 års lag*, Sveriges första samlade lag för hela riket, fick en stor betydelse i detta avseende. Jag har i annat sammanhang beskrivit hur arbetet med att framställa 1734 års lag också haft språkplanerande syften (se Rogström 2009) och vill nu undersöka om det språkplanerande arbetet med 1734 års lag fann stöd i samtida ordböcker speciellt vad gäller lexiseringen.

Ordmaterialen som ligger till grund för undersökningen har excerperats ur de protokoll som finns kvar från 1734 års lagkommission och deras sammanträden (Sjögren 1900–1909). Lagkommissionen verkade mellan 1686–1735 och hade till uppgift att sätta samman en lagbok som kunde ersätta de olika lagar och förordningar som användes i stormaktstidens Sverige (se Rogström 2009

för en utförligare beskrivning). Lagkommissionens riktlinjer för arbetet innefattade en del språkliga direktiv, framför allt att lagen skulle vara *tydlig, begriplig* och *aktuell* (Westman 1912:61). Man kan därför anta att lagkommissionens språkliga förslag också är någorlunda aktuella och allmängiltiga för sin tid, vilket är en viktig förutsättning för jämförelsen med ordböckerna.

I protokollen återges ett flertal språkliga diskussioner och förslag till utbyten av enskilda ord och uttryck. Orsakerna är ofta juridiska, men det framgår också att man vill göra förändringar av stilistiska skäl och bättre anpassa språket till den juridiska genren och dess behov av högtidlig stil och väldefinierade termer. Det excerpterade materialet utgör ett handfast exempel på ord som lagkommissionen ville byta ut, och man kan lätt undersöka ordens förekomst och beskrivningar i ordböcker från samma tid.

I föreliggande undersökning jämförs ordmaterialet från förarbetena till 1734 års lag med tre lexikografiskt välbeskrivna ordböcker från 1700-talet i syfte att kartlägga hur lagmaterialet representeras i ordböckerna. Utifrån resultaten kan man få en uppfattning om hur lagkommissionens språkplanerande tankar fått stöd i samtida ordböcker, och förhoppningsvis kan undersökningen också ge ett bidrag till vår kunskap om ordböckers betydelse för den lexiseringsprocess, som under 1700-talet var mycket aktuell (se Teleman 2002:65ff.).

2. Material

I undersökningen används tre typer av texter: protokollen från lagkommissionens sammanträden, 1734 års lag samt ordböckerna Jesper Swedbergs *Swensk Ordabok* (utg. 2009), Jacob Serenius *Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum* (1741) och Abraham Sahlstedts *Swensk Ordbok* (1773).

De lexikaliska enheter som undersökningen utgår ifrån är

hämtade från lagkommissionens protokoll och de är en delmängd av ett material som totalt omfattar drygt 500 ord och kortare fraser (se Rogström 2009). I föreliggande undersökning analyseras 75 enheter och jag kallar dem *ursprungsord* samt *förslag*. Ursprungsorden är de ord som lagkommissionen på något sätt vill åtgärda och förslagen är de förslag till utbyten som lagkommissionen ger. Strängt taget utgörs alltså jämförelsematerialet av 150 ord (75 ursprungsord samt 75 förslag), men i undersökningen behandlas varje ursprungsord och dess förslag som en enda enhet som kan genomgå olika förändringar. Alla beräkningar utgår därför från att det är 75 enheter som undersöks.

1734 års lag utgör ett självskrivet ”facit” till lagkommissionens tankar om språkliga bearbetningar och har av den anledningen tagits med som ett undersökningsmaterial.

De undersökta ordböckerna är någorlunda samtida med lagkommissionens arbete och hade därmed förutsättningar att vara delaktiga i lexiseringsprocessen. De är valda med tanke på att de inte ska ha kunnat påverka varandra och för att de är någorlunda innehållsrika och lexikografiskt välutvecklade. De har alla undergått genomgripande lexikografiska undersökningar och är ungefär lika stora.

Jesper Swedbergs *Swensk Ordabok* (hädanefter benämnd Swedberg 2009) är den äldsta av de tre ordböckerna, och den föreligger i flera manuskript från 1720–30-talet. Ordboken skildrar därmed det svenska ordförrådet under början av 1700-talet. Den trycktes 2009 efter en omfattande analys av Lars Holm, som även gav ut ordboken (se förordet). Genom att ordboken inte fanns tryckt under sin samtid borde den inte ha kunnat influera de båda andra lexikograferna i undersökningen. Ordboken finns elektroniskt tillgänglig via Språkbanken och där anges antalet ”ingångar”, dvs. lemman, till 17 565.

Holm menar att Swedberg velat skildra ordförrådet tämligen deskriptivt och att han inkluderar ord från alla stilarter. Swedberg

drar sig t.ex. inte för att införliva både könsord och invektiv av olika slag (se Swedberg 2009, förordet). Samtidigt spelar bibelspråket en stor roll i hans ordbok.

Jacob Serenius var den förste lexikografen som utförligt behandlade engelskan i svensk lexikografi. Första utgåvan av hans engelsk-svensk-latinska ordbok kom ut 1734 och den svensk-engelsk-latinska ordboken *Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum* gavs ut 1741. Det är denna som är av intresse i föreliggande undersökning. Serenius ordböcker har en förlaga i Abel Boyers fransk-engelska ordbok från 1699 (se Rogström 1998:119ff.), men han har vad man vet ingen svensk förlaga, mer än den egna engelsk-svenska ordboken (se Ralph 1992, Rogström 1998). Serenius anger inte själv något om ordförrådet i sina ordböcker, men i Rogström (1998) fastslås att han hade som syfte att förbättra handelsförbindelserna mellan Sverige och England och att ordböckerna ska ses som ett led i denna strävan. Detta avspeglas i urvalet av lemman, som bl.a. lägger visst fokus på ord rörande handel, juridik, bergshantering, ekonomi och sjöfart (Rogström 1998:312ff.). Man får ingen uppfattning om hur Serenius själv ser på urvalet av ord, men man kan utifrån de lexikografiska undersökningarna anta att de passar för den tilltänkta målgruppens syften.

Serenius lemmalista består av 8 133 lemman. Ord som hos Swedberg och Sahlstedt står som egna lemman har Serenius ofta valt att placera inne i artiklar, som sublemman. Om också dessa räknas som ingångar i ordboken får man ca 18 000 lemman, dvs. ungefär samma mängd som hos Swedberg (se Rogström 1998 för en mer detaljerad beskrivning av Serenius artikelstruktur).

Abraham Sahlstedts svensk-latinska ordbok från 1773, *Swensk Ordbok*, är en i alla avseenden viktig källa till kunskap om svenska språket under slutet av 1700-talet (Hannedóttir 2000b).

Sahlstedt är den av de tre lexikograferna som diskuterar urvalet av ord mest ingående. Han menar att han velat ta med allmänt brukade ord som inte varit alltför dialektala eller fackspråkliga.

Han har dock undvikit ord som kan anses vara stötande och låga och har ett uttalat normerande syfte med sin ordbok.

Lemmalistan i Sahlstedts ordbok beräknas till 21 700 ord. Ordförrådets storlek kommenteras av Hannesdóttir som litet (1998:254), vilket kan bero på Sahlstedts beslut att utesluta vissa kategorier av ord (se också Alvin 1914).

Serenius kan ha varit en inspirationskälla för Sahlstedt i hans arbete, men med tanke på de två ordböckernas olika syften, struktur och innehåll är det svårt att spåra en sådan eventuell påverkan.

De tre ordböckerna täcker in den undersökta perioden på så sätt att Swedbergs ordbok är äldst och mest samtida med den period i lagkommissionens arbete där merparten av förslagen till förändringar förekommer (1686–1715). Hans ordbok bör därmed innehålla mycket av både de ursprungliga orden och kommissionens nya förslag. Serenius ordbok ges ut några år efter 1734 års lag, och kan återspegla det ordförråd som återfinns i lagboken. Det samma gäller för Sahlstedts ordbok, som publicerades 40 år efter lagboken. Om lagkommissionens föreslagna ord verkligen etablerats i det allmänna språket, syns detta i så fall hos Sahlstedt. Såväl Swedberg, Serenius som Sahlstedt bör därför utgöra ett lämpligt jämförelsematerial.

3. Metodiska utgångspunkter

Undersökningen baseras som sagt på de 75 lexikaliska enheter som excerperats ur lagkommissionens protokoll. Undersökningen genomförs i två steg. I första steget jämförs orden med 1734 års lag och då noteras vilka av ursprungsorden och förslagen som kommer till användning i lagboken. I andra steget jämförs lagboken med ordböckerna för att se likheter och skillnader i användningen av ursprungsord och förslag dem emellan samt i förhållande till protokollen.

Undersökningen kan illustreras schematiskt på följande sätt: (Eftersom stavningen varierar mellan de olika källorna väljer jag att återge exemplen med modern stavning.)

Ursprungsord	Förslag	Lag 1734	Swedberg	Serenius	Sahlstedt
upplysa	kungöra	kungöra	upplyser kungör	upplysa kungöra	upplysa kungöra

Tabell 1: Förekomst av lagkommissionens ersättningsförslag i lagbok och ordböcker.

I exemplet vill lagkommissionen ersätta ordet *upplysa* med *kungöra*, vilket också hörsammas i 1734 års lag. I ordböckerna listas däremot båda orden. Orsaken till skillnaden mellan ordböckerna och lagboken beror troligen på deras skilda funktioner. *Kungöra* är ett ord med juridisk fackordsprägel och föredras därför av lagkommissionen, medan lexikograferna har till uppgift att beskriva såväl det juridiska ordet som det mer allmänna ordet. Därför anger ordböckerna båda.

I några fall har man i 1734 års lag valt att ignorera både ursprungsord och förslag och det är då mycket svårt att veta vad man använt i stället. En av orsakerna till detta är lagkommissionens arbetssätt, som gick ut på att man arbetade med en balk i taget innan den gick ut på remiss. När balken kommit tillbaka från remissrundan återupptogs arbetet och man diskuterade de påpekanden man fått från remissinstanserna. Redan efter en remissomgång är det mycket svårt att följa tråden i diskussionen och veta exakt vilket exempel som berör vad, eftersom ordalydelsen i balkarna ändras allt eftersom. Själva balkindelningen förändras dessutom under arbetets gång, och den ursprungliga balkindelning man möter i protokollen ser inte likadan ut som i den slutliga lagen.

En annan metodisk utmaning är att man inte säkert kan veta om den lexikaliska enhet som diskuteras i protokollen avser en generell ändring eller bara det enskilda fallet. Man kan heller

inte alltid se om den aktuella enheten korresponderar med en exakt motsvarande enhet i 1734 års lag. I de fall då alla instanser av ett visst ord ändras i enlighet med det nya förslaget är detta inget problem, som när samtliga *bringa* (v) ändras till *ställa*. Andra förändringar är besvärligare att tolka utan mer ingående undersökningar, som när ursprungsordet *straffes* föreslås ändras till *plichtes*, och man i lagen kan se att ett flertal användningar av båda orden förekommer. Troligen gäller då förslaget till utbyte endast det enskilda fallet i lagkommissionens diskussion, och valet av ord är därmed av mindre betydelse i kartläggningen av en lexiseringsprocess.

En annan komplicerande faktor är att vissa av ursprungsorden och förslagen består av fraser som kan vara svåra att hitta i ordböckerna. Jag har då valt att notera det huvudord som frasen är uppbyggd kring och låtit detta fungera som ”träff”. I flera fall har faktiskt också den aktuella frasen återfunnits i ordböckerna i samma eller snarlik form.

Lagbokens och ordböckernas skilda funktioner antas visa sig på så sätt att lagboken troligen har det mest anpassade och aktuella språket i förhållande till förslagen och att ordböckerna bör innehålla fler av både ursprungsord och förslag med tanke på att allmänspråkliga ordböcker också måste hantera föråldrade ord och ord med olika stilistiska konnotationer. Ordböckerna kan heller inte förväntas innehålla fullt så mycket fackterminologi som lagboken.

4. Resultat

Ett första resultat av jämförelsen mellan de tre materialtyperna är att ordböckerna endast skiljer sig marginellt åt i behandlingen av de undersökta orden. Oftast uppvisar de en samstämmighet i fördelningen mellan ursprungsordens och förslagens förekomster i

respektive ordbok (se exemplet i avsnitt 3). Det är mycket sällan som något av de undersökta orden saknas helt i någon ordbok, och skulle så vara fallet finns ordet vanligen i de andra två ordböckerna. Det går heller inte att säga att den äldsta av dem (Swedberg) skulle innehålla fler ord som överensstämmer med det äldre ordmaterialet i lagkommissionens protokoll. Denna stora likhet i ordförråd mellan de tre ordböckerna gör att jag valt att behandla dem som en enda jämförelsepost i redovisningen av resultaten.

Undersökningen redovisas på så sätt att jag först diskuterar förhållandet mellan lagprotokollen, 1734 års lag och ordböckerna. Därefter följer en mer detaljerad redovisning av materialet i ordböckerna baserad på det som framkommer i den övergripande jämförelsen.

4.1. Jämförelse mellan materialen

Lagkommissionens förslag till språkliga ändringar hänger samman med deras direktiv om att språket skulle vara *tydligt, begripligt* och *aktuellt* (se avsnitt 1). Om lagkommissionen lyckades med detta borde deras föreslagna ändringar till stor del synas i det färdiga resultatet, 1734 års lag. Vidare kan man tänka sig att samtida ordböcker också borde innehålla dessa tydliga, begripliga och aktuella ord, helt enkelt för att man kan förvänta sig dem i en ordbok. Lexikografihistorisk forskning visar därtill att de tre undersökta ordböckerna har förutsättningarna att uppfylla dessa direktiv.

Hur förhåller sig då materialen till varandra? Av de 75 excerperade lexikaliska enheterna förekommer 60 i 1734 års lag. Dessa kan i sin tur delas upp i tre undergrupper (antal förekomster inom parentes):

1. Orden i 1734 års lag utgörs av enbart lagkommissionens förslag (23).

2. Orden i 1734 års lag utgörs av både ursprungsord och förslag (20).
3. Orden i 1734 års lag utgörs av enbart ursprungsord (17).

Kategorierna är ungefär lika stora, men det finns en viss övervikt i lagen för att vilja använda de föreslagna utbytesorden, antingen ensamma (23) eller ihop med ursprungsordet (20). Den minsta kategorin utgörs av de ord där man behållit ursprungsorden och ratat förslagen till ersättningar (17).

Om man väljer att bara betrakta lagkommissionens förslag till ändringar används alltså 43 av dessa i 1734 års lag, vilket jag tolkar som att de fått ett bra genomslag. Lagen publicerades trots allt 50 år efter det att lagkommissionen tillträdde, och att mer än hälften av förslagen finns kvar tyder på att de var lämpliga ord.

Av de 60 förslag som upptagits i lagen finns 58 i ordböckerna och deras fördelning diskuteras mer i detalj nedan.

4.2. Jämförelse mellan lagen och ordböckerna

Som visas av uppställningen i 4.1 är det en jämn fördelning mellan hur man i 1734 års lag väljer att använda lagprotokollens ursprungsord respektive förslag till nya ord. Vid en jämförelse med ordböckerna ser man att tyngdpunkten mellan dessa kategorier förändras ganska kraftigt i så motto att långt fler ursprungsord finns i ordböckerna än i lagboken. Motsvarande fördelning mellan ursprungsord och förslag ser i ordböckerna ut på följande sätt:

1. Orden i ordböckerna utgörs av enbart lagkommissionens förslag (10). (Lagen har 23.)
2. Orden i ordböckerna utgörs av både ursprungsord och förslag (33). (Lagen har 20.)
3. Orden i ordböckerna utgörs av enbart ursprungsord (15). (Lagen har 17.)

Jämfört med lagen innehåller alltså ordböckerna proportionellt sett fler av lagkommissionens förslag och något färre av ursprungsorden. I det följande går jag igenom de tre kategorierna mer utförligt.

4.2.1. Orden utgörs av lagkommissionens förslag

I undersökningen visade det sig att 1734 års lag införlivat ganska många av lagkommissionens förslag i stället för de ursprungliga orden (23 av 60). När man jämför dessa enheter med motsvarande förekomst i ordböckerna kan man endast hitta tio av orden utan motsvarande ursprungsord. Denna skillnad är en av de största mellan materialen och ska troligen tolkas dels utifrån ordens aktualitet och användbarhet i det samtida språket, dels utifrån en uppdelning mellan fackord och allmänord. Lagbokens ordförråd skulle anpassas till den juridiska kontexten, medan ordböckerna skulle tillhandahålla såväl mer juridiska ord som allmänord. I de fall då både ursprungsord och förslag fortfarande var fullt brukliga i allmänspråket syns detta i ordböckerna, men i de fall där några ord fallit ur bruk eller ändrat betydelse kan man tänka sig att det endast är de mer aktuella orden, i detta fall de tio förslagen, som syns i ordböckerna. Kanske är det då rimligt att anta att ursprungsordet helt enkelt inte var ett särskilt passande ord, och att förslaget var bättre. Ett *avloppsdike* föredras framför uttrycket *flödige diken*. Flera utbyten har troligen föranletts av juridiska orsaker. Ord som *laga fardag*, *förordning*, *utsökning*, *upphävande* och *pantsätta* har antagligen utvecklat sin juridiska betydelse i förhållande till ursprungsorden och därmed blivit de allmänt förekommande juridiska fackorden. Att de finns med i denna form i lagen tyder på detta, och då är det också rimligt att man hittar dem i ordböckerna. Två av ordböckerna (Swedberg och Sahlstedt) innehåller också ursprungsordet tillsammans med förslaget.

Ursprungord	Förslag
flödige dike	avloppsdikey
lasteligen	nesligen (Swed.: lasteliga)
nästa fardag	laga fardag
ordningar	förordningar (Swed.: ordning)
straffa	näpsa
torde	kunde (Sahlstedt: torde)
utmätningbalk	utsökningsbalk
utsläckande	upphävande
vare ej man dess bättre	vare ärelös
vädsatt	pantsatt

Tabell 2: Ord i ordböckerna som motsvarar lagkommissionens förslag.

4.2.2. Orden utgörs av både ursprungord och förslag

Denna kategori är den största i ordboksmaterialet jämfört med lagmaterialet, och det är inte förvånande med tanke på ordböckernas funktion att skildra ett allmänt ordförråd med viss kronologisk spännvidd. Man kan således förvänta sig att hitta fler av både ursprungorden och förslagen i ordböckerna än i 1734 års lag.

Flera av orden har en juridisk prägel, men till skillnad från de juridiska orden i förra kategorin verkar ursprungorden och förslagen här ha utvecklats åt olika håll, så att ursprungordet kan användas med en allmänspråklig betydelse (*bonde*) medan förslaget i stället uppbär en juridisk betydelse (*jordägande*). På samma sätt kan man troligen resonera för flera ordpar, t.ex. *brudgum* och *fästman* samt *opplysa* och *kungöra*. Om det ena ordet användes med allmän betydelse och det andra utvecklats till ett fackord med allmänspråklig prägel har båda naturligtvis sin plats i ordböckerna.

På samma sätt är det med ord som har en ålderdomlig prägel och av den anledningen kanske inte når upp till lagbokens krav på begriplighet och aktualitet (*biltog*, *lönskeläger*, *treska*). Ordböcker bör dock innehålla äldre ord som ska kunna förstås av språkbrukarna. Flera av orden är nog föremål för utbyten enbart av stilistiska skäl (*ehvar*, *execution*, *gjort*) men i en ordbok behöver ord av skilda stilistiska valörer beskrivas.

Ursprungord	Förslag
angiva	giva tillkänna
biltog	landsflyktig
bliva (2 ggr)	varda (2 ggr)
bonde	jordäganden
bringa	ställa
brudgum	fästman
båt	fartyg
böte	plikte
ehvar	vilken
emellertid	emedan
execution	utmätning, kvarstad, införsel
förvises konungens land och rike	landsflyktig
genast	straxt
gjort	förorsakat
granneligen tillseendes	i synnerhet (måste de tillse)
gårde	hägnaden
huru by av nyo upptages	intagas, upbrukas
i synnerhet	besynnerligen
lockar	tubbar
lönskeläger	lägersmål
ombudsman	fullmäktig
opplysa	kungöra
otamt	okynnes få
skulle någon förebära	bevisa
straffes	plikte
stöld	tjuvnad
syssla	värv eller ärende
tjuvsrätt	plikte som tjuv
ty förutan	eljest
vanvett	vanart
vansinnig	vettvilling och avvita
värn	hägnad

Tabell 3: Ord i ordböckerna som motsvarar både ursprungord och förslag.

4.2.3. Orden utgörs av enbart ursprungord

Det finns ett antal utbytesförslag som inte används alls i lagboken och 15 av dessa finns heller inte med i ordböckerna. Däremot an-

vänds deras motsvarade ursprungsord. I två fall (*dräpa, vatnverk*) har inte lagkommissionen givit något förslag till utbyte utan bara velat att orden skulle ersättas, vilket i sig tyder på att orden var svåra att byta ut. Det är därför inte förvånande att dessa kvarstår i materialen. De övriga ord där förslagen inte används är: *bolby, danaarv, enär, gärdesgård, hava makt, införes, jägmästare, mö eller piga, oppgräva, kvinnfolk, treska, vanlige* och äger.

Lagkommissionens förslag lämnar i flera fall ganska mycket att önska i form av bättre utbytesord, vilket ger en viss förklaring till att orden inte ersatts i lagen. Istället för *bolby* föreslår man *framby eller annat slikt*, för *kvinfolk* vill man ha *kvinnsperson* och det medeltida ordet *danaarv*, känt från medeltidslagarna, ville man ersätta med *främmandes arv, som här i landet äro*, vilket är en otymplig ersättning. På samma sätt kan man ha resonerat för *ogift kvinnsperson*, vilket föreslås som utbyte för *mö eller piga*.

Att fraserna är svåra att införliva i en ordbok gör att de inte kan förekomma som lemman, och om utbytesorden i simplexform kändes oetablerade i det samtida språket är det inte rimligt att finna dem i ordböckerna, trots att de tekniskt sett hade kunnat fungera som lemman. Att man i stället hittar de äldre, redan etablerade orden, är således inte så konstigt.

4.2.4. Ord som saknas i ordböckerna

Merparten av jämförelserna visar alltså på överensstämmelser mellan lagkommissionens förslag till åtgärder, hur de återges i lagboken samt i ordböckerna. Ordböckerna innehåller föga förvånande flest av de undersökta orden, och det är bara två av orden i 1734 års lag som inte finns med i verken. Dessa är *hustarv* och *rådstugudag/rättegångstimma*. I ordböckerna finns delar av orden representerade i form av orden *tarv, rådstuga* och *rättegång*. Man kan tänka sig att lexikograferna inte såg något behov av samsättningarna, speciellt inte *rättegångstimma*, som är ganska genomskinlig.

5. Slutsatser och summering

En undersökning av detta slag ger lätt intryck av att kategorierna som undersöks är enkla att identifiera och kvantifiera, men alla som haft att göra med liknande material vet att det inte alltid är så. Det är därför tacksamt att kunna konstatera att de tre undersökta ordböckerna uppvisar en mycket stor överensstämmelse i behandlingen av det undersökta materialet. I svaret på frågan om man kunde se att lagkommissionens språkplanerande arbete fick stöd från samtida ordböcker ger ordböckernas likartade behandling av materialet en fingervisning om att så är fallet. Detta visar också på ordböckernas värde som språkhistoriskt källmaterial.

I undersökningen ser man tydligt att de olika texternas funktion styr deras val av enskilda ord och fraser. Lagkommissionens och lexikografernas syften är olika, men deras intressen sammanfaller i en önskan att hantera ett svenskt ordförråd på ett tydligt och funktionellt sätt, även om detta tar sig något olika uttryck i de båda materialen.

Lagkommissionens förslag till utbyten slår till stor del igenom i 1734 års lag, och flertalet av de föreslagna utbytesorden finns också i ordböckerna. Detta tyder på att lagkommissionens förslag var anpassade till samtidens språk och att de följde sina språkliga direktiv. Ordböckerna innehåller fler av de ursprungliga orden än vad lagboken gör, vilket förklaras med ordböckernas behov av att beskriva ett ordförråd som är anpassat till såväl aktivt bruk som passiv förståelse. En ordbok ska kunna användas också för att slå upp ålderdomliga ord i, så länge som de på något sätt används och förstås av språkbrukarna.

1734 års lag och ordböckerna uppvisar också ett liknande resultat vad gäller de förslag till utbyten som inte kommer till bruk i lagen, och även här är det troligen funktionaliteten som styr. Kanske är utbytesorden inte tillräckligt idiomatiska för ändamålen.

I lagmaterialet finns en strävan att generalisera och terminolo-

gisera på ett sätt som inte märks lika tydligt i ordböckerna. Detta har återigen med texternas skilda funktioner att göra, vilket märks i ordböckerna på att man där införlivat både de mer allmänna ursprungsorden och de mer specifika facktermerna. En lagbok ska vara stringent och tydlig i användningen av ord som har juridisk betydelse, medan en ordbok inte lyder under de kraven utan snarare har motsatta syften – att erbjuda ett stort och varierat ordförråd.

Ytterligare en skillnad som är viktig att notera är att somliga förslag inte kan hittas i ordböcker med svenska som källspråk av rent lexikografiska orsaker beroende på att de är fraser. Ett uttryck som *böte den där till vållande var* hör inte hemma som lemma i en ordbok, särskilt inte om ordet *baneman* redan existerar och används av språkbrukarna. Just förhållandet mellan fraser och ettordslemman i lagmaterialet vore intressant att undersöka närmare med tanke på att bruket av fraser kan visa på luckor i ordförrådet. Därmed kan de vara viktiga mellanled i en lexiseringsprocess. De vid denna tid ännu inte helt utvecklade lexikografiska principerna verkar också acceptera en högre grad av fraser som källspråksuttryck än vad moderna ordböcker gör, vilket i sin tur kan ha bidragit till att etablera vissa ord och uttryck.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att det finns ett samspel mellan det språkliga arbetet med 1734 års lag och samtida ordböcker och att materialet inbjuder till fler undersökningar om lexisering.

Litteratur

Ordböcker

Boyer, Abel (1699): *The Royal Dictionary. In two parts. First, French and English. Secondly, English and French.* 1 uppl. London.

- Sahlstedt, Abraham (1773): *Swensk Ordbok*. Stockholm.
- Serenius, Jacob (1741): *Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum*. Stockholm.
- Swedberg, Jesper (2009): *Swensk Ordabok. Utgiven efter Uppsala-handskriften, med tillägg och rättelser ur övriga handskrifter, av Lars Holm*. Stiftelsen för utgivande av Skaramissalet. Skara.

Annan litteratur

- Alvin, Ragnar (1914): *Abraham Sahlstedt: en litterär mångfrestare*. Lund: Gleerups.
- Hannedóttir, Anna Helga (1998): *Lexikografihistorisk spegel. Den enspråkiga lexikografins utveckling ur den tvåspråkiga*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 23.) Göteborg: Göteborgs universitet.
- Hannedóttir, Anna Helga (2000a): Ordböckernas roll i svenskans grammatiska standardisering. I: *LexicoNordica* 7, 23–40.
- Hannedóttir, Anna Helga (2000b): Tvåspråkig lexikografi och språkplanering i 1700-talets Sverige. I: Lars-Erik Edlund (red.): *Studier i svensk språkhistoria* 5. *Förhandlingar vid Femte sammankomsten för svenska språkets historia Umeå 20–22 november 1997*. Umeå, 224–235.
- Ralph, Bo (1992): The older dictionaries as sources for Nordic language history. I: *The Nordic Languages and Modern Linguistics* 7. *Proceedings of the Seventh International Conference of Nordic and General Linguistics in Tórshavn, 7–11 August 1989*, 493–509.
- Ralph, Bo (2012): Biskopar, ordböcker och verkligheten – Vad är lexikografihistoria bra för? I: Birgit Eaker, Lennart Larsson & Anki Mattisson (red.): *Nordiska studier i lexikografi* 11. Lund, 30–54.
- Rogström, Lena (1998): *Jacob Serenius lexikografiska insats*. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 22.) Göteborg: Göteborgs universitet.

- Rogström Lena (2009): Språkplanering i praktiken? En lexikalisk studie av förarbetena till 1734 års lag. I: *Språk och stil* NF 19, 5–34.
- Rogström, Lena (2011): I akt och mening. En jämförelse av ordförrådet i 1734 års lag med samtida ordböcker. I: *Studier i svenska språkets historia* 11. (Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi CXIII.) Uppsala, 189–199.
- Sjögren, Wilhelm (1900–1909): *Föreläsningar till Sveriges rikets lag: 1686–1736: efter offentligt uppdrag / utgifna af Wilhelm Sjögren*. Uppsala.
- Spolsky, Bernard (2004): *Language Policy. Key topics in sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Spolsky, Bernard (ed.) (2012): *The Cambridge handbook of Language policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Språkbanken: <www.sprakbanken.gu.se> (mars 2013).
- Teleman, Ulf (2002): *Ära, rikedom och reda. Svensk språkvård och språkpolitik under äldre nyare tid*. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Westman, Karl Gustaf (1912): *De svenska Rättskällornas historia*. Uppsala: Norstedts.
- 1734 års lag = *Sveriges rikets lag gillad och antagen på Riksdagen år 1734*. [1984] (Skrifter utgivna av Institutet för Rättshistorisk forskning grundat av Gustav och Carin Olin. Rättshistoriskt bibliotek.) Lund.

Anmärkning: Denna undersökning har möjliggjorts tack vare finansiering från Riksbankens Jubileumsfond.

Lena Rogström
universitetslektor
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
lena.rogstroem@svenska.gu.se

Retskrivningsordbog på godt og ondt

Sven Tarp

This article analyses the new edition of *Retskrivningsordbogen*, the official Danish orthographic dictionary edited by the Danish Language Board. Although a dictionary of this type requires both language-political (incl. linguistic) and lexicographical knowledge, the analysis is made exclusively from the point of view of lexicography, with reference to a similar analysis of the previous edition (cf. Tarp 2002). It shows a number of improvements but also various problems. Finally, the article discusses the relation between the printed and the digital version of the dictionary and comes up with some proposals for the future.

1. Indledning

I november 2012 udkom *Retskrivningsordbogen*, udgivet af Dansk Sprognævn både i en papir- og online-version. Den er fjerde udgave i rækken (1955, 1986, 2001 og 2012). Sprognævnet har ifølge loven til opgave at fastlægge retskrivningen af det danske sprog og skal periodevis offentliggøre sine beslutninger desangående i form af en ordbog. Da forrige udgave udkom, skrev jeg en kritisk anmeldelse (Tarp 2002), som *LexicoNordicas* redaktion nu har bedt mig kortfattet følge op på. En mere dybtgående analyse af den nye udgave findes i Tarp (2013).

Modersmålet er et af vores kæreste børn. Udgivelsen af den nye Retskrivningsordbog har derfor ikke uventet sat gang i en polemik om denne eller hin ændring eller ikke-ændring (se f.eks. Bergenholtz 2013a, b). For at blive et kvalitetsprodukt kræver en ordbog af denne art både sprogpolitisk (inkl. lingvistisk) og leksikografisk viden, som går op i en højere enhed i det endelige produkt. Stort

set hele den offentlige debat har gået på lingvistiske og sprogpoltiske problemstillinger. Derimod har det skortet på en diskussion af de leksikografiske aspekter. Ligesom i anmeldelsen af forrige udgave vil jeg derfor i det følgende koncentrere mig om den noget undervurderede leksikografiske side af sagen og kun inddrage sprogpoltiske aspekter, når det er absolut nødvendigt.

2. Kritisk gennemgang

Den centrale del af 2002-anmeldelsen bestod af ti kritikpunkter, som her vil blive diskuteret punktvis for at se, i hvilket omfang Dansk Sprognævn har taget hensyn til kritikken.

Punkt 1

Det første kritikpunkt gik på antallet af opslagsord. Dengang havde ordbogen i alt ca. 64.000 opslagsord, og efter at have slettet, tilføjet og flyttet er 2012-udgaven endt på ca. 64.000 ord i alt! Det dækker dog over ca. 10.000 andre ord, som ikke er egentlige opslagsord, men eksempler på ordsammensætninger (se Jervelund 2013:6). De medtagne ord er først og fremmest de mest almindelige simpleksord. Det er meget ofte ikke netop disse ord, som volder størst problemer, men de ord, som ligger uden for denne kreds, det være sig komposita eller simpleksord. Derfor er mere end én bruger gennem tiden gået forkert i byen, når han eller hun har søgt hjælp til retskrivning i Dansk Sprognævns ordbog. Uden for denne ordbogs 64.000 opslagsord råder der nærmest Klondykelignende tilstande med hensyn til retskrivning.

Selv om 64.000 er et beskedent antal opslagsord sammenlignet med tilsvarende svenske eller tyske retskrivningsordbøger, kan der være en vis fornuft i ikke at spænde buen for hårdt i den trykte udgave, hvis den stadig skal være handy for brugerne. Men dette

fysiske hensyn eksisterer ikke i den digitale verden, hvor en underliggende database problemløst kan indeholde hele det danske ordforråd ud i dets yderste afkroge. Eneste problem synes at være Dansk Sprognævns nuværende princip om, at den trykte og den elektroniske udgave af Retskrivningsordbogen skal være identiske.

Punkt 2

Forrige udgave af Retskrivningsordbogen var præget af en usystematisk lemmaselektion med “en række åbenbare undladelsessynder”. Blandt disse synder var *femtifem* og *femåring*, som glimrede ved deres fravær, selv om de tilsvarende ord for de øvrige tal var medtaget. Dette problem er nu udbedret, ligesom Sprognævnet også har rettet andre inkonsekvenser. I den nye udgave ser alle lande således ud til at være ledsaget af den tilsvarende indbyggerbetegnelse, f.eks. er både *Senegal* og *sengaleser* med i den nye udgave, hvad der ikke var tilfældet i 2001-udgaven.

Omhuhen ser dog ikke ud til at have været lige stor overalt. Således leder man stadig forgæves efter *sydud* og *sydude*, selv om *nordud* og *nordude*, *vestud* og *vestude* samt *østud* og *østude* stadig troner på deres pladser i alfabetet. Det er ikke helt let at forstå. Ligeledes kan det undre, at ordbogen medtager både *fravalg* og *tilvalg*, men kun *fravælge* og ikke *tilvælge*, som også er et hyppigt ord. Alt i alt savner man et systematisk *leksikografisk* arbejde med lemmaselektionen.

Punkt 3

Det tredje kritikpunkt gik på de ord, som er anført med to eller flere stavemåder og bøjningsmønstre. På den ene side var der ros til det “gode og demokratiske princip”, at Dansk Sprognævn i en række tilfælde tillader flere stave- eller bøjningsformer. Dermed er nævnet med til at nedsætte antallet af sprogsyndere. På den anden

side var der kritik af den måde, som disse dobbeltformer behandles på, fordi brugerne stilles i “en situation, hvor de skal bruge tid på at vælge mellem flere forslag, som de måske ikke har nogen forudsætninger for at tage stilling til”.

I en ordbog til skriftlig tekstproduktion ønsker brugerne først og fremmest at få at vide, hvad de skal skrive. Tarp (2002) foreslog derfor at bruge *det leksikografiske princip om proskription*. Dette princip går kort fortalt ud på altid at anbefale én form, samtidig med der gøres opmærksom på, at også andre former kan være til-ladte (se Bergenholtz 2003 og Gouws & Tarp 2008). Dette princip er med gode resultater blevet afvendt i blandt andet *Den Danske Netordbog*. Sprognævnet har ikke taget forslaget til sig. Det virker helt uforståeligt i betragtning af, at det udmærket ved, at der er ugler i mosen. Den tidligere formand for Sprognævnet, Niels Davidsen-Nielsen, skriver således:

Sprognævnet kritiseres af og til for at operere med for mange dobbeltformer. Denne kritik bunder sikkert i at når folk slår op i en retskrivningsordbog, er det typisk for at få afklaret en usikkerhed, og så kan det føles irriterende at få stukket to stavemåder – eller måske endda en vifte af stavemåder – ud som lige korrekte. Men i de tilfælde hvor der ikke kan anføres gode grunde til at foretrække én stavemåde for en anden, og hvor stillingen altså er regulært uafgjort, må ordbogsbrugerne lære at styre deres irritation og at leve med dobbeltformer. Sprognævnet, der skal arbejde på videnskabeligt grundlag, kan jo ikke slå plat og krone. (Davidsen-Nielsen 2009:24)

Davidsen-Nielsen medgiver altså, at det kan “føles irriterende” at få stukket flere former ud som lige korrekte. Men hans løsning er på den ene side, at antallet af dobbeltformer “nedbringes betragteligt” (s. 24) – hvad der blot vil give flere sprogsyndere – og på den

anden side, at brugerne må “lære at styre deres irritation”. Disse ord afspejler i koncentreret form et brud på *leksikografiens gyldne grundregel*, nemlig hensynet til brugerne og deres behov.

Punkt 4

Det fjerde kritikpunkt drejede sig om dobbeltformer, hvor de gamle – eller nye – former ofte forsvinder, inden ændringen er slået igennem i befolkningen. Det gælder eksempelvis, hvis en ny form er blevet introduceret i foregående oplag, og de to former kun har rivaliseret i denne korte periode. Det kan give problemer for brugere, som døjer med at assimilere de nye former i tilstrækkeligt hurtigt tempo. Forslaget var derfor at lade de gamle og nye former konkurrere med hinanden i mindst en tyveårig periode, så folk kunne vænne sig til dem.

Denne gang er der gået elleve år siden sidste udgave. Det giver lidt luft. Til gengæld har der været storvask i Sprognævnet: Hele tre procent af alle opslagsord har været udsat for større eller mindre ændringer. Nogle af disse ændringer er dobbeltformer, som er forsvundet efter at have kappet om danskernes gunst gennem en længere årrække. Flagskibet er her det berømte *majonæse*, der blev introduceret i 1986 under nærmest krigeriske omstændigheder. Denne fordanskning er nu gledet ud, tilbage som ubestridt sejrherre står det frankofile *mayonnaise*. Ved andre ord er der til gengæld kommet nye dobbeltformer, f.eks. *indenfor* (*inden for*) og *gymnasie* (*gymnasium*). Alt dette er meget godt – især det sidste, som vil nedbringe antallet af lovbrydere betragteligt.

Desværre har Sprognævnet også gennemført en række mindre justeringer, uden at det har ført til nye dobbeltformer, der kan samleve, mens ændringen rodfæster sig. Her skal blot nævnes ændring af *accessoires* til *accessoires*; *columnist* til *kolumnist*; *nobelpris* til *Nobelpris*; *remiks* til *remix*; *spin-off* til *spinoff*, og *tagselvbord* til *tag selv-bord*. Beslutninger af denne slags minder mest af alt om John

Wayne, der ligger i baghold og venter på de intetanende indianere. Det meget uheldige resultat er, at en del af den danske befolkning uforvarende har forvandlet sig til *outlaws* efter 9. november 2012. Eneste lyspunkt er, at Dansk Sprognævn ikke går med revolver.

Punkt 5

I forlængelse af ovenstående efterlyste Tarp (2002) også en *fyldestgørende liste* med alle ændringer, som er blevet foretaget siden foregående oplag. Det ville være til stor nytte for især professionelle sprogfolk, som på den ene side ikke har tid til at tygge ordbogen igennem fra ende til anden, og som på den anden side har brug for sådanne oplysninger for at undgå fejl i deres daglige arbejde.

En sådan samlet liste er stadig ikke umiddelbart tilgængelig. I den trykte udgave er der overhovedet ingenting i den retning. I den digitale udgave er der derimod en kort oversigt over principielle ændringer samt tre lidt længere lister med forskelle typer relevante ændringer. De er ubestridt nyttige. Men hvorfor de ikke *også* er samlet i én liste, og hvorfor der i den trykte udgave ikke findes i det mindste en henvisning hertil, er lidt af en gåde. Det virker også her, som om Dansk Sprognævn glemmer brugernes behov og derfor omgiver sig med halve løsninger.

Punkt 6

Retskrivningsordbogen anno 2001 medtog kun de tilladte stavemåder. For at hjælpe dårlige stavere, der har svært ved at finde det rigtige lemma, blev det derfor foreslået, at ordbogen også anførte "typiske fejl eller forældede stavemåder, som netop er gledet ud", hvorfra der så kunne henvises til de gældende staveformer. Dette forslag er ikke blevet mindre relevant efter det store antal ændringer, som er foretaget i 2012-udgaven. Mange vil sikkert gå galt i byen, når stavemåderne ikke ligger lige op ad hinanden i alfabetet.

Måske er det for meget at kræve, at den allerede mavetunge trykte udgave skulle yde denne service. Men i den digitale udgave ville det så afgjort hjælpe en bruger, der skrev *majonæse* eller *columnist* i søgefeltet, hvis vedkommende blev henvist direkte til de tilladte former *mayonnaise* og *kolumnist*. Det sker desværre ikke; brugeren får blot et ”Ingen resultater” som svar, selv om teknologien allerede findes. Den er for eksempel anvendt i den digitale udgave af *Den Danske Ordbog*, som for længst har tilladt ovennævnte søgemuligheder.

Punkt 7

Retskrivningsordbogens tredje udgave blev kritiseret for at indeholde en række misvisende oplysninger. Konkret blev nævnt de to helt forskellige ord *retlig* (ang. loven) og *retslig* (ang. domstolene), som ordbogen anførte som synonymmer, samt *dna*, som den foreskrev med små bogstaver, hvad der ville gøre genteknologer og andre fagfolk ”helt til grin i deres faglige miljøer”. I 2012-udgaven er Dansk Sprognævn kommet kritikken lidt i møde. Nu er det således også tilladt at skrive *DNA* med store bogstaver, dvs. som dobbeltform, mens jurister stadig må ærgre sig over behandlingen af to af deres centrale termer. Grænsefladen mellem almen- og fagsprog ser stadig ud til at volde Sprognævnet visse problemer.

Punkt 8

Retskrivningsordbogens forrige udgave blev endvidere klandret for ikke at være ”specielt brugervenlig over for folk, der ikke er vant til at slå op i ordbøger”, dvs. for ”hovedparten af den potentielle brugerkreds”. Der blev givet flere eksempler på dette problem, og det er glædeligt, at Dansk Sprognævn langt hen ad vejen er kommet kritikken i møde. Det gælder således de mange datidsendelser af udsagnsord, hvor brugeren tidligere selv skulle gætte,

at “e’et fra infinitivformen skal udelades”. Dette problem er nu løst på elegant vis. På samme vis anfører ordbogen nu altid bestemt flertalsform af navneord.

Endelig har Sprognævnet luget ud i de værste metaleksikografiske forkortelser a la *bf. pl.*, som den ikke-vante bruger kan have meget svært ved at tyde. Desværre har det ad bagevejen indført en ny kryptisk forkortelse, nemlig *i sms.* (i sammensætninger), som mangen en ung bruger nok skal få galt i halsen.

Ser man alene på den digitale udgave, kan det undre, at Sprognævnet ikke for længst har valgt helt at droppe metaleksikografiske forkortelser og i stedet skrive dem ud i deres fuldform. Men det allerede omtalte princip om, at de to udgaver skal være identiske, stiller sig øjensynlig stadig i vejen for denne indlysende og brugervenlige løsning.

Punkt 9

Det næstsidste punkt i kritikken af Retskrivningsordbogens 2001-udgave gik på, at den ikke eksplicit ved de enkelte lemmata anførte orddeling, som er et stort problem for mange mennesker. Den gør den nu – fuldt og helt.

Punkt 10

Som rosinen i pølseenden blev Retskrivningsordbogens artikler kritiseret for at være “utroligt inkonsekvent opbygget”. På dette område kan der spores både fremgang og tomgang siden sidste udgave. Lad os tage det punkt for punkt.

- *Ordforbindelser:* Ved enkelte opslagsord var der i 2001-udgaven anført ordforbindelser uden nogen indlysende systematik. Der er der stadigvæk. Selv om ordforbindelser kan være uhyre nyttige, må Dansk Sprognævn tage en be-

slutning, som kan skæres ned til enten-eller. Under alle omstændigheder ligger angivelse af ordforbindelser uden for nævnets opdrag.

- *Betydningsangivelser*: Ved et mindre antal opslagsord var der i 2001-udgaven anført betydningsangivelser, også når det ikke var strengt nødvendigt for at finde det rigtige opslagsord og den tilsvarende bøjningsform (f.eks. de to betydninger af substantivet *profil* med hver sin bøjning). I 2012-udgaven er antallet vokset til 38 procent af alle opslagsord, og ifølge Jervelund (2013) vil det stige yderligere. Betydningsangivelser kan hjælpe brugere, der ikke er så velbevandrede i det danske sprog, til at finde de rigtige ord ved tekstproduktion. Men for en stor del af Retskrivningsordbogens brugere vil det være ensbetydende med informationsoverlæs. Dertil kommer, at også denne opgave ligger uden for nævnets opdrag.
- *Navneord og tillægsord*: I 2001-udgaven var der ikke altid anført bestemt flertalsform til navneord. Det er allerede i punkt 8 nævnt, hvordan dette nu er rettet op. I 2012-udgaven er alle tillægsord desuden anført med bøjning i intetkøn og flertal. Alt i alt er der kommet mere systematik i præsentationen af disse ordklasser.
- *Udsagnsord*: Denne ordklasse var og er problembarnet over alle problembørn, hvor der er både fremskridt og stilstand i 2012-udgaven. På den ene side bliver alle verber nu konsekvent præsenteret med navnemåde, nutid, datid og tillægsmåde, hvad der er et skridt på vej mod større systematik. På den anden side bliver enkelte verber også bæret med nutid passiv. Der er en lingvistisk logik bag denne forskelsbehandling, så den kan forsvares, om end konsekvens også ville have pyntet her. Hvad der til gengæld ikke står på menuen, er eksplicit angivelse af datid passiv og bydemåde. Hedder det *begikkes* eller *blev begået*? Og hvordan

danner man bydemåde af verber som *hamre, klistre, note-re, outsource, pensle, pierce, sagtne* og *tune*? Ikke ret mange danskere – selv ikke gode og sikre sprogbrugere – ved, at de rigtige former er *hamr, klistr, notér, outsource, pensl, pierce, sagtn* og *tune*. Det får man dog stadig ikke at vide i Retskrivningsordbogen anno 2012, som nøjes med at give generelle regler. Leksikografisk set er det svært at forstå, hvorfor Sprognævnet ikke også løser denne opgave, da det for længst har tolket bøjningsformer som en del af retskrivningen og dermed af det opdrag, som det har fået af det danske Folketing (se Tarp 2002:199-202).

3. Endnu en nyskabelse

En klar forbedring i den nye udgave af Retskrivningsordbogen er, at der ved en del opslagsord er anført, hvordan de indgår i sammensætninger. Helt konkret bliver det oplyst, om disse ord er

1. uændrede,
2. får tilføjet bindebogstaver,
3. bliver afkortet,
4. har dobbeltformer,
5. har mere end én form eller
6. udviser afvigelse, når de optræder som første led i en sammensætning.

Sådanne oplysninger er guld værd, fordi dansk er kendetegnet ved mange komposita, hvor netop sammenkædningen ofte volder problemer.

Imidlertid har dette klare fremskridt en skyggeside. Hvis man ser på opslagsordet *strand*, er sammensætningsreglen (*strand-*) eksemplificeret med to komposita, nemlig *strandstol* og *strandplante*. Samtidig er *strand* i den alfabetiske ordliste efterfulgt af 19 selvstændige opslagsord, der er sammensætninger med *strand* som

første led. Alt sammen meget fint. Men blandt disse 19 ord finder man ikke *strandstol* og *strandplante*, der forputter sig som sammensætningseksempler under lemmaet *strand*. En bruger, som har retskrivningsproblemer i forhold til et af disse ord, vil derfor ikke umiddelbart kunne finde dem i den trykte udgave. Og at vedkommende heller ikke kan gøre det ved søgning i den digitale udgave, virker ikke gennemtænkt. Et markant fremskridt kommer dermed til verden med ridser i lakken.

4. Kort om netudgaven

Ovenfor er det flere gange blevet bekræftet, at Retsskrivningsordbogen i sin fjerde udgave følger det princip, at den trykte og den elektroniske version skal være “nøjagtigt identiske” med hensyn til opslagsord og øvrige leksikografiske data. I *Nyt fra Sprognævnet* bekræfter nævnets direktør, Sabine Kirchmeier-Andersen, at dette princip stadig er gældende. Samtidig stiller hun dog i udsigt, at “det vil de ikke være i fremtiden” (Kirchmeier-Andersen 2013:38). Det er gode nyheder, selv om det er lidt usikkert, hvad hun egentlig mener, når hun i samme åndedrag skriver:

Et tilbagevendende spørgsmål har i denne sammenhæng været om der fortsat skal tages ord ud af ordbogen. Hvor pladsen i den trykte ordbog har lagt en naturlig begrænsning for de ord der kunne være med, er der i den digitale verden i praksis ingen fysiske grænser for ordbogens størrelse. Det er derfor fristende at lade ordbogen vokse, men det vil formentlig samtidig betyde et farvel til den trykte bog i den form vi kender den i dag. En så vidtrækkende beslutning er nævnet imidlertid ikke parat til at tage så længe interessen for at besidde en “rigtig” bog er til stede.

(Kirchmeier-Andersen 2013:38)

Det er ikke så ligetil at forstå, hvorfor en voksende digital ordbog skulle “betyde et farvel til den trykte bog”, hvis de to udgaver ikke længere behøver at være helt ens. Der er intet i Dansk Sprognævns lovgrundlag, som tilsiger, at opslagsord og data i de to versioner af Retskrivningsordbogen skal være “nøjagtigt identiske”. Og der er heller ingen logisk grund til, at det skulle forholde sig sådan. Det eneste, der selvsagt må kræves, er, at den trykte og den elektroniske version ikke indeholder *modstridende leksikografiske data*, dvs. forskellige tilladte stave- og bøjningsformer. Og samtidig ville det heller ikke være specielt brugervenligt, hvis de digitale muligheder blev misbrugt til i tide og utide at foretage ændringer af retskrivningen. Kirchmeier-Andersen råder ikke uden grund til at “udvise stor forsigtighed”:

Mens alle ordbogsbrugere formentlig ville opfatte det som en udstrakt service at nævnet løbende tilføjede nye ord til ordbogen og tilføjede flere nyttige oplysninger om ordene, ville de samme brugere næppe bryde sig om at der løbende blev lavet ændringer i etablerede ords stavemåde eller ligefrem principielle ændringer i retskrivningsreglerne.

(Kirchmeier-Andersen 2013:37)

Det er svært at være uenig i dette. Men Sprognævnets direktør synes ikke desto mindre at sætte hælene i, hvad angår nye ord og ændringer. Hun påpeger i den forbindelse en række lovgivningsmæssige, bureaukratiske og praktiske problemer, som givetvis findes, men som alle kan løses, hvis der er vilje til stede. Dertil kommer, at mange forbedringer slet ikke fortjener den slags hovedbrud. For at hjælpe Sprognævnet på vej kan det derfor foreslås, at nævnet fremover lægger følgende “gode og sikre” leksikografiske principper til grund for sit digitale ordbogsarbejde:

- Skriv alle metaleksikografiske forkortelser i deres fuldform
- Skriv alle bøjningsformer i deres fuldform
- Tilføj sammensætningseksempler som selvstændige opslagsord i de tilfælde, hvor det ikke allerede er sket
- Slet aldrig “gamle” ord, som er gledet ud af den trykte udgave
- Fyld nye ord på i det omfang, der er resurser til det
- Lav aldrig ændringer af stave- og bøjningsformerne af ord, som er med i den gældende trykte udgave
- Foretag kun ændringer af gældende stave- og bøjningsformer med store tidsintervaller og gerne efter en periode med konkurrerende dobbeltformer
- Tillad søgning på forældede stave- og bøjningsformer
- Tillad søgning på stavfejl
- Sæt betydningsangivelser som default med mulighed for at fravælge disse, når det ikke er strengt nødvendigt, dvs. efter et klart og enkelt princip som f.eks. grammatisk homonymi (se Tarp 2013:134)
- Sæt ingen ordforbindelser som default med mulighed for at tilvælge disse (eller omvendt)

De love, som regulerer Dansk Sprognævns leksikografiske arbejde, kræver, at principielle ændringer af retskrivningen godkendes af forskellige officielle instanser. Det er givetvis en sej proces. Men af ovenstående punkter er det vel kun forslaget om at “fylde nye ord på”, som overhovedet kan være omfattet af dette krav, som desuden kun vil berøre et mindretal af “nye” ord, som optages i det gode selskab. Dertil kommer, det er strudsepolitik at lade, som om disse relativt få ord ikke eksisterer og i stedet overlade det til gud og hvermand at bestemme deres stave- og bøjningsmåde. Dét fører til Klondyke-lignende tilstande. Og dét er i modstrid med den opgave, som Folketinget har givet Sprognævnet, nemlig at

fastlægge retskrivningen for det danske sprog. I lovtæksten står der intet om, at det kun skulle gælde for de 64.000 ord, der for tiden er inde i varmen.

5. Afsluttende bemærkninger

Denne artikel har vist, at den nye udgave af Retskrivningsordbogen i et vist omfang har taget hensyn til den kritik, som Tarp (2002) rettede af forrige udgave. Der er helt klart en række forbedringer at spore. Desværre er der også flere eksempler på trampen på stedet samt enkelte nye problemer, der ser ud til at være opstået, fordi de gennemførte forandringer ikke har været leksikografisk gennemtænkt.

Grundlæggende set står Dansk Sprognævn med samme problem som ved 2001-udgaven af Retskrivningsordbogen. Det har ikke i tilstrækkelig grad erkendt, at den opgave, som det har fået af det danske Folketing, kræver en kombination af forskellig slags ekspertise, herunder viden om leksikografi. Sidstnævnte er utvivlsomt Dansk Sprognævns akilleshæl. Problemet bliver ikke mindre med overgangen til de digitale medier, snarere tværtimod (se Fuertes-Olivera & Tarp 2014).

For en ordbog som Retskrivningsordbogen er alt for langsommelig inddragelse af ny teknologi lige så problematisk, som hvis denne teknologi fik lov at tage kommandoen. Uden leksikografisk ekspertise vil moderne ordbogsarbejde havne i den ene eller anden grøft. I Danmark findes en sådan ekspertise. Det er uforståeligt, at Dansk Sprognævn ikke for længst har trukket på denne viden. Men det er endnu ikke for sent at ændre indstilling.

Litteratur

Ordbøger

- Den Danske Ordbog = *Den Danske Ordbog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. <ordnet.dk/ddo> (juni 2013).
- Den Danske Netordbog = Henning Bergenholtz i samarbejde med Heidi Agerbo Pedersen m.fl.: *Den Danske Netordbog*. Odense: Ordbogen A/S. <www.ordbogen.com> (juni 2013).
- Retskrivningsordbogen (2001) = *Retskrivningsordbogen*. 3. udgave. Udgivet af Dansk Sprognævn. København: Alinea-Aschehoug.
- Retskrivningsordbogen (2012) = *Retskrivningsordbogen*. 4. udgave. Udgivet af Dansk Sprognævn. København: Alinea A/S. Netudgave: <www.dsn.dk/ro/ro.htm> (juni 2013).

Anden litteratur

- Bergenholtz, Henning (2003): User-oriented Understanding of Descriptive, Proscriptive and Prescriptive Lexicography. I: *Lexikos* 13, 65-80.
- Bergenholtz, Henning (2013a): Tåbelige regler skaber unødigt forvirring. I: *Den Korte Avis*, 4. marts 2013. <www.denkorteavis.dk> (juni 2013).
- Bergenholtz, Henning (2013b): Et sprogligt Forbudsdanmark. I: *Den Korte Avis*, 12. marts 2013. <www.denkorteavis.dk> (juni 2013).
- Davidson-Nielsen, Niels (2009): Dobbeltformer til afstemning. I: *Nyt fra Sprognævnet* 4, december 2009, 24-27.
- Fuertes-Olivera, Pedro A. & Sven Tarp (2014): *Theory and practice of specialised online dictionaries: Lexicography versus terminography*. Berlin, New York: De Gruyter.

- Gouws, Rufus H. & Sven Tarp (2008): A lexicographic approach to language policy and recommendations for future dictionaries. I: *Lexikos* 18, 232-255.
- Jervelund, Anita Ågerup (2013): En ny og bedre Retskrivningsordbog – det endelige resultat. I: *Nyt fra Sprognævnet* 1, marts 2013, 5-7.
- Kirchmeier-Andersen, Sabine (2013): Retskrivningsordbogen i fremtiden – analog eller digital? I: *Nyt fra Sprognævnet* 1, marts 2013, 36-39.
- Tarp, Sven (2002): Kritiske bemærkninger til den officielle danske retskrivningsordbog. I: *LexicoNordica* 9, 195-208.
- Tarp, Sven (2013): Retskrivningsordbog mellem to stole. I: *Hermes, Journal of Language and Communication in Business* 50, 127-144. <<http://bcom.au.dk/hermes/>> (juni 2013).

Sven Tarp
professor, dr.ling.merc.
leder af Center for Leksikografi
Aarhus Universitet
Jens Chr. Skous Vej 4
DK-8000 Aarhus C
st@asb.dk

ANMELDELSER

Solid utgivelse om elektronisk leksikografi

Øyvind Eide

Sylviane Granger & Magali Paquot (red.): *Electronic Lexicography*.
Oxford: Oxford University Press 2012. 517 sider. Pris: 75 GBP.

1. Innledning

Electronic Lexicography er et resultat av et forskningsprosjekt finansiert av det belgiske *Fonds de la Recherche Scientifique* (FNRS). Den er plassert i grenseland mellom leksikografi og digital humaniora. Denne anmelderen har sin bakgrunn fra det sistnevnte området, noe anmeldelsen nok vil bære preg av. Boka består av 20 kapitler skrevet av ulike forfattere. Etter innledningen er de øvrige kapitlene delt inn i tre deler: først en generell del om elektronisk leksikografi, så en del som beskriver et antall prosjekter, og til slutt en del som fokuserer særlig på forholdet til brukerne.

Dette er en solid og god utgivelse som inneholder et vell av nyttig informasjon. Den kan leses med stort utbytte fra perm til perm, men også enkeltdele eller enkeltkapitler kan leses separat. Jeg vil først gi en veiviser til boka, der jeg går gjennom tematikken i de ulike kapitlene. Jeg vil så komme med noen kritiske bemerkninger til boka som helhet. Jeg kommer derimot ikke til å gå inn i de mange diskusjonene de ulike kapitlene åpner for, til det er boka for vidtfavnende.

2. De enkelte kapitlene

Grangers innledning framstiller historien til den elektroniske leksikografien og definerer noen grunnbegreper, før seks viktige nyvinninger blir beskrevet: integrasjon av korpus, større og bedre datatilfang, tilgangseffektivitet, brukertilpasning, hybridisering og bidrag fra ordboksbrukerne. Disse seks punktene utgjør også et fokus for boka som helhet. Et annet fokus for hele boka er det innledningen avsluttes med: Vi står nå ved et vendepunkt i leksikografiens historie, vi er i en tid hvor tekniske og økonomiske forhold sammen peker mot store endringer i hvordan ordbøker skrives og formidles.

2.1. Leksikografien ved et vannskille

Første del har nettopp dette som fokus: leksikografien ved et vannskille. Rundells kapittel tar utgangspunkt i redaktørens rolle og gir en klargjørende oversikt over de mulighetene som finnes. Han ser for seg at maskinene vil ta over flere og flere av de leksikografiske oppgavene og at redaktørens rolle snarere blir å godkjenne valg og utvalg gjort av programvaren enn å skrive ordbøker. Det er klart for Rundell at ordbøker har funnet et ideelt medium i form av nettpublikasjoner, men hvordan skaffe inntekter? Han ser utviklingen som overveiende positiv og frykter ikke at ordbøkene vil forsvinne, men ser for seg en overgang til ordbøker som tjenester snarere enn produkter i framtida, en overgang vi allerede ser starten av.

Bidraget fra Kilgarriff & Kossem fokuserer på korpusverktøy, med hovedvekt på *Sketch Engine*. Kapitlet gir først og fremst en oversikt over verktøyet, de ulike funksjonene, og hvordan det er bygd opp. Basert på dette setter de opp noen kriterier for hva leksikografer trenger fra sine verktøy. Veksten i korpusstørrelse gjør slike verktøy viktigere og viktigere. Men de tror ikke at automatiske

korpusverktøy vil nå et nivå der de erstatter ordbøker. De skriver også om integrasjon og tilpasning av verktøy. Konklusjonen er at korpus ikke vil erstatte ordbøker, de gir nyttige sammendrag. Men når ordboka kommer til kort, kan brukeren også ha nytte av å ha tilgang til korpus. Kapitlet gir en grei gjennomgang av verktøyene som beskrives, men er litt for snevert til å fungere godt som et generelt innledningskapittel.

Hanks legger i sitt kapittel vekt på den tette integrasjonen mellom elektroniske ordbøker og deres kilder, konkret mellom ords enkeltbetydninger og eksempler på faktisk språkbruk. Korpus kan fungere som en løsning på et tradisjonelt fravær av bruksbasert dokumentasjon. Han hevder at pre-korpusbasert leksikografi «was little more than a collection of stabs in the dark» (s. 63), og kritiserer en tradisjonell overfokusering på etymologi. Store korpus gir enspråklige ordbøker nok evidens til å avgjøre hva som skal tas med og hva som skal utelates, og korpusbaserte ordbøker tenderer til å konvergere i hva de sier om språk, også når de er basert på ulike korpus. Han diskuterer hvordan dette griper inn i teoretiske diskusjoner om mening og konkluderer med at all seriøs leksikografi framover vil være korpusdrevet og ikke basert på sitatsamlinger eller gjetninger og spekulasjoner. Argumentasjonen hans er skarp og poengtert, og jeg synes han underbygger konklusjonen godt.

Abel gir en oversikt over ordbokssystemer, dvs. systemer som brukes til å skrive ordbøker, inkludert tilleggsverktøy og -funksjoner som kan kobles til «rene» ordbokapplikasjoner. Hun skildrer generelle trender, noe som dekker de fleste systemene som finnes fordi det er en tydelig konvergens, særlig mellom kommersielle systemer. De fritar leksikografen fra jobben med å passe på stildetaljer; et viktig mål med programvaren har vært og er å gjøre det lettere å skrive artikler. I tillegg kommer sikker lagring av data og effektiv prosjekthåndtering. Hun går gjennom definisjoner av hva et slikt system skal være og hva det bør inneholde. Hun disku-

terer forholdet mellom selvutviklede og ferdigkjøpte systemer og sammenfatter sakskomplekset på en god måte. Imidlertid synes jeg hun overfokuserer på forskjellene mellom de to alternativene, særlig for større ordbøker. Hun sier riktignok at IT-ekspertise er nødvendig også når man kjøper systemer, men det er viktig å gjøre det klart at det ikke bare er snakk om driftspersonale. Man må gjøre endringer av hylleware for å tilpasse den til store, komplekse prosjekter, enten det skjer hos produsent eller bruker. På den andre siden er såkalt selvutviklede systemer i dag også basert på sammenkoblede standardmoduler, så som databaser og grafiske verktøy. Begge prosessene er arbeidskrevende og kompliserte.

Tarp skriver i sitt kapittel om overgangen fra trykte ordboksverk til elektroniske ordboksverktøy. Trenger man ny teori eller kan man bruke teori etablert i det tryktes tidsalder? Selve ideen om leksikografisk teori er omdiskutert, men Tarp tar utgangspunkt i at teorier eksisterer og er nødvendige. Spørsmålet er om man kan justere teoriverket ut fra overgangen til det digitale eller om det er snakk om et paradigmeskifte. Han ser på leksikografi som en type informasjonsvitenskap og ser en konvergens der ulike referanseverktøy smelter sammen og der også den leksikografiske funksjonsteorien kan finne sin plass. Dette er en videreutviklet funksjonsteori: Det er ikke typer av brukere som konsulterer typer av ordbøker, det er snakk om konkrete (partikulære) hendelser. Individualisering og brukertilfredshet må settes i fokus. Dette kan løses ved avanserte digitale verktøy. Han avslutter med en klassifisering av Internett-baserte verktøy der de mer avanserte er hypotetiske systemer som ennå ikke finnes, som ordboksartikler med dynamiske data og individuelle løsninger basert på dette. Slike løsninger må utvikles i tverrfaglig samarbeid mellom informatikere, informasjonsspesialister og leksikografer, og må være basert på en avansert teoretisk forståelse.

Prinsloos artikkel, som avslutter første del, representerer et interessant valg av redaktørene i den forstand at den tilsynelatende

presenterer seg som en lokal artikkel som dreier seg om leksikografi i Sør-Afrika. Imidlertid viser dens plassering implisitt til at de øvrige artiklene i bokas første del også i stor grad er lokale, men de er lokale i det som i dag er dominante deler av verden.¹ For artikkelen er ikke en lokal diskusjon av sørafrikanske forhold alene, det er en framstilling av hvor man står som leksikograf i en virkelighet der ulike språk er svært ulike hva ressurser angår. Den gir en oversikt over situasjonen i Sør-Afrika, men dette gjøres som et eksempel på de store delene av verden der også ressursfattige språk brukes. Når dette er formålet, kunne man nok ønsket noe flere koblinger til leksikografisk arbeid utenfor Sør-Afrika, særlig for språk som snakkes i flere land eller er nært beslektet med språk i andre land. Prinsloo spør om elektroniske ordbøker kan åpne muligheter som det trykte mediet ikke gir. For bantuspråk ligger det klare muligheter til bedre løsninger på noen av problemene man har hatt i trykte ordbøker, ikke minst identifikasjon av ordstammer og problemene med gjenfinning dette fører til. Men konklusjonen er at elektroniske ordbøker i stor grad fortsatt er utformet som digitale versjoner av trykte formater, og derfor ikke tar ut det potensialet som finnes.

Første del som helhet gir en innføring i noen grunnproblemer som man kommer tilbake til senere i boka. Som en slik innføring fungerer den jevnt over bra, selv om ikke alle kapitlene har like stor bredde. Særlig Kilgarriff & Kosem kunne nok passet like godt i neste del, som en prosjektbeskrivelse.

2.2. Prosjekter

Denne delen utgjøres av en serie kapitler som hvert går gjennom ett eller flere nyskapende prosjekter. Det første er skrevet av Ver-

---

1 Det angloamerikanske fokuset man ofte finner i engelskspråklige utgivelser, er derimot fraværende i denne boka, noe man må regne med skyldes bokas opphav i et belgiskfinansiert prosjekt.

linde & Peeters og handler om *Interactive Language Toolbox* (ILT), som er utviklet basert på tilbakemeldinger fra brukere av tidligere versjoner av systemet *Base lexicale du français* (BLF). Målet er å samle nok data om ordboksbrukernes behov til å gjøre fornuftige utvalg av tilgjengelige leksikografiske ressurser for de ulike brukerne, slik at de kan møte enkle, tilpassede grensesnitt. Kapitlet preges noe av salgsspråk, men ikke mer enn at det fungerer som en god gjennomgang av systemet.

Paquots kapittel beskriver *Louvain English for Academic Purposes Dictionary* (LEAD), et integrert ordboks- og korpusverktøy for fremmedspråksopplæring og -skrivestøtte. Et hovedmål var å lage et system der brukerne fikk tilgang til så gode og relevante eksempler som mulig. Dette mener de å ha løst ved å lage systemet genrebasert og fagspesifikt, samtidig som de aktivt bruker analyse av data fra språklæringskorpus. Spørsmålet er om brukerne er tilstrekkelig interessert i disse avanserte løsningene til at de kan konkurrere med enklere systemer som er lett tilgjengelige på Internett.

Kübler & Pecman skriver om *ARTES*, ei fransk-engelsk ordbok for fagspråk. Som en konsekvens av engelsk som lingua franca er det et voksende behov for tospråklige hjelpemidler. *ARTES* er bygd for studenter og kombinerer ei tospråklig fagordbok med en database over termer og fraser.

Neste kapittel, skrevet av L'Homme, Robichaud & Leroyer, er om *DiCoInfo*, en nettbasert termressurs for informatikk og Internett. Hovedtyngden er fransk, men også engelsk og spansk er på vei inn. Opprinnelig var dette et forskningsverktøy, men en utvidet versjon er senere utviklet for studenter og oversettere, der termbaserte kollokasjoner står i fokus. Forfatterne beskriver en brukerundersøkelse de har gjennomført, som viser at de uten å endre strukturen i den opprinnelige forskningsdatabasen kunne utvikle brukervennlige verktøy på toppen.

Tasovac framstiller i sitt kapittel ei ordnettbasert ordbok som en løsning på flere leksikografiske problemer, inkludert hvordan

man finner ord man ikke kjenner til på forhånd, gjennom å overkomme alfabetiseringens begrensninger. Han beskriver ei serbisk ordbok knyttet til annoterte digitale utgaver av skjønnlitteratur, *Transpoetika*, men målet er videre enn som så; han ønsker å kunne bruke ordnett til å bygge bro over gapet mellom tradisjonell leksikografi og datalingvistikk (Natural Language Processing, NLP). Han mener også at lisensbestemmelsene for ordnett er nyttig for prosjekter uten stabil finansiering, særlig i forbindelse med ressursfattige språk som serbisk. Dette styrkes ved at *Transpoetika* går ut over begrensningene i en ordnettbasert plattform ved å knytte til webtjenester som kan brukes av andre websider og brukermedvirkning (crowdsourcing), i tillegg til eksterne gratissystemer for kart, bilder og lyd. For framtida foreslår han at flere systemer kan integreres inn i denne rammen.

Neste kapittel, skrevet av Meyer & Gurevych, tar opp den nettbaserte ordboka *Wiktionary*, som er ordbøkernes versjon av Wikipedia, skrevet på dugnadsbasis. Denne omtales kritisk i et tidligere kapittel (Hanks), men dette kapitlet gir et mer positivt bilde, delvis basert på kvantitative sammenligninger med andre elektroniske ordbøker for engelsk, tysk og russisk. Man kan stille spørsmål ved metodene de har brukt, men en velfundert kvalitativ kritikk av en så omfattende tjeneste som Wiktionary ville vært en omfattende oppgave. Det mest overraskende resultatet av sammenligningene er hvor lite overlapp det er mellom Wiktionary og de andre ordbøkene, både når det gjelder oppslagsord og betydninger. Dette nærmest roper etter videre forskning, samtidig som det kan være lurt av ordboksredaktører å vurdere sin egen lemmaseleksjon og sine egne betydningsbolker opp mot Wiktionary. En styrke ved Wiktionary over de fleste andre ordbøker er at alle artikler har redigeringshistorikken åpent tilgjengelig, noe som er nyttig for å undersøke hvordan artikler utvikles. Et annet godt poeng er at Wiktionary kan brukes som et enkelt verktøy for lingvister som studerer truede språk og ønsker å publisere forskningen sin. Generelt ser

Meyer & Gurevych på Wiktionary og «collaboratory lexicography» som et nyttig supplement til tradisjonell leksikografi.

Siste kapittel i del to er skrevet av Kristoffersen & Troelsgård og omhandler elektronisk leksikografi for tegnspråk. De bruker *Ordbog over Dansk Tegnsprog* som sitt hovedeksempel. De gir først en innføring i tegnspråk og tegnspråksleksikografi, som er en ung disiplin. Hovedproblemet er hvordan man kan framstille tegn når man ikke har et skriftspråk å gjøre det i. De går gjennom ulike muligheter som alle har sine fordeler og ulemper: video, animasjoner, bilder, tekstlige representasjoner og formelle notasjonssystemer. Framstilling av tegnene er en ting, men hvis man skal ha ei reelt enspråklig ordbok må den også være søkbar, og dette er et vanskeligere problem å løse. Elektroniske tegnspråksordbøker er for det meste søkbare gjennom skrevne ord, selv om enkelte også tilbyr søk på fonologiske kriterier så som hendenes stilling. De viser så hvordan de har forsøkt å finne løsninger på disse problemene i *Ordbog over Dansk Tegnsprog*, fulgt av noen vyer for framtida. Et interessant spørsmål er om og i tilfelle på hvilken måte man kan lage funksjonelle korpus for tegnspråk.

Del to er ment å omhandle et antall enkeltprosjekter, og hvert kapittel har derigjennom et snevrere fokus. Likevel synes jeg i det store og det hele at det er en interessant samling av kapitler som i større eller mindre grad peker ut over de prosjektene som beskrives.

2.3. Ordboksbrukeren

I denne delen av boka er brukerperspektivet i fokus. Dette har vært godt dekket i de to første delene også, men her er det hovedtema for kapitlene. Først ute er Dziemianko med en sammenligning mellom papirordbøker og elektroniske ordbøker som to ulike medier for presentasjon av språkmateriale. Hun kommer inn på grunnleggende forskjeller mellom de to mediene i seg selv, så som oversiktighet og hvordan kryssreferanser fungerer, men tar også

opp forskjeller i hvordan de to mediene oppfattes, for eksempel når det gjelder troverdighet. Hun gjør en metastudie av forskning publisert i 2000–2011. Resultatene hun går gjennom, viser stort sprik på mange områder, og hun konkluderer med at det er behov for forskning som kan gi oss et klarere bilde av forskjellene mellom ulike typer ordboksbrukere og mellom ulike typer bruk av ordbøker. Hun foreslår også bedre komparative undersøkelser av hvor nyttige ulike typer av elektroniske ordbøker er. Det er et åpent spørsmål om man kan finne noe generelt svar på om elektroniske ordbøker eller papirordbøker er best.

Lew spør hvordan elektroniske ordbøker kan gjøres mer effektive, men ser et fravær av eksperimentell forskning som grunnlag for hvordan man best kan lage dem. Han mener elektroniske ordbøker først og fremst kan overgå trykte i hvor effektivt de gir brukeren tilgang til leksikografiske data, og kanskje også i bruk av multimedia. Det første er hovedtema i kapitlet, og dreier seg blant annet om i hvilken grad man ledes til rett ord når man feilstaver. Dette er jo et problem som aldri kan løses fullt ut, men der mye kan gjøres. Lew går gjennom ei rekke ulike måter å løse tilgangsproblemet på i elektroniske så vel som papirbaserte ordbøker, og oppsummerer med at mye kan gjøres med små investeringer og dagens teknologi.

Neste kapittel, skrevet av Nesi, tar opp alternative elektroniske ordbøker, eller AED. Disse ressursene, som for leksikografer kan framstå som tilfeldige samlinger av kilder med uklart proveniens, har lav status og er forsket lite på, men de har mange brukere. Kapitlet er et forsøk på å ta dem på alvor og synliggjøre problemer som oppstår når brukere, særlig elever og studenter, stoler for mye på slike produkter. Artikkelen fokuserer på asiatiske produkter for engelsk. Jeg er usikker på om tilsvarende problemer finnes for fremmedspråkoplæring i Norden, men det er nok et område det er viktig å holde øye med.

Bowkers kapittel tar for seg elektroniske ordbøker som et

hjelpemiddel for oversettere, og spør om det tradisjonelle kjær- lighet-hat-forholdet oversettere har hatt til ordbøker, kan endres ved at digitale ressurser møter oversetternes behov bedre. Hun går gjennom noen mulige løsninger, hvorav en del er under ut- vikling, mens andre foreløpig kun er på ideplanet. En hovedvekt ligger på forholdet til terminologi, særlig fagspråk, som er viktig å raskt kunne sette seg inn i for oversettere. I hvilken grad skal generelle ordbøker inkludere fagspesifikke termer? Er det andre relevante forskjeller mellom ulike fagspråk, så som ulike pragma- tiske strategier, som ordbøker kan bidra til å forstå bedre? Halvveis bearbeidet korpusinformasjon, som ordskisser,² er ett eksempel på materiale hun tror oversettere kunne ha nytte av bedre tilgang til. Hun råder leksikografer til å følge med på utviklingen i oversetter- studier for å kunne lage bedre verktøy for oversettere.

Fuertes-Oliveras kapittel tar opp igjen tematikken fra flere tid- ligere kapitler og ser på gratisordbøker³ på Internett som verktøy for undervisning i forretningsengelsk. Han tar også opp en annen tråd som har vært diskutert i tidligere kapitler, nemlig å se elektro- niske ordbøker som en type informasjonssystemer og bruke teori fra det fagområdet, så som prinsippet om brukervennlighet (usa- bility) for dataverktøy. Basert på Nesis kapittel setter han opp seks kriterier for brukervennlighet knyttet til gratisordbøker på Inter- nett. Han konkluderer med at problemene med ressursene i stor grad må løses gjennom bedre opplæring av brukerne. De må få en bedre forståelse av forskjellen mellom autorative og mindre au- torative kilder og bruke ressursene med vett og forstand. For selv om gratisordbøkene ikke er i front når det gjelder leksikografisk kvalitet, er de likevel nyttige for brukere i gitte situasjoner.

Siste kapitlet i boka er skrevet av Müller-Spitzer, Kopenig &

2 *Sketch Engine*, se Kilgarriff & Kosems kapittel omtalt ovenfor.

3 Det engelske ordet *free*, som brukes i Fuertes-Oliveras overskrift, er ambivalent og kan bety både 'fri' og 'gratis'. Forfatteren påpeker også at *free* i denne sammenhengen er vanskelig å definere. I dette kapitlet ser det ut til at hovedfokus er på betydningen 'gratis'.

Topel og går gjennom funn fra et empirisk forskningsprosjekt på bruk av nettordbøker. Gjennom fire punkter fra brukerundersøkelser klargjør forfatterne hvilke ønsker og krav brukerne har. Et interessant funn er at et flertall i alle brukergruppene prioriterer pålitelighet høyest. Metoden de bruker, har sine svakheter, blant annet fordi deltakerne i slike undersøkelser ikke vet hva som er mulig hvis de ikke har sett det før, noe som delvis kan forklare at nyskapende presentasjonsformer ble ansett som mindre viktig. Likevel argumenterer forfatterne godt for at slike undersøkelser er nyttige ved siden av andre metoder, som analyser av loggfiler. Den grundige metodikken de har lagt til grunn bør kunne gjøre dette til et nyttig kapittel for utviklere av nettordbøker.

Del tre som helhet gir en bred dekning av brukerperspektivet ved å trekke inn ulike brukergrupper og ulike typer verktøy. Det jeg savner her, er en oppsummering. Det kunne gjerne vært en kort oppsummering av hver av de tre delene, men i hvert fall burde boka hatt et helhetlig oppsummeringskapittel som trekker trådene fra innledningen gjennom de ulike kapitlene. Slik det nå står, henger det litt i løse lufta for de leserne som leser boka fra perm til perm. For lesere av enkeltkapitler, som det kan bli mange av, er dette selvsagt ingen viktig innvending.

3. Generelle tendenser

Dersom man ønsker å prøve ut nye løsninger og ønsker gode ideer, er det mye å hente i *Electronic Lexicography*, samtidig som flere av kapitlene har grundige gjennomganger av tidligere forskning. Det er i det hele tatt ei bok med mange sterke sider.

Brukerfokus står sentralt, og boka kan fungere godt som et referanseverk for brukertilpasning. Brukertilpasning vil i denne sammenhengen kunne bety minst to ting. Det er for det første snakk om tilrettelegging og spesialiserte tjenester for ulike grup-

per av brukere. Men det kan også dreie seg om bidrag fra brukerne som samles inn gjennom dugnadssystemer (crowdsourcing). Slike dugnadsopplegg, som kan være åpne for spesielle grupper så vel som for allmennheten, er tatt med i flere av systemene som beskrives. Her er mye under utprøving, og det som beskrives, er i like stor grad skisser og ideer som det er ferdige systemer. Visjonene for hva som kan komme i framtida, er mange og avanserte. Man kan ane en utålmodighet hos flere av forfatterne over at utviklingen i retning av brukertilpasning og interaktivitet i elektroniske ordbøker ikke går raskere.

Mange av vyene for digital produksjon av ordbøker er spennende, men jeg tror det vil utvikle seg et skille mellom større og mindre språk, noe for eksempel Prinsloo antyder. Dette er relevant også i en europeisk kontekst. Det er ikke nødvendigvis slik at selv de store nordiske språkene er store nok til å rettferdiggjøre den innsatsen som må til for å få til de avanserte løsningene som skisseres i de ulike kapitlene. For språk som samisk og kvensk virker det iallfall usannsynlig.

Det er fra et nordisk perspektiv også interessant å se hvordan de kapitlene som beskriver rasjonalisering av leksikografisk arbeid gjennom maskinelle rutiner, ikke i det hele tatt nevner de konsekvenser dette vil ha for de ansatte. Heller ikke tas slike perspektiver med når overgangen fra fast ansatte til hjemmearbeidende frilansere beskrives. Dette er vel et uttrykk for at forholdene i arbeidslivet er tøffe utenfor Norden, ikke minst i våre dager.

Mange av kapitlene omhandler enkeltprosjekter og enkeltordbøker, og de er gjerne skrevet av redaktører eller andre medarbeidere. Det kan nok føre til noe mindre kritisk distanse enn det en eksternt ville hatt, men det er et forståelig valg; det gjør at forfatterne har god innsikt i det de skriver om. I ei bok som dette blir dette balansert av at det er mange kapitler med ulike forfattere. Likevel er dette viktig å ha i bakhodet, særlig om man leser enkeltkapitler fra boka.

Det ligger implisitt i flere av kapitlene og eksplisitt hos Abel

at XML er et grunnlag for ordboksredigering; hos sistnevnte er dette uttrykt ved at datamodeller generelt likestilles med XMLs formelle dokumentstruktursystem DTD. Hennes gjennomgang er i det hele tatt tett knyttet til XML som grunnstruktur, noe som er i tråd med de fleste systemer man ser i dag: XML representerer jo en kontekstfri grammatikk⁴ som egner seg godt for den trestrukturen man gjerne ser i artikler.

En ting er at dette er litt gammelmodig og at man heller burde brukt nyere XML-formalismer som Schema eller RNG. Viktigere er det at dette sier noe om hva man ser ei ordbok som. Det er helt klart at ei ordbok kan sees på som strukturert som et tre. Det betyr at en trestruktur er et godt hjelpemiddel i bruk og produksjon av ordbøker. Men fordi trestrukturer først og fremst egner seg for selve artikkelen, blir dette et uttrykk for et syn på ordbokssystemer som rene artikkelsystemer frikoblet fra sin kontekst. Dette er noe som flere av kapitlene i boka, Abels inkludert, advarer mot.

Det som mangler, er en grunnleggende diskusjon om prinsippene bak de datastrukturene man velger i elektronisk leksikografi. Boka som helhet er glimrende i det den er god i, nemlig som en praktisk veiledning. Den inneholder et vell av fakta som for den leseren framstår troverdig, gitt de redaksjonelle valgene som er gjort, og den tar opp teoretiske problemstillinger innen leksikografi, ikke minst i Tarps kapittel. Men selve spenningspunktet mellom leksikografi og det digitale, mellom «electronic» og «lexicography», blir mer beskrivende enn teoretiserende. Boka går ikke i tilstrekkelig grad inn i grunnleggende problemer med ordboksformater knyttet til de datastrukturene man velger. Er trestrukturer de beste for prosjektstyringsdelen av systemet, eller egner en relasjonsdatabasestruktur seg bedre for å holde kontroll med brukere og deres rettigheter, produksjon, og så videre? Og hva med kilde-materialet? I digital edisjonsfilologi har det vært en lang diskusjon

---

4 Om kontekstfrie og andre typer grammatikker, se Grune & Jacobs (2008).

om problemene med XML-baserte formalismer.⁵ Har dette konsekvenser for kildematerialet for ordbøker, korpus så vel som andre typer kilder? Det er også et spørsmål om trestrukturer er den beste modus for brukergrensesnittet. Müller-Spitzer, Koplenig & Topels artikkel viser at både ei rekke med tab-paneler og all informasjon på ett panel vurderes som bedre av brukere av nettordbøker enn en trestruktur som tilsvarende utforskeren i Windows.

Alle er vel i dag enige om at det lineære formatet til en tradisjonell trykt tekst er problematisk når det gjelder å uttrykke kunnskap om språk. Man ønsker seg andre typer strukturer, og de av oss som har arbeidet med å analysere ordbøker for overgang til elektronisk form, har tydelig sett en implisitt trestruktur i før-elektroniske trykte ordboksartikler. Men ved å løse det strukturelle linearitetsproblemet i den trykte teksten ved å beholde lineariteten i tekstbrokkene (man skriver fortsatt «definisjon» med bokstavene i riktig rekkefølge) og legge til en eksplisitt trestruktur, har man gjort seg til offer for en ny tvangstrøye. Denne tvangstrøyen er romsligere enn den gamle, men den er fortsatt der. Det tydeligste eksemplet er kryssreferansene, som har lett for å ende opp som noe som kommer i tillegg til den «ekte» strukturen. Nødvendig, men ikke tilstrekkelig, er Tarps påpekning av forskjellen mellom database og ordbøker som kan genereres basert på databasen.

En av «ordbøkene» som omtales er ordnett, mest hos Tasovac, men også i andre kapitler. Det er interessant å se hvordan ordnett framstår fra et leksikografisk utgangspunkt, og Tasovacs forsøk på en brobygging mellom ordnett og tradisjonelle ordbøker er prisverdig. Jeg skulle likevel ønske at man hadde med et kapittel som

5 Renear et al. (1996) argumenterer for at tekster generelt er strukturert på en måte som gjør det naturlig å kode dem inn i kontekstfrie grammatikker. Motstridende syn framholdes av blant andre McGann (2001). Konsensus i digital edisjonsfilologi i dag er at trestrukturer representerer et problem, men det er mulig å finne pragmatiske løsninger innenfor rammen av XML (TEI Consortium 2012, kap. 20).

tok opp den grunnleggende strukturelle forskjellen mellom ordnetts grafstruktur og trebaserte ordbøker.

Et annet problem i tråd med dette tar Kristoffersen & Troelsgård opp i sitt kapittel om tegnspråk. Hvordan kan man organisere ei ordbok over et språk som ikke har et skriftspråk? Dette løses jo for muntlige språk ved å lage et skriftspråk, lage ordbøkene i skriftspråket, og så komplettere resultatet med f.eks. transkribert tale og lydopptak. Dette er en løsning som også ofte brukes for tegnspråk, men siden tegnspråk er et annet språk enn skriftspråket, blir ordboka da uvegerlig ei tospråklig ordbok. Kristoffersen & Troelsgård har en del forslag til praktiske løsninger, men jeg savner en tydeligere diskusjon om forholdet mellom praktiske løsninger og prinsipielle muligheter. Er det i det hele tatt mulig å lage ei enspråklig ordbok over et språk som er så entydig knyttet til tid i sin modalitet?⁶ Er dette et grunnleggende uløselig medieproblem, eller er det et problem som kan løses gjennom teknologisk utvikling? Kristoffersen & Troelsgård påpeker at den første enspråklige tegnspråksordboka der tegnspråk også er metaspråk for ordboka, ennå ikke er laget. Kan det være at den ikke er laget fordi det ikke er mulig?

Jeg undres også litt over at man kaller fagfeltet «electronic lexicography». Begrepet «digital» er både diskutabelt og omdiskutert, men det er mye brukt i søsterdisipliner som «digital history» og «digital arts and culture», i tillegg til sentrale felt som «digital media» og «digital humanities». Dette er kanskje annerledes på engelsk, men «elektronisk ordbok» gir meg assosiasjoner til en fagordbok for elektronikk. Det er kanskje en svakhet ved denne anmelderens begrepsforståelse, men gitt temaet for boka hadde en diskusjon av navnet på fagområdet vært på sin plass.

En teknisk svakhet er at mange av figurene som viser utsnitt av skjermbilder, er gjengitt i for liten størrelse og dels i svak kontrast, noe som fører til at de ikke kan leses godt nok til egentlig å støtte

6 For en oversikt over modaliteter i medieuttrykk, se Elleström (2010).

opp under hovedteksten. Dette er særlig et problem i Paquots kapittel, der nærmest uleselig tekst på figurer er en del av argumentasjonen.

4. Oppsummering

Forrige avsnitt fokuserte på mangler ved boka. Noen slike finnes, men jeg ønsker ikke å gi inntrykk av at feil og mangler er det som preger denne utgivelsen. Både innholdsmessig, språklig og teknisk er dette en solid bokproduksjon. Selv om ulike forfattere har ulik språkføring, er det generelle språklige nivået høyt, og boka har et enhetlig preg. Boka er svært rik og inneholder mye mer som bør diskuteres videre enn de få aspektene jeg har funnet plass til å ta opp her. Referansene mellom kapitlene er mange, kun i enkelttilfeller har jeg observert at det glipper og det finnes henvisninger ut av boka på steder der det også burde vært henvisninger til andre kapitler.

Boka er god på det den er god på. Jeg synes redaktørene har vært svært dyktige i å framskaffe en enhetlig tekst som er svært leseverdig også for de av oss som ikke har spesialkompetanse på mange av områdene som omhandles. Jeg skulle ønske meg en tydeligere teoretisk diskusjon om grunnleggende strukturer bak ordbøker, gjerne i et eget kapittel. XML-problematikken nevnt ovenfor kan tjene som ett eksempel på hva som kunne vært tatt opp i et slikt kapittel. Jeg savner også et avsluttende kapittel som samler alle de spennende trådene som er spunnet ut.

Litteratur

- Elleström, Lars (2010): *The Modalities of Media: A Model for Understanding Intermedial Relations*. I: Lars Elleström (red.): *Media Borders, Multimodality and Intermediality*. Basingstoke: Palgrave MacMillan, 11–48.
- Grune, Dick & Cerial J.H. Jacobs (2008): *Parsing Techniques: A Practical Guide*. 2. utg. New York: Springer.
- McGann, Jerome J. (2001): *Radiant Textuality: Literature after the World Wide Web*. New York: Palgrave.
- Renear, Allen, Elli Myonas & David Durand (1996): *Refining our Notion of What Text Really Is: The Problem of Overlapping Hierarchies*. I: Susan M. Hockey & Nancy M. Ide (red.): *Selected Papers from the ALLC/ACH Conference, Christ Church, Oxford, April 1992*. Oxford: Clarendon Press, 263–280.
- TEI Consortium (2012): *TEI P5: Guidelines for Electronic Text Encoding and Interchange*. [2.3.0]. [17. januar 2012]. TEI Consortium. <<http://www.tei-c.org/Guidelines/P5/>> (juni 2013).

Øyvind Eide
overingeniør, dr. phil.
Universitetet i Oslo
Enhet for digital dokumentasjon
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
Postboks 1123 Blindern
NO-0317 Oslo
oyvind.eide@iln.uio.no

Norska nyord

Birgitta Lindgren

Nyord i norsk. Tor Guttu og Boye Wangensteen (red.). Oslo: Kunnskapsforlaget 2012. Inb. 390 s. Pris: 298 NOK.

1. Presentation av redaktörerna

Nyord i norsk (2012) tar upp nyord i det norska ordförrådet under perioden 1975–2005. Med nyord avses inte bara helt nya ordbildningar, som *blogg*, utan även nya betydelser av existerande ord, som betydelsen ”bringe på bane, ta opp” av *adressere* och till och med, fast det nämns inte i förordet, ökad användning av existerande ord, såsom av *skikkelig* som förstärkningsord.

Ordboken är redigerad av två erfarna lexikografer, Tor Guttu och Boye Wangensteen, båda med koppling till Institutt for lingvistiske og nordiske studier vid Universitetet i Oslo. Guttu är främst känd som redaktör för *Norsk ordbok* (1993) och *Aschehoug og Gyldendals store norske ordbok* (1991), och han är huvudredaktör för den kommande *Det Norske Akademis store ordbok*. Wangensteen har tidigare redigerat *Bokmålsordboka* (1986) och *Tanums store rettskrivningsordbok* (2005).

Som framgår av förordet har arbetsfördelningen varit den att Guttu först sammanställt ett manus, varav en mindre del genomgåtts av Jan Hoel och Øystein Baardsgaard vid norska Språkrådet. Därefter har Wangensteen reviderat hela manuset och kompletterat det med nytt material.

1.1. Ansvariga för utgivningen

Nyord i norsk är en uppföljare till *Nyord i norsk 1945–1975*, som gavs ut av Norsk språkråd 1982.

Det framgår inte av förordet varför Språkrådet inte står som huvudutgivare och ansvarar för redaktionen av den nya boken. Det sägs i förordet att initiativet till den nya nyordsboken kom därifrån. Språkrådet är ju den institution som har som sin uppgift att följa med i språkutvecklingen, bl.a. nyordstillväxten, för att kunna bedriva sin rådgivningsverksamhet gentemot allmänheten. Språkrådet har också sedan den första nyordsboken kom ut kontinuerligt publicerat nyordslistor i sin tidskrift *Språknytt*.

Å andra sidan kan det vara lämpligt att arbetet utförts vid den institution som Guttu och Wangensteen är knutna till, Institutt for lingvistiske og nordiske studier vid universitetet i Oslo, eftersom det där finns särskild lexikografisk kompetens. Kopplingen mellan ordboken och denna institution eller Språkrådet är dock inte helt klar. I kolofonen står det att boken är utgiven ”i samarbeid” med dem, och där står också att Jan Hoel från Språkrådet ingått i redaktionen. Av förordet liksom av titelsidan får man intrycket att boken är de enskilda personerna Guttus och Wangensteens verk. I baksidestexten sägs att Hoel och Baardsgaard bidragit. Det hela hade förtjänat mer information i förordet.

1.2. Perioden som ordboken omfattar

Det ligger 7 år mellan de ”färskaste” orden (2005) i ordboken och utgivningsår (2012). Det gällde också för den föregående nyordsboken (1975 respektive 1982). Man kan förstå den långa produktionsprocessen när det gäller den första boken. Det var den första i sitt slag, och den ingick dessutom i ett samnordiskt nyordsprojekt, vilket fördröjde utgivningen något för den norska boken, även om norrmännen till slut ändå inte väntade in den danska

och den svenska ordboken. Ordboksframställning var då, före datoriseringen, också mer tidskrävande. Material samlades in för hand, manus skrevs på skrivmaskin, sedan skulle texten sättas o.s.v.

I dag är det möjligt att med datorns hjälp och med databaser arbeta effektivare både när det gäller insamling och framställande av manus. Därför kan man undra över varför redaktionen inte kunnat få med färskare ord, åtminstone fram till 2010, i den nya ordboken. Det är inte heller medtaget så många ord som kan dateras till 2000–2005. I genomsnitt rör det sig bara om 1–2 ord per sida – på många sidor finns det inga alls. (En sida rymmer 20–30 uppslagsord.) Det finns i själva verket i genomsnitt flera ord belagda före 1975 än efter 2000, t.ex. *apolitisk* (1968), *autovern* (1956), *blackout* (1970), *innsyn* (1945). Enligt förordet rör det sig om ord som inte kom med i den tidigare ordboken, som ju omfattar 1945–1975. Det är tveksamt om dessa ord skulle ha tagits med i den nya boken, som ju sägs börja vid 1975. En anledning att ändå ta med dem kunde vara att användningen av dem blivit vanlig först efter 1975. Något sådant skäl anförs emellertid inte. Ett alternativ hade varit att ta upp dessa ord i en särskild lista.

2. Upplägget

Ordboken inleds med ett *Forord* (2 sidor) undertecknat av huvudredaktören Wangensteen. Där beskrivs bakgrunden till ordboken, arbetsgången och urvalet samt en översikt över ordbildningen. Så kommer *Brukerveiledning* med information om hur artiklarna är uppbyggda, också den på 2 sidor. Därefter följer en lista över förkortningar och en lista över de källor som citeras i textexemplen. Så börjar själva ordboken, där orden är ordnade traditionellt alfabetiskt. Enligt förordet finns det runt 10 000 uppslagsord. Det får sägas vara en god utdelning. Det är mer än den föregående nyords-

boken, som har runt 7 000–8 000 ord. Å andra sidan omfattar den nya boken mer än 30 år.

De upplysningar som normalt ges i ordartiklarna är ordklass, användning i förekommande fall och förklaring. Så finns slutligen ett, ibland flera belägg med källuppgifter. Datering av orden framgår genom att det äldsta kända belägget anges. Här några, inte alltför långa, exempel på artiklar:

barista *en* person som tillbereder kaffedrikker i kaffebar:
espressokokkene – også kalt baristaene – er en sterkt voksende yrkesgruppe. De lager god kaffe med smil og stil. (Dagbl. 7.3.1998/12/del 2).

borefartøy *et* mobil borerigg. (Dagbl. 1977/94/10/5).

drypp *et* (ny bet.): *LSD finnes i form av piller og såkalte drypp. Det sistnevnte betyr at stoffet i væskeform blir dryppet på et papir som tygges av brukeren.* (Aftp. 20.1.1981/14/4).

Uttal anges inte. Anledningen till detta uppges inte. Det kan kanske tillskrivas en rädsla för att uttalsuppgifter kan tolkas som normering av uttal, något som den norska språkvården är emot. Men just när det gäller nya ord, speciellt inlånade ord, kunde en uttalsupplysning vara på plats. Uttal av engelska ord klarar nog många norrmän i dag, men vad med ord som *capoeira* (från portugisiskan), *carpaccio* (från italienskan), *chorizo* (från spanskan) och *qigong* (från kinesiskan)?

Inte heller ges i ordartiklarna någon information om etymologi annat än i några få fall. Detta är en allvarlig brist i ordboken. Så här kan det se ut när man ändå får en upplysning.

deffe v. (av eng. *define* avgränse, markere)

alvor *et* (fra sv. i uttr. *mene alvor, ta noe(n) på alvor*)

anse v. (ny bet. etter sv.)

Men det är inte konsekvent genomfört. Det sägs exempelvis inte att *bante* kommer från svenskan eller att *tankeställare*, som står som alternativ till *tankestiller*, är svenska. Att svenskan influerar norska eller norsk kultur visas också av orden *svorsk* ("norsk med många svenska trekk") och *svenskepop*.

Inte heller sägs exempelvis att *alien*, *break-even*, *bønsj* (eng. *bunch*), *døll* (eng. *dull*) och *goth-* kommer från engelskan, att *über-* kommer från tyskan, att *tapenade* kommer från franskan eller att *graffiti* kommer från italienskan.

Och nog kunde läsaren få veta varför det heter *baluba* ("bråk, oppstyr"), *monse* ("tyste"), *pogg* (en bricka till ett spel) och *rolfing* (en massagemetod).

2.1. Förord

"Ingen läser förord" brukar ordboksredaktörer klaga över. Det är säkert ofta så, men ibland är förord särskilt intressanta och nödvändiga. Just till en nyordsbok vill man gärna ha en fyllig beskrivning av innehållet. Orden i en sådan ordbok skall ju avspegla dels vad som skett under perioden, dels tendenser inom ordbildningen. Det är svårt att få en uppfattning om detta bara genom att gå igenom en ordbok uppställd i alfabetisk ordning. Här behöver man redaktionens hjälp med en utförlig analys. Det får man till viss del här, med en genomgång av ordbildningstyper och de områden som orden representerar. Men det är alltför kortfattat och inte lika utförligt som man är van vid från tidigare nyordsböcker.

I den förra nyordsboken, liksom i de nyordsböcker som utkommit på svenska och danska, fanns förutom en utförlig presentation av ordbildningarna även en baklängesordlista, där orden ordnas alfabetiskt utifrån slutet av orden. På så sätt kan man som läsare själv se hur många ord det finns med ett visst ordslut. Det saknas i den här ordboken, och man är därför beroende av de ordslut som redaktionen lyfter fram som uppslagsord. Just det får man en

hel del av i den här boken. Det är bra, men ibland verkar det lite onödigt. Hur många kan tänkas slå på *-ade* för sedan omedelbart få hänvisning till *-iade*? Därunder hittar man *talentiade* och andra ord som bildats på mönster av *olympiade* – fast den upplysningen får inte läsaren.

2.2. Vägledning

Vägledningen, *Brukerveiledning*, är pedagogisk, men bristfällig här och var. De exempel som ges här måste stämma med hur det står i själva ordboksdelen. Så är det dock inte alltid. Det står att *avviksle* är den sista sammansättningen under *av-* och att *avatar* kommer sedan, men det stämmer inte. Det finns för det första två uppslag *av-*. Under I *av-* är den sista sammansättningen *avvigsle*. (*Avviksle* torde vara en felskrivning för *avvigsle* 'avhelga'.) Under II *av-* är *avnyte* den sista sammansättningen, och först därefter följer *avatar*. Vidare sägs att man hittar *etnifisering* under *etnifisere*. Så är det inte. Vid *etnifisere* hänvisas man till *-fisere*, men där saknas såväl *etnifisere* som *etnifisering*. Om man däremot råkar titta under *-isere* hittar man både *etnifisere* och *etnifisering*.

2.3. Layout

Själva ordboksdelen består av tvåspaltiga sidor, med uppslagsorden i fetad, lite större stil och med hängande indrag. (Se exempel ovan under *Upplägget*.) Om det finns flera ord med samma förled, ersätts förledet med bindestreck, t.ex. *base|hopp*, följt av *-hopper*, *-hoppingen*. Detta har sannolikt ansetts platsbesparande, men det är tveksamt om det är så i någon större utsträckning. En sådan uppställning kan visserligen ge en snabb uppfattning om hur många ord som inleds med samma förled. Men den fördelen försvinner när räckan bryts, vilket sker när det finns ord som måste in på alfabetisk plats. Så sker exempelvis när sammansättningar med

alko bryts av sammansättningar med *alkohol*: *alko-*, *alko|brus*, *-fri*, *alkohol|bruk*, *-bruker*, *alkoholdig*, *alkohol|kultur*, *-sug*, *-syndrom*, *alko|kutt*, *-meter*, *-pop*, *-press*, *-vrak*. Det blir också missvisande när ord förs ihop i en artikel trots att betydelsen av förledet inte är den samma, som när *adresseløs* (om reklam) på så sätt förs ihop med *adresse* som dataterm. Eller när *alfahann* ('alfahanne') m.fl. står under *alfabølger* ('alfavågor').

Indraget i ordartiklarna är så pass litet att man ibland kan tro att ord hamnat på fel plats, som på uppslaget s. 152–153 mitt i bokstaven I. Överst i vänsterspalten på s. 152 står *kjappis* och i högerspalten *argentinisere*. På motstående sida, s. 153, ser man *ikonisere* längst upp till vänster och *mentalisere* i högerspalten. Det visar sig att *kjappis* är exempel på ord på *-is*, en artikel som börjar på föregående sida, och *argentinisere* och *mentalisere* är exempel på *-isere*, som börjar längst ned i vänsterspalten på s. 152.

Det finns ledord i sidhuvudet som anger första och sista uppslagsord på varje sida. Men även dessa ord styrs av bindestrecken, om man så får säga. På s. 152 står det att *ISBN* respektive *-isere* är ledord. Men det första ordet som man möter på sidan är som nämnts *kjappis* och det sista *idolisere*. *ISBN* kommer först långt ned i vänsterspalten. Ännu värre är det på s. 154. Då anges *islamist* respektive *-isme* som ledord, men *islamist* dyker upp först i mitten av högerspalten, och det sista ordet är *kuttisme*.

2.4. Ordklassmarkering

Ordklassmarkering, som för det mesta egentligen är helt onödig, ges för substantiv genom att obestämd artikel utsätts (*en* eller *et*), med undantag för ord där det enligt förordet är svårt att fastställa genus. Då står det bara *subst.* (substantiv), bl.a. vid *freeride*, *gulag*, *pogg*, *umami*, *umma*. Det är begripligt att det vid de ord som inte är bildade på inhemskt material kan vara svårt att fastställa genus, men det är just då som språkbrukaren kan behöva denna upplys-

ning. I exemplet under *gulag* förekommer *gulaget* och i exemplet under *umma* förekommer *en umma*. Ordboksanvändaren lämnas här i oklarhet. Är genusvalet i exemplen fel? I så fall borde väl redaktionen klart ha sagt ifrån. Om det är rätt, borde det ha angetts på vanligt sätt (*et* respektive *en*). I fall som *frys* (kortord för *frysing*), så måste det vara en lapsus att det står *subst.* i stället för obestämd artikel. Det kan knappast vara svårt att fastställa genus där.

Förklaringen till att obestämd artikel inte alltid anges kan kanske ibland vara att vissa ord inte brukar användas med obestämd artikel och inte heller brukar böjas i bestämd form. Trots det kan man dock vilja förse det med ett adjektivattribut, och då måste man känna till genus. Det kunde ha lösts genom att man angav ordet som oböjligt men ändå angav genus. I en svensk ordbok skulle det då kunna stå *n-genus* respektive *t-genus*. Det norska Språkrådet borde ha kunnat stå till tjänst i svårlösta fall.

Uppslagsord som står i plural saknar givetvis genusmarkering. I stället står *subst. pl.*, bl.a. vid *alaskans* (en sorts kängor), *alfabølgger*, *casuals*, *tifosi*, *ultras*. Några lånord, som är plural i det långivande språket, har inte fått beteckningen *subst. pl.*, utan där står bara *subst.*, och därmed saknar man tydlig upplysning hur ordet skall hanteras i norskan. Det gäller *scampi* och *empanadas*. Betydelsen av *scampi* anges med hjälp av synonymer som står i plural, bl.a. *kjempereker*. Betyder det att det heter ”gode scampi”? Och hur skall man tolka *empanada(s)*? Där ger varken definition (”bakverk”) eller exemplet någon vägledning. Vid *tapas* står det faktiskt *en*, men hur skall man tolka det? Tapas är ju en rätt bestående av flera smårätter. Heter det ”en god tapas” eller ”gode tapas” om en tallrik med oliver, skinkskivor, tortillabitar m.m.?

Pluralform anges aldrig. Det kunde annars ha varit på sin plats att ange vilken pluralform *tapas* har (om nu redaktionen menar att det är singular) eller om *gay* heter *gays* i plural, så som det står i exemplet.

Vissa substantiv har inte fått någon markering alls. Det gäller

bl.a. vid 7 av 8 fraser med *alternativ*, t.ex. *alternativ boform*. Några andra fall där markering saknas är *bananas*, *flyktningsmottak*, *gjenbegravelse*, *sautépanne*. Det verkar helt enkelt ha glömts bort.

3. Källor

I förordet anges att redaktionen haft tillgång till ett stort material. Det rör sig om en excerptsamling vid Oslo universitet för perioden 1968–1998 (ca 300 000 excerpter) och Språkrådets samling för 1975–1998 (ca 37 000). För den sista perioden 1998–2005 har Norsk Aviskorpus vid Bergens universitet utnyttjats. Det är just dagstidningstexter som är den dominerande källan, inte bara för Norsk Aviskorpus. Så var det även med den förra ordboken, liksom med de svenska och danska ordböckerna. Det är inget märkligt: en dagstidning skall förmedla nyheter och det på många områden.

De två första samlingarna är i sig redan ett urval, som gjorts av ett mänskligt öga. Norsk Aviskorpus består i grunden av texten i hela tidningsnummer. Sedan kan man automatiskt sälla fram listor över ”nya” ord, nya i den bemärkelsen att de inte finns med i den databas man byggt upp av tidigare tidningsnummer kompletterat med ordböcker. Ett dygn ger ca 200 000 löpord, som efter kontroll mot databasen ger ca 1 000–1 500 ”nya” ord eller ordformer. Det innebär för perioden 1998–2005 omkring 2,5 miljoner ord att gå igenom! Majoriteten av dessa ord är, som man kan se om man går in på Norsk Aviskorpus, totalt ointressanta. Det rör sig om tillfälliga sammansättningar, uppenbart äldre ord som bara råkar vara nya i detta material, felskrivningar m.m. Men listorna måste ändå gås igenom, och det torde vara ett stort arbete. Det framgår inte hur redaktörerna gått till väga för att mäka med denna uppgift. Ett speciellt problem är att en sådan här automatisk sökning inte fångar upp ny användning av eller homonymer till etablerade ord. Hur redaktionen löst detta framgår inte heller.

4. Urval

Med ett så jättelikt underlag förväntar sig säkert en del att redaktionen borde få med alla nya ord och inte missa något. Så enkelt är det dock inte. För det första är underlaget, trots de imponerande siffrorna, ändå inte helt tillräckligt. Trots att dagstidningar är ett bra textval, är det ändå begränsat. Det finns andra texttyper som kunde vara intressanta, myndighetstexter, texter skrivna på arbetsplatser, webbtexter, för att inte tala om talat språk. Och hur stort och välkomponerat underlaget än är, måste man komma ihåg att redaktörerna gör ett urval, som är deras eget.

I förordet sägs att ord som bara har ett eller några få belägg inte tagits med. Däremot har ord som varit vanliga tidigare men blivit ovanliga på senare år tagits med. Stort arbete verkar ha lagts ned på att kontrollera ordens frekvens. Principiellt är det klokt att koncentrera sig på ord som åtminstone under någon tid kan uppvisa någon frekvens, men å andra sidan kan lågfrekventa ord också vara intressanta, t.ex. ur ordbildningssynpunkt. Ju färskare orden är, desto svårare måste det vara att bedöma vanligheten. Det ges tyvärr inga exempel i förordet på lågfrekventa ord som utelämnats.

En jämförelse med listorna i tidskriften *Språknytt* kan vara en indikation. Det visar sig att redaktörerna av *Nyord i norsk* (2012) avstått från att ta med många ord från dessa listor. Det verkar ofta röra sig om ord som säkert är lågfrekventa och tillfälliga. Några exempel från listorna i *Språknytt* 2001–2005 som inte tagits med i ordboken: *hjemigrant*, *krykkepille* ('lyckopiller' som ses som nödvändiga, som kryckor), *kjøpekvæg* ('köpboskap'), *pedofon* (telefonnummer dit man kan ringa för att kontrollera om en person är pedofil), *privatisør* (anhängare av privatisering), *svinefri*. Men är verkligen de likaledes utelämnade *minnemetall*, *nettand* ('näntanka'), *nettbunad* ('nätlayout') och *selvmarginaliserende* ointressanta?

En jämförelse med den svenska *Nyordsboken* (2000) kan också vara relevant med tanke på likheterna mellan svenska och norska.

Här är överensstämmelsen större. Men en del ord i den svenska ordboken, som enligt uppgift där har norska motsvarigheter, saknas i *Nyord i norsk* (2012), bl.a. *baby* (i betydelsen 'idé, projekt'), *baglady*, *bakmaskin*, *hemsida*, *kit*, *kobingo*, *kontantkort*, *logo*, *mediemogul*, *tamagotchi*, *tigerekonomi*, *utbrändhet*. Inte heller finns exempelvis *pastrami*, *wraps* med i den norska boken trots och att där annars finns många matord.

Likheterna mellan svenska och norska gör att de flesta ord i den norska nyordboken förefaller bekanta. Men givetvis finns särnorska ord, t.ex. sådana som refererar till specifikt eller typiskt norska företeelser, som *jaglandsk*, *turdrag* ("område hvor folk drar ut på tur"), *sørlander* ("tradisjonell framstilling av Sørlandet som Norges blideste og mest idylliske landsdel"), *ventelønn* (om ersättning som man får medan man väntar på en anställning) samt många ord som visar att Norge är ett land där sjöfart och olja är viktigt, *selvlosser* ("skip som ikke trenger lossehjelp fra land"), *suezmax* ("om de største skipene som kan passere Suezkanalen"), *oljeminister*, *snuoperasjon* ("vendning av noe (fartøy, platform) som er vellet"). En del ord ville man gärna ha in i svenskan, som *ørefyll* (för skvalmusik) och *A4-* i betydelsen 'standard-, normal-', som i *A4-politiker*, *A4-fasade*. Fiffigt är också att återge *fringe benefit* med *frynsegode*, vilket skulle motsvara *fransförmån* på svenska.

5. Datering

Datering är givetvis viktig i en nyordsbok. Samtidigt som redaktörerna lägger ned mycken möda på att datera ord, måste man dock inse, som det sägs i förordet, att det är svårt att fånga upp när ord används allra första gången och det förstabelägg som anges måste tas som en ungefärlig uppgift om när ordet tas i bruk. Det är en klok reservation.

Det underlag som redaktionen haft för *Nyord i norsk* (2012)

garanterar säkert i så hög utsträckning man kan begära att dateringen för de enskilda orden är rimlig. En jämförelse med svenska kan ibland verifiera dateringen. Ett stickprov visar att det råder stor övensstämmelse mellan dateringarna i de två svenska nyordsböckerna och *Nyord i norsk* (2012).

Här och var finns skillnader, där oftast svenskan har äldre belägg. När det rör sig om företeelser som borde vara samtida i Sverige och Norge, verkar skillnaden vara för stor, som vid *fantasy* där förstabelägg är 1985 i svenskan och 1996 i norskan. Men ibland kan skillnaden kanske tillskrivas olikheter i samhället, som när *familjedaghem* enligt *Nyord i svenskan* (1986) dateras till 1949 i svenskan även om det blev vanligt först på 1960-talet, medan norska *familiebarnehage* dateras till 1977. I *Nyord i norsk* (2012) verkar redaktionen inte vilja tillgripa ungefärliga dateringar, som annars kunde användas när befintligt förstabelägg verkar för sent. Det kan kanske förklara varför exempelvis *baguette*, som dateras till 1960-talet i svenskan, dateras till 1972 i norskan.

6. Förklaringarna

Enligt *Brukerveiledningen* finns det en förklaring till de flesta ord. Och finns det inte det, så skall det finnas ett belägg som skall ge en förklaring. Så är det för det mesta. I några få fall finns det dock uppslagsord som har en förklaring och uppgift om att det finns ett belägg, som dock inte citeras. Som här:

alkokutt *et* det å (plutselig) slutte å drikke (Dagbl.
1981/304/2/1–2).

Varför redaktionen i sådana fall valt att inte citera belägget framgår inte.

Förklaringarna växlar mellan definitioner och synonymer,

eller bådadera, eller andra sorts kommentarer. Så förklaras *lime* med ”sitronlignande frukt av treet *Citrus medica*”, *folkrock* med ”musikkstil som kombinerer elementer fra folkemusikk og rock”, *monopolisme* med ”monopolssystem”, *nykter* med ”ikke narkotikapåvirket; stoff-fri”, *mojito* med ”cubansk drink”, *rap* med ”hurtig rytmisk tale til musikkakkompagnement, oppstått blant fargede i USA i 1970-årene”. I det hela taget fungerer detta utmärkt. Men det finns också en del fall där man som läsare inte får tillräcklig information, vare sig från förklaring eller exempel. *Actionferie* saknar förklaring och exemplet är intetsägande, *aye-aye* förklaras med synonymen *fingerdyr*, vilket nog inte alla vet vad det är. Varken förklaringen eller exemplet tar heller fasta på att *dagkirurgi* heter så för att patienten kan gå hem samma dag. Och *husmorporno*, som närmast motsvarar svenska *tantsnusk*, hade förtjänat en förklaring. I exemplet karaktäriseras Margit Sandemos författarskap så, men det säger ju inget för den som inte känner till henne.

Olika betydelser markeras oftast tydligt med siffra i fetstil, som vid *spot* som förklaras med ”1. spotlight” och ”2. (kort) reklameinnslag”. Men det förekommer också ett annat sätt att ange annan betydelse, nämligen dubbelt snedstreck. Det gäller t.ex. *adrenalinbombe*, som inledningsvis förklaras med ”person som lar seg opphisse”, därefter kommer nästa förklaring efter dubbelt snedstreck ”noe svært spennende”. Med den layout som valts blir detta sätt att ange ny betydelse otydligt. Snedstrecken är svåra att få syn på. Ytterligare en detalj i layouten som bidrar till att det hela blir rörigt är när förkortade belägg inleds med liten bokstav. Man kan gissa dubbelt snedstreck skall ange underbetydelse, men det finns ingen upplysning om detta i Brukerveileidningen. Det finns dock fall där en betydelse markerad med dubbelt snedstreck inte verkar vara en underbetydelse utan hade förtjänat att anges med siffra, som *appresiere* [...] ”sette (tilstrekkelig, tilbørlig) pris på” respektive ”øke i verdi”.

Homografer där orden är av olika ordklass behandlas i skilda

artiklar numrerade med framförställd romersk siffra, t.ex. *adapto-gen* (adjektiv respektive substantiv). Det gäller också homografer med samma ordklass men med olika ursprung, t.ex. *rom* ("zigøyer" respektive "område"). Bra, men återigen är layouten för otydlig genom att siffran är för svagt markerad, och här och var har det slarvats med placeringen av orden. Det andra ordet står ibland felaktigt med indrag, som vid II *bøtte*, vilket ger intryck av att det inte är en egen artikel.

7. Uppsamlingsartiklar

När man i en sådan här ordbok vill upplysa om att vissa för- eller efterled är särskilt produktiva eller intressanta på annat sätt, kan man göra en egen artikel, en uppsamlingsartikel, med ordledet ifråga. Då finns det två alternativa presentationssätt. Det ena är att bara lista orden med detta för- eller efterled, och så får läsaren gå till alfabetisk plats för att få veta mer om varje ord. Det andra sättet är att ha fullständiga artiklar för varje ord i uppsamlingsartikeln, och att på alfabetisk plats för varje enskilt ord hänvisa till uppsamlingsartikeln. I *Nyord i norsk* (2012) förekommer båda sätten. Ibland är den variationen svår att förstå. Under I *a-* i olika betydelser listas ord upp med detta förled, under II *a-* ('ikke') står exemplen *apolitisk*, *arytmik* och *asfærisk* med fullständiga ordartiklar.

Under t.ex. *-bølge* och *-svikt* finns ytterligare en variant, där finns sammansättningarna i exempel, inte i en lista eller som fullständiga ordartiklar. Under *-isme* tas det upp många sammansättningar, som presenteras med fullständiga artiklar utom för *snillisme* ('snällism'), där man hänvisas till alfabetisk plats, möjligen för att man vill att läsaren skall hitta det ihop med *snilling* och *snillist*. Å andra sidan får läsaren hänvisning från *hegemonisme* på alfabetisk plats till *-isme*, trots att det på alfabetisk plats under H även finns *hegemon* ("stat [...] som innehar hegemoni") och *hegemo-*

nistisk. Lite konstigt är också att *dansbarhet* hittas under *-bar* ihop med *dansbar*.

Denna variation eller inkonsekvens irriterar kanske bara en lexikograf, men hur man än gör är det viktigt att de ord som tas upp i en uppsamlingsartikel verkligen finns på alfabetisk plats, för det är ju inte säkert att den som letar efter ett ord tänker på att söka efter det på för- eller efterledet. Här finns det många missar. Under I *a-* ges *a-ledig* ('arbetslös') som exempel. Det ordet finns dock inte med på alfabetisk plats. Inte heller finns *a-motstander* ('atomvapenmotståndare') eller *a-sex* ('analsex'), som också räknas upp under I *a-*, på alfabetisk plats. En miss är också att *A-lag* och *A-post* inte noteras i uppsamlingsartikeln I *a-*. Ytterligare exempel: under *-assistert* räknas 6 sammansättningar upp, men endast 1 finns på alfabetisk plats, under *-svikt* saknas 4 av de 10 uppgivna sammansättningarna på alfabetisk plats.

Att *pluggbar* ("som kan pluggas inn") finns som fullständig artikel både under *-bar* och på alfabetisk plats gör ju inget, men är onödigt. Men slarvigare är att *sporbar* ('spårbar') presenteras med olika fullständiga artiklar under *-bar* och på alfabetisk plats.

När det finns en uppsamlingsartikel där ord listas och man hänvisas till på ordens alfabetiska plats, borde man i varje ordartikel få upplysning om att det finns en uppsamlingsartikel. Det kunde t.ex. stå vid *a-fri* ("atomfri") att man även skall se under I *a-* och att man vid *dataassistert* skall se under *-assistert*. Så sker inte.

En annan miss är att det finns ord där redaktionen tydligen glömt bort att det finns en uppsamlingsartikel, som *lösbar* och *uförutsigbar* ('oförutsägbar') som finns på alfabetisk plats under L respektiv U men inte i artikeln *-bar*.

8. Summering

För att summera. Det finns en hel del slarv och inkonsekvenser i ordboken, och layouten är här och var otydlig. Redaktionen har alltför ofta överlåtit åt läsaren att själv hitta information och dra egna slutsatser. Det är mestadels en följd av att det inledande kapitlet är för knapphändig, att baklängeslista saknas och framför allt genom att etymologiska upplysningar så gott som alltid saknas.

När detta är sagt är det ändå viktigt att framhålla att *Nyord i norsk* (2012) uppfyller huvudsyftet med en nyordsbok: att ge en bild av hur ordförrådet utvecklats under den senaste tiden. Den har inte bara intresse för norska språkbrukare utan även för danskar och svenskar, och den är därför ett välkommet tillskott i den rad skandinaviska nyordsböcker som hittills utkommit.

Litteratur

- Aschehoug og Gyldendals store norske ordbok* (1991). Red. Tor Guttu. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Bokmålsordboka* (1986). Red. Marit Ingebjørg Landrø & Boye Wangenstein. Bergen: Universitetsforlaget.
- Det Norske Akademis store ordbok* (under arbete).
- Norsk ordbok* (1993) Red. Tor Guttu. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Nye ord i dansk 1955-1975* (1984). Red. Pia Jarvad. Dansk Sprognævn. Köpenhamn: Gyldendal.
- Nye ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998* (1999). Red. Pia Jarvad. Köpenhamn: Gyldendal.
- Nyord i norsk 1945-1975* (1982). Språkrådet. Oslo: Universitetsforlaget.

- Nyord i norsk* (2012). Red. Tor Guttu og Boye Wangenstein. Oslo: Kunnskapsforlaget.
- Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal* (1986). Svenska språknämnden. Solna: Esselte Studium. (I illustrerad utgåva utgiven 1988 under titeln *Från rondell till gräddfil*. Solna: Esselte Studium.)
- Nyordsboken med 2 000 ord in i 2000-talet* (2000). Svenska språknämnden. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Språknytt*. Tidskrift. Utg. Norsk Språkråd.
- Tanums store rettskrivningsordbok* (2005). Red. Boye Wangenstein. 9 utg. Oslo: Kunnskapsforlaget.

Birgitta Lindgren
tidigare nyordsredaktör vid Språkrådet i Sverige
Maria bangata 9
SE-118 63 Stockholm
Birgitta.Lindgren@ownit.nu

Basala fackord

Sven-Göran Malmgren

Basord i våra fackspråk. TNC 104. Solna: Terminologicentrum TNC
2012. 133 sidor. Pris: 477 SEK.

1. Inledning

Är alla höga och smala byggnader *torn*? Behöver man verkligen två olika ord, *genomskinlig* och *genomsynlig*, för att uttrycka begreppet 'transparens'? Är det någon betydelseskilnad mellan en *egg* och ett *skär*?

Sådana frågor får man svar på i en behändig terminologisk ordlista från Terminologicentrum TNC, *Basord i våra fackspråk* (TNC-skrift 104; häfter BVF). Ordlistan innehåller drygt 1600 alfabetiskt ordnade artiklar (s.k. termposter) om nästan lika många *basala fackord*, dvs. fackord på hög nivå i sina respektive begreppshierarkier. Många olika ämnesområden är representerade. De flesta av artiklarna innehåller inte bara definitioner utan även hänvisningar till besläktade ord, synonymer o.d., i vissa fall även uttals-, böjnings- och ordbildningsuppgifter. Däremot saknas i stort sett konkreta språkliga exempel på termernas användning.

I det följande ges först en kort bakgrund, och därefter görs några nedslag i BVF. De aspekter som främst fokuseras är artikelurvalet, betydelsebeskrivningen, betydelseuppdelningen samt principerna för tillhandahållande av formell information (uttal, böjning etc.). Vidare studeras behandlingen av en särskild undergrupp, matematiktermerna, lite närmare. Och slutligen diskuteras vilka användargrupper som främst har glädje av BVF.

2. Bakgrund

Alltsedan 1940-talet har det varit en av TNC:s huvuduppgifter att bringa reda i svenskans tekniska basordförråd. I mitten av 1990-talet utkom *Tekniska basord* (1995; se även Törnqvist 1998), där en del av resultaten av flera decenniers utredningar presenterades. Från början av 2000-talet vidgades TNC:s intressesfär till att omfatta termer från andra områden än naturvetenskap och teknik, t.ex. administrations- och förvaltningstermer. Därmed uppstod ett behov av en basordlista av något annat slag än Tekniska basord. Arbetet på en sådan ordlista startade 2006 och resulterade 2012 i BVF.

3. BVF från olika synpunkter

3.1. Artikelurvalet

Det säger sig självt att en uppsättning på bara 1600 termer, uppdelade på åtskilliga ämnesområden, måste vara strängt sovråd. Knappast något ämnesområde kan vara företrätt med mer än ett par hundra termer, och flera områden kanske bara bidrar med några tiotal eller ännu mindre. Också urvalet av ämnesområden blir med nödvändighet rätt hårdhänt.

Trots TNC:s delvis nya inriktning (jfr ovan) domineras BVF utan tvekan av naturvetenskapliga och tekniska termer (varvid det dock kan noteras att det medicinska ämnesområdet inte är företrätt). Visst finns det ett antal icke-naturvetenskapliga och icke-tekniska termer, däribland förvaltnings- och administrationstermer, men särskilt många är de inte. De mer renodlat juridiska termerna är ännu färre. Helt med sin frånvaro lyser t.ex. geografiska termer och i stort sett alla termer som kan föras till den humanistiska ämnessfären, däribland inte minst den rika språkvetenskapliga terminologin.

En antydning till förklaring till denna snedfördelning kan man möjligen hitta i förordet, där BVF sägs vara ”en ordlista över grundläggande termer [...] som förekommer i många fackspråk i svenskan”. Men nog hade det varit bra om urvalet av ämnesområden hade diskuterats ytterligare något.

En speciell typ av ”termer” i BVF kan möjligen överraska, nämligen vardagsspråkliga ord som *dörr*, *skräp* och *påse*. Men de är relevanta genom att de står i opposition till andra ord inom samma semantiska fält (jfr *dörr-lucka*, *skräp-smuts-avfall*), och det är en väsentlig terminologisk uppgift att dra upp gränserna mellan sådana semantiska grannar.

I många fall tillhör ett och samma grafiska ord flera fackområden, dvs. det skulle kunna uppdelas på flera termposter, alltså flera ordboksartiklar. Ibland görs också detta, men i en del fall tas enbart användningen i ett enda fackspråk upp. Varför anges t.ex. bara den matematiska betydelsen, och inte tidsbetydelsen och den musikaliska betydelsen, av *intervall*, och varför tas inte betydelsen ’lutning (av väg)’ av *dosering* upp? Och vad är anledningen till att inte den fysikaliska betydelsen av *negativ* och *positiv* är med (*negativ/positiv laddning*)?

3.2. Betydelsebeskrivning

Definitionerna i BVF gör i allmänhet ett gott intryck. Inte sällan får man som läsare små aha-upplevelser, t.ex. av ett villkor på den aktuella termen som man kanske inte hade tänkt på. I den inledningen nämnda artikeln *torn* påpekas t.ex. att byggnaden ifråga bör ha en funktion som har samband med höjden – och den funktionen kan inte gärna vara boende! En skyskrapa som människor bor i är alltså inte ett torn. Det gäller också artikeln *information*, där skillnaden gentemot *data* klarläggs på ett bra sätt. (Data blir till information när någon har tolkat innebörden av dem.)

Man kan dock ha två smärre kritiska synpunkter på betydelsebeskrivningen i BFV. För det första förekommer det inte sällan att odefinierade termer används i definitionerna. Se t.ex. artikeln *resistans* (termen *invers*) och flera artiklar om matematiktermer som diskuteras senare. För det andra längtar man ibland efter konkreta språkprov, när definitionen ligger på en hög abstraktionsnivå. Definitionen av *asymptotisk* lyder: ”som obegränsat närmar sig en kurva eller yta utan att sammanfalla med denna”. Trots att definitionen är något förenklad, går den nog över många läsares horisont. Ett illustrerande exempel, eller ännu hellre en bild, hade gjort stor nytta.

3.3. Betydelseuppdelning

Till skillnad från vanliga ordböcker saknar terminologiska ordböcker i allmänhet en nivå för betydelsevariation (polysemi) under lemmanivån. Varje begrepp ska motsvaras av en egen termpost. I BVF finns sålunda två termposter för *absolut*, *amorf* och *analog*, i princip baserade på tillhörighet till olika fackområden. Likaså behandlas ordet *verksamhet* i två artiklar:

verksamhet₁

(allmänt:) målinriktat arbete₁ som fortlöpande utförs

verksamhet₂

organisatorisk enhet, där verksamhet₁ utförs

I en vanlig ordbok skulle de båda närbesläktade betydelserna av *verksamhet* givetvis behandlas under samma lemma, kanske t.o.m. under samma betydelsemoment. Här är inte platsen att ifrågasätta BVF:s och andra terminologiska ordböckers presentationsprinciper (jfr Svensén 1998), men om man accepterar dem kan man möj-

ligen bli en smula förvånad över att de några gånger tycks frångås i BVE. Se t.ex. artikeln *luft*:

luft

gasblandning som utgör jordens atmosfär

[...]

Termen *luft* förekommer även som kortform för *fönsterluft*, dvs. en del av ett fönster₁ mellan två vertikala fönsterposter.

Här är det väl närmast klockrent fråga om två skilda begrepp (och därmed normalt två termposter), som i en vanlig ordbok självklart skulle behandlas under två skilda (numrerade) betydelsemoment.

3.4. Uttals- och böjningsuppgifter; ordbildningsinformation

Uttalsuppgifter ges ganska sparsamt i BVE, men de ord där sådana uppgifter ges är i allmänhet ord med verkliga uttalsvårigheter: *anrikning*, *ballast*, *cykel* ('regelbundet upprepad sekvens'). Ett problem är dock att läsaren inte får någon hjälp att tolka notationen. Att angivelsen [cy'kel] betyder att *y*-et är långt är inte så lätt att veta. Ett par ord som kanske borde ha försetts med uttalsangivelse är *bit* ('enhet för datalagring', kort *i*) och *luminiscens*.

Ännu sparsammare är böjningsuppgifterna, och i de flesta fall är de väl också överflödiga i en ordbok av den här typen. Man kunde dock övervägt att ge sådana uppgifter i samband med äkta homografi, t.ex. i artiklarna *bal*, *damm* och *plan*.

Lite generösare, men också ganska inkonsekvent, är ordboken med uppgifter om ordbildning. Läsaren får den nyttiga upplysningen att adjektivet *plastisk* motsvaras av substantivet *plasticitet*, att *konvergent* motsvaras av *konvergens*, *aggressiv* av *aggressivitet* och *flexibel* av *flexibilitet*, men motsvarande uppgift saknas t.ex.

för adjektivet *excentrisk* (*excentricitet*), för adjektivet *lineär* (*linearitet*) och för adjektivet *koherent* (*koherens*). Exemplet kunde mångfaldigas; här får man nog säga att konsekvenskontrollen har varit otillräcklig.

3.5. Artiklarna om matematiktermer

Det verkar finnas ungefär 120 matematiktermer i BVF, vilket motsvarar 7–8 procent av samtliga termposter. Det är en hög andel, väl motiverad av matematikterminologins vikt och dessutom av dess höga grad av exakthet. I många fall tycks definitionerna i BVF vara inspirerade av (eller några gånger citerade från) standardverket *Matematiktermer för skolan* (Kiselman & Mouwitz 2008, recenserad i LexicoNordica 16), förvisso en utmärkt källa.

Även 120 termer är naturligtvis en försvinnande liten delmängd av matematikens terminologi, och man kan då förvänta sig att de medtagna termerna ska höra till den mest centrala matematikvokabulären. I stort sett verkar författarna ha lyckats på den punkten: de flesta av de allra centralaste termerna från algebran, aritmetiken och geometrin är med. Möjligen kan man sakna några termer med anknytning till icke-heltal: *decimal*, *bråk*, *täljare*, *näm-nare*. Vidare borde termen *gränsvärde* ha tagits med, av mer än ett skäl (se nedan). Men i stort sett är BVF:s urval rimligt.

De basala matematiktermerna i BVF kan sägas bilda ett nätverk som inte minst hålls samman av de många korshänvisningarna. Idealt borde de också bilda ett slutet system, så att inga termer definieras med hjälp av termer som inte finns i BVF. Här brister det dock i några fall: termen *gränsvärde*, som inte är med, används i definitionen av *divergent*, som f.ö. ropar efter ett exempel; i definitionen av *heltal* används den odefinierade termen *motsatt tal* och i definitionen av *koordinataxel* den odefinierade termen *monoton*. Ett rent olycksfall i arbetet är det väl att termen *logaritmisk* definieras med hjälp av det odefinierade *logaritm*. Huvudintrycket är

ändå att den viktiga basala matematikterminologin är väl behandlad, även om en extra finputsning inte hade skadat.

4. Slutord: BVF:s möjliga användare

BVF har självklara användargrupper i lexikografer, också allmänlexikografer, och översättare. Som författarna framhåller i inledningen är det inte minst viktigt att halvsynonymer som ofta används i sammansättningar, t.ex. *del*, *element*, *enhet* och *komponent* analyseras ”kontrastivt”; på det sättet ökas chanserna för att den mest adekvata efterleden väljs när t.ex. terminologer ska bilda nya sammansättningar. På liknande sätt kan ordlistans analyser i många fall göra det lättare för lexikografer att välja den bästa hyperonymen när de själva skriver definitioner.

Men BVF är också värd att nå en större grupp av användare, kanske genom att en digital version tas fram. Trots att termurvalet kan diskuteras, och trots vissa andra brister som berörts här, är den faktiskt i god mening *allmänbildande*. Man kan mycket väl – även som lekman – läsa den från pärm till pärm, och när man är färdig har man garanterat lärt sig en hel del om åtminstone några fackområden. Samtidigt är det mycket möjligt att man har skärpt sin förmåga till en speciell form av analytiskt tänkande.

Och hur var det till sist med *genomskinlig* och *genomsynlig*, och *egg* och *skär*? Jo, en genomskinlig fönsterruta släpper bara igenom ljus, men en genomsynlig ruta släpper både igenom ljus och bild. Och *egg* och *skär* betyder i princip samma sak, men har olika tillämpning: en kniv har en egg medan en sax har skär.

Litteratur

- Jagers, Peter (2009): Matematikens ord. [Rec. av Kiselman & Mouwitz 2008.] I: *LexicoNordica* 16, 315–318.
- Kiselman, Christer & Lars Mouwitz (2008): *Matematiktermer för skolan*. Göteborgs universitet: Nationellt centrum för matematikutbildning.
- Svensén, Bo (1998): ”Terminografi och facklexikografi – blir det samma sak nu när ordböckerna blir databaser?” I: *LexicoNordica* 5, 77–90.
- Tekniska basord* (1995): Solna: Tekniska nomenklaturcentralen.
- Törnqvist, Lars (1998): Språket i terminologiska ordböcker. I: *LexicoNordica* 5, 107–116.

Sven-Göran Malmgren
professor
Lexikaliska institutet
Institutionen för svenska språket
Göteborgs universitet
Box 200
SE-405 30 Göteborg
malmgren@svenska.gu.se

Gyldendals nye Fransk-Dansk Ordbog

Ulla Gjedde Palmgren

Gyldendals Røde Fransk-Dansk Ordbog. Af N. Chr. Sørensen. 10. udgave ved Else Juul Hansen. København: Gyldendal A/S 2012. Tre-spaltet format, 1013 sider. Pris: 298 DKK.

1. En passioneret praktikers synsvinkel

Jeg har et passioneret forhold til ordbøger. Tænk, at to sprog med hvert deres utallige udtryksmuligheder gang på gang forsøges sat på formel, som om to kulturers ordskatte¹ stod i et 1:1-forhold til hinanden. Jeg bjergtages dagligt over intentionen.

Og tænk, at noget, der ligner et komplet sprogligt univers kan samles i én bog. Fantastisk!

Naturligvis befinder jeg mig ikke i en tilstand af konstant ekstase, men glæder mig i den daglige dont som oversætter over, at bogen findes, og at den forsøger at hjælpe mig til at finde den helt rigtige oversættelse af et ord eller et udtryk.

En ordbog er og bliver et nyttigt værktøj for enhver, der har brug for at kende et udenlandsk ords betydning på dansk.

2. Bog versus net

Lad os tage diskussionen med det samme. Nettet kan meget, som en ordbog ikke kan. En onlineordbog kan jævnligt opdateres, og

---

¹ Ordet “ordskat” findes ikke længere i DDO, men stadig i ODS. Når jeg alligevel vælger at bruge det, er det, fordi ordet (fra tysk “Wortschatz”) rummer en glæde over sproget, som “ordforråd” i sin kedelige neutralitet ikke har.

mon ikke onlineordbøger også med tiden bliver mere interaktive, end de er i dag? Desuden er det hurtigere at søge et ord på nettet, som man umiddelbart efter kan plotte ind i sin tekst, end det er at sidde og bladere i en bog og lede efter en eller anden obskur figurativ betydning af et ord i forbindelse med et lige så mærkeligt adjektiv.

Når nu sandheden skal frem, benytter jeg ikke særligt ofte onlineordbøger – jeg foretrækker at google et ord, som jeg sætter ind i de sammenhænge, jeg påtænker at bruge det i, og så ser jeg, hvilke hit jeg får. Disse hit giver mig som regel viden nok til, at jeg kan deducere mig frem til ordets betydning på dansk. Det er en driftssikker måde at arbejde på, navnlig hvis man tjekker udtrykket i en ordbog.

For ordbøger er på ingen måde overflødige. Jeg holder af dem, ordbøgerne. Og jeg mener ordBØGER. I en verden, hvor den fysiske bog – og ikke mindst fagbøger og i endnu højere grad opslagsværker – dagligt erklæres for skrantende, hensygnende, døende og i stille agoni, kan det virke frisk for ikke at skrive dumdristigt af Gyldendal at udgive en fysisk ordbog, men det er ikke desto mindre, hvad forlaget har gjort. Og jeg har ladet mig fortælle, at bogen sælger godt.

3. Helt konkret

3.1. Indbinding, papir og læsbarhed

Nu ligger denne nye udgivelse, 10. udgave, 1. oplag fra 2012 på mit bord.

En nyskabelse i forhold til den forrige udgave fra 1997 er overfladen: Den er lamineret, glat og lige til at tørre af, hvis en sjat te kommer på afveje. Lige modsat forrige udgaves stoflignende tekstur, der nærmest sugede pletter til sig.

Læsarheden er forbedret i den nye udgave, idet der er valgt et mere hvidt papir, således at kontrasterne fremstår tydeligere. Det forekommer mig dog, at papiret er tyndere og af ringere kvalitet end den forrige udgaves.

3.2. Flere ord og udtryk

Volumenmæssigt er der sket meget: Nærværende udgave har 53.000 opslagsord og 42.000 udtryk og vendinger mod henholdsvis 45.000 opslagsord og 33.000 udtryk og vendinger i den forrige udgave. Det vil sige, at der forholdsmæssigt er kommet flere nye udtryk end nye ord, hvilket jeg ser som en øget fokus på sprog som kommunikation. Og præcis den hensigt giver ordbogsredaktør Else Juul Hansen udtryk for i forordet: “mange nye, moderne ordforbindelser har fundet vej til ordbogen, ligesom det uformelle talesprog er blevet kraftigere repræsenteret.” Denne redaktionelle prioritering falder helt i tråd med eksempelvis den seneste gymnasiereforms betoning af det kommunikative fokus. Således kan man i Undervisningsministeriets Læreplaner for fransk i den første sætning under *Formål* læse denne hensigtserklæring, forklædt som en konstatering: “Gennem arbejdet med fransk sprog udvikler eleverne deres evne til at kommunikere på fransk.”

Det ser dog ud til, at vægtningen af talesprog og udtryk er sket på bekostning af “enkelte ældre udtryk med lav frekvens”, som er blevet frasorteret. Nutidig sprogbrug og talesprog har en indlysende plads i en ordbog, men det er kortsigtet kun at tænke i nutidens flygtige sprogbrug og fjerne mindre hyppigt brugte ord (som på nudansk hedder *old school* og *outdatede*), fordi de ikke længere er en del af den mundtlige kommunikation. Hvad med læsere af Balzac eller oversættere af Proust? De har også brug for ordbøger med ord, der ikke nødvendigvis længere er en del af nutidstalesproget. Er det mon et pengespørgsmål eller et holdningsspørgsmål?

3.3. Ud med frankrigskortet

Og der er flere ændringer i forhold til den forrige udgivelse. Ud-gaven fra 1997 havde på de to forsatsblade et kort over Frankrig, og det var bekvemt lynhurtigt at kunne tjekke, hvor Saint-Nazaire eller Montélimar lå.

Der kan være flere grunde til, at man har fjernet kortet: En grund kunne være, at man skønner, at brugerne af ordbogen bedre og hurtigere kan søge diverse geografiske placeringer på nettet.

En anden kunne være, at man ved at fravælge et kort af Frankrig ønsker at signalere, at en fransk-dansk ordbog anno 2012 ikke længere er frankocentrisk vinklet, men dækker alle lande, hvor det franske sprog tales. Som sloganet fra TV5 Monde siger: *Le centre du monde est partout*. En imødekommelse af, at det franske sprog tilhører dem, der taler det. Dette modsiges dog delvist af en fortegnelse over franske departementer bagest i bogen. Det er efter min mening kuriøst af de samme to grunde, der kan forklare, at ordbogsredaktionen har strøget kortet over Frankrig: For det første er der tale om en type information, som man nemt kan få i mere udførlig version på nettet, og for det andet er valget af den oplysning netop udtryk for en frankrigsfikseret synsvinkel på det franske sprog, der er ude af trit med tiden.

Til gengæld – og det er en gave til den nye bruger af ordbogen – er der i den nye udgivelse en meget pædagogisk “Brugernøgle”, hvor man på en grafisk overskuelig måde får opbygningen i en ordbogsartikel forklaret til punkt og prikke. Brugernøglen, som altså tager udgangspunkt i personens behov, supplerer den usexede og kedeligt opstillede “Vejledning i bogens brug”. Men hvad den ikke har i form, har den i indhold, idet vejledningen i stedet for at være en indforstået liste over koder og tegn i en ordbog, er sprunget ud som rigtig prosa, der forklarer læseren, hvad der gemmer sig bag tegnene. Endnu en håndsækning til førstegangsbu-geren.

Men hvor ville det være skønt, hvis Gyldendal næste gang – måtte den komme – ville lave en lidt mere appetitvækkende layout.

4. Ordforråd

Hvis vi kigger nærmere på ordene, ja, så er det naturligvis umuligt at komme rundt i alle hjørner med den plads, der er stillet til rådighed. Overordnet skal der lyde ros til Gyldendals ordbogsredaktion for den nye ordbog. I det følgende vil jeg stille skarpt på nogle få kategorier:

4.1. Det uformelle talesprog

Vi kan i stil med forordets ånd starte med det uformelle talesprog. Her var allerede den forrige udgave godt med. Hvis man tager ordet *bosses*, står der (*uformelt*) for ‘arbejde’; i de forrige udgaver stod der ikke (*uformelt*) men T for at markere Talesprog. Parenthesen og hele ordet *uformelt* skrevet ud optager mere plads end T, men er til gengæld umiddelbart informativt for brugeren, hvis brugeren vel at mærke har kendskab til begrebet stilleje.

Og når det nu handler om den uformelle sprogbrug, så er der såvel i den nye udgave som i den forrige mange gode og uformelle ord såsom *kif-kif* ‘hip som hap’ og *toubib* ‘læge’, men oversættelserne af eksempelvis ordet *fric* burde have været opdateret: *gysser*, *grunker*, *stakater* er måske gloser, som sprogbrugere på 60+ kan tage i deres mund, men er ukendte blandt unge mennesker. De siger hellere *dollars*, *cash*, *bananer*, *bobs*.

I lighed med forrige udgave er der her medtaget en del verlan²,

2 *verlan*, (dannet ved ombytning af stavelserne i fr. (*à*) *l'envers* ‘omvendt, bagvendt’), sprogbrug i fransk, hvor nye ordformer opstår ved stavelsesombytning, fx *tromé* af *métro*, *garetc* af *cigarette* og *gaitupor* af *portugais*; især brugt af unge i storbyernes forstadskvarterer og af rapmusikere. (Verlan, <http://www.denstordanske.dk>)

eksempelvis *meuf* (slang) for ‘dame’, ‘kvindemenneske’ og *keur* ‘ung nordafrikaner (el. araber)’ (2. generation af indvandrere fra Maghreb med fransk statsborgerskab). Nye er hunkønsformen af *keur*, *beurette*, samt *keuf* (*uformelt*) ‘strisser’, og *keum* (*uformelt*) ‘fyr’, ‘mand’, og det samme gælder *gonzesse* med en opdatering af betydningen: ‘dame’, ‘pige’, ‘kæreste’ og ikke som før ‘skvat’ om en mand. Karakteristikken (slang) ovenfor kan undre, da betegnelsen slang ikke længere findes i registeret over “Tegn og forkortelser” (mon ikke der er tale om en svipser?). Under alle omstændigheder kan det diskuteres, om virkelig *flic*, et andet uformelt men langt ældre ord for ‘strisser’ og *keuf* skal i samme kasse for uformelle ord. Det skal de måske, men jeg tænker, at en introduktion til det franske sprogs mange stillejer ville være en god idé.

4.2. Teknologi

Teknologi er et område, hvor det er en nærmest umulig opgave at holde trit med udviklingen. Tendensen er – trods den nu snart 20 år gamle Toubon-lov, der påbød, at der skulle findes franske termer for alle nye ord – at nye ord, specielt inden for it-teknologi, der nærmest alle er angelsaksiske, kommer til at hedde det samme på fransk, fx *tweet*, *e-learning* og *smartphone*. Disse ord er ikke med i den nye udgave, for de er først her i 2013 blevet accepteret som neologismer i Frankrig af ordbogsredaktionen på Petit Robert. I øvrigt var den forrige udgave fra 1997 rig på mange nye ord og udtryk fra internettets fødsel, dog ikke *courriel* ‘e-mail’ og *internaute* ‘internetbruger’, der først er med i denne udgave.

Et ord, man har måttet lede forgæves efter, er *chaîne de télévision par satellite*. Fænomenet satellitkanaler er dog af ældre dato, og ordet burde efter min mening have stået i den nye udgave.

4.3. Bæredygtig udvikling

Frankrig har, især inden finanskrisen satte en ny dagsorden, været meget optaget af ‘bæredygtig udvikling’, *le développement durable*. Dette udtryk findes ikke som opslag, men brugeren kan slå de to ord på hver for sig og selv slutte sig til, at det må betegne ‘bæredygtig udvikling’, især fordi første betydning af *durable* i den nye udgave er ‘bæredygtig’ – i forrige udgave var den oversættelsesmulighed henvist til tredjepladsen. Alligevel bør udtrykket i kommende udgaver få sit eget opslag, når nu Frankrig ligefrem har et *Ministère du développement durable*, og udtrykket giver 42 mio. hit på nettet.

Ordet *composteur* findes i den nye udgave af Fransk-Dansk Ordbog, men ikke i den nyeste – og det er mit gæt – mest brugte betydning. I ordbogen står 1. stempel (*til nummerering, datering*); stempelmaskine (*i bus, på stationer*) 2. (*typ*) vinkelhage. Men altså ikke “kompostbeholder”.

4.4. Politik og geografi

Ordbogen har fint mange nye og nyere begreber med såsom *pan-arabisme*. *UA* (Union Africaine) er desværre ikke med, selv om den Afrikanske Union blev stiftet helt tilbage i 2002 som afløser for *OUA* (Organisation de l’unité africaine), der således ikke findes mere, men står i den nye ordbog. Det skal naturligvis rettes i kommende udgaver. Til gengæld er *subsaharien* ‘vedr. Afrika syd for Sahara’ glædeligvis med i den nye udgave.

Kan man forlange af ordbogsredaktører, at de skal holde sig a jour med alverdens konflikter? Det kan man næppe, men polyhistorer i en vis forstand skal de være – hvad de jo også demonstrerer, at de er. Alligevel er eksistensen af Vestsahara ikke nået ind på Gyl-dendals ordbogsredaktion. *Le Sahara occidental* er et landområde, som siden 1975 har været genstand for politiske stridigheder. Det har endnu ikke officielt status af selvstændigt land, men bør dog

have en oversættelse med på vejen. Befolkningen kalder sig *peuple sahraoui*, adjektivet hedder ‘sahrawisk’ på dansk.

4.5. Lidt gastronomi og bric à brac

Opslaget *cassoulet* får oversættelsen ‘ragout’. De dage er talte, hvor denne solide franske bonderet var en gastronomisk hemmelighed. Nu om dage får man smidt dansksprogede opskrifter på retten i nakken under navnet ‘cassoulet’.

Ordet *besace* har ifølge den nye udgave såvel som i udgaven fra 1997 betydningen ‘tværsæk; tiggerpose’. Imidlertid bruges *besace* blot som synonym for taske, jagttaske og især de lidt mere rummelige tasker, der har været på mode i de sidste godt 10 år. Et googleopslag gav 2,6 mio. hit.

4.6. Franske ord fra andre lande end Frankrig

Jeg har ikke fundet nogen ‘frankofone’ ord i den nye ordbog, hvilket ikke nødvendigvis betyder, at der ikke er nogen. Ord fra andre fransksprogede lande optræder ikke i stort antal i fransksprogede ordbøger, men udviklingen er ved at vende. Således kan man i årets udgave af *Le petit Robert 2013* finde udtryk fra Québec som fx *passer dans le beurre*, som betyder ‘gå i kage’ eller ‘gå i fisk’ eller ‘mislykkes’, samt *taxage*, et andet ord for *racket entre jeunes*, altså ‘pengeafpresning’ fx i skolen, ligesom der findes belgiske ord som *prépension* (*préretraite* på fransk) altså ‘førtidspension’. For ikke at tale om ordet *belgitude*, stolthed over belgisk kultur, ‘belgiskhed’. I den forbindelse kunne man nævne, at *négritude* måske kunne have en lidt mindre generel forklaring på dansk, end tilfældet er: ‘afrikansk særpræg og kultur’. Det ville den franske digter og politiker fra Martinique, der lancerede begrebet i 1935, nok finde lidt for tamt. *Négritude* var en politisk og litterær bevægelse, der tog kampen op mod den franske assimileringspolitik for at fastholde og udvikle stoltheden og glæden over afrikansk kultur.

5. Hvad bringer fremtiden?

Der går nok en del år, inden Gyldendals Fransk-Dansk Ordbog atter udkommer i bogform, men derfor kan det alligevel være sjovt og interessant at kigge lidt ud i fremtiden. Og *Le Petit Larousse 2014*, der udkom allerede den 6. juni 2013, indeholder 150 nye ord, hvoraf mange er oprindeligt engelske ord: *cougar*, *botoxé*, *décomplexé*, *low cost*, *prioriser*, *flashmob*, *intifada*, *nori*, *texter* 'skrive sms'er', og endelig er *googliser* kommet ind i varmen. Og *verlan* for *louche*, *chelou*, 'mistænkelig, lusket'. Samt *lol* (laughing out loud). LOL!

Litteratur

- DDO = *Den Danske Ordbog* (2003-2005). <online: ordnet.dk/ddo>.
Dictionnaire Le Petit Robert (2013). Paris.
- Gyldendals Røde Fransk-Dansk Ordbog* (1997). 9. udgave ved Inge-Lise Dalager, under medvirken af Bruno Della Bartolomea, Henrik Lorentzen, Birgit Schlifer, Jørn Westengaard-Holm, i samarbejde med Romansk Institut, Københavns Universitet. København: Gyldendalske Boghandel, Nordisk Forlag A/S.
- Gyldendals Røde Fransk-Dansk Ordbog* (2012). 10. udgave ved Else Juul Hansen. København: Gyldendal A/S.
- Le Petit Larousse illustré* (2014). Paris.
- ODS = *Ordbog over det danske Sprog* (1919-1956). <online: ordnet.dk/ods>.
- <uvm.dk/Uddannelser-og-dagtilbud/Gymnasiale-uddannelser/Studieretninger-og-fag/Fag-paa-stx/Fransk-stx> (august 2013).

Ulla Gjedde Palmgren
 oversætter, cand.mag.
 Nitivej 11
 DK-2000 Frederiksberg
 ullagjedde@gmail.com

ISLEX foråret 2013

Christopher Sanders*

ISLEX. Udarbejdet i samarbejde mellem Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum ved Háskóli Íslands, Reykjavík, Det Danske Sprog- og Litteraturselskab i København, Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier ved Universitetet i Bergen og Institutionen för svenska språket ved Göteborgs universitet. Publiceret på <islex.is>, <islex.dk>, <islex.no> og <islex.se>.

1. Indledning

ISLEX <islex.is> er en multilingual webordbog, som behandler islandsk-dansk, islandsk-svensk, islandsk-norsk (bokmål og nynorsk) og siden slutningen af 2012 også islandsk-færøsk, hvortil islandsk-finsk er ved at blive tilføjet. Ordbogen, som rummer ca. 50.000 opslagsord, er tilgængelig via computer og smartphone, og der arbejdes på adgang via tavlecomputer (tablet). På forskellige fronter kan projektet beskrives som værende under stadig udvikling, hvilket er naturligt, når det drejer sig om en elektronisk ordbog. Dog er broderparten nu fuldt etableret og tilgængelig, hvilket har givet anledning til denne anmeldelse.

ISLEX erstatter, takket være opdateringer og ikke mindst på grund af det forholdsvise store antal opslagsord, en række trykte forholdsvise gangbare ordbøger: en islandsk-norsk fra 1985 (IN), en islandsk-svensk fra 1986 (IS) og en islandsk-dansk lommeordbog fra 2005 (ID) (også elektronisk tilgængelig på ordbogsportalen <snara.is>).

---

* Anmeldelsen udgives posthumt. Christopher Sanders afgik ved døden 1. september 2013.

At én ordbog skulle referere til så mange målsprog på én gang, er formodentlig om ikke enestående så i hvert fald usædvanligt, og det stiller bl.a. en anmelder over for særlige vanskeligheder. Normalt vil en ordbogsanmeldelse dvæle ret indgående ved udformningen og nøjagtigheden af den pågældende ordbogs kerne, dvs. de semantiske forklaringer på målsproget, men i dette tilfælde vil det ikke være muligt at levere berettigede og retfærdige kommentarer til fem til seks forskellige sproglige repræsentationer af de islandske opslagsord. Nærværende anmeldelse interesserer sig således mest for webordbogens form som et udtryk for dens anvendelighed, dog med særlig fokus på den danske webside. Det skal pointeres, at mine bemærkninger i det følgende er baseret på “snapshot”-observationer af ISLEX på internettet, sådan som projektet tog sig ud april-maj 2013.

1.1. Målgruppen

Sådan har ISLEX på sit danske website udtrykt sine ambitioner angående målgrupperne:

ISLEX opfylder forskellige målgruppers behov. Som en islandsk-skandinavisk ordbog retter den sig på den ene side mod svenske, norske, danske og færøske brugere, bl.a. som hjælp til oversættelse fra islandsk eller til studier og undervisning i islandsk i Norden [dvs. til afkodning eller reception af det islandske sprog, eng. “decoding”], og på den anden side mod islandske brugere der har behov for oplysninger om ord og udtryk på de øvrige nordiske sprog [dvs. eng. “encoding”, som vi her kan kalde indkodning eller produktion].

Se også senere i anmeldelsen (afsnit 7) om “omvendt” opslag i databasen.

1.2. Adgang og finansiering

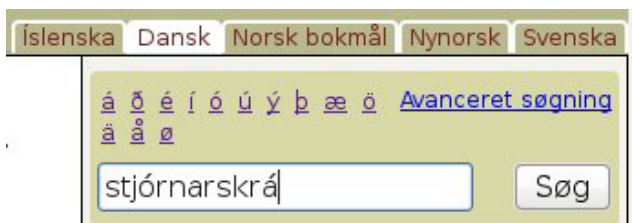
Adgang til ordbogen på internettet er gratis, hvilket må hænge sammen med det faktum, at projekterne i alle de deltagende lande hovedsagelig er offentligt finansierede. Foruden nationale bidrag har projektet som helhed modtaget støtte fra Nordplus, Nordisk Sprogkoordination, Letterstedtska Föreningen, Baugur Group og Landsvirkjun.

1.3. Historik og nærmere præsentation

ISLEX er et samarbejdsprojekt mellem Stofnun Árna Magnússonar í íslenskum fræðum (Árni Magnússon-instituttet for islandske studier), Afdeling for ordbøger og leksikografi ved Háskóli Íslands (Islands Universitet), Reykjavík, Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen, Institutionen för svenska språket, Göteborgs Universitet, Fróðskaparsetur Føroya, Tórshavn, og Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, København. Ordbogen er som nævnt også ved at blive udvidet med finske forklaringer takket være samarbejde med Finska, finskugriska och nordiska institutionen, Helsingfors universitet.

Arbejdet med ISLEX-projektet begyndte i 2005, og første version af ordbøgerne blev åbnet på nettet i november 2011. Redigeringsarbejdet foregår i en webbaseret database, som er specielt udviklet til projektet, sådan at alle landes redaktioner kan redigere samtidig. ISLEX udnytter fuldt ud de fordele, som elektronisk formidling giver mulighed for (se nærmere nedenfor).

Ordbogsbrugeren kan vælge et eller flere brugergrænsefladesprog ved at klikke på et af de fem sprog (islandsk, dansk, norsk bokmål, nynorsk og svensk; senere kommer færøsk og finsk til) på fanebladene øverst på siden, jf. figur 1 på næste side, hvor der er valgt "Dansk", og søgeordet er *stjórnarskrá* (da. 'forfatning').

Figur 1: Startvindue ved søgning.

Når man er inde i en ordbogsartikel, kan man skifte mellem oversættelserne på de fire målsprog ved at klikke på nationalflagene øverst på siden, samtidig med at man beholder det valgte meta-sprog i brugergrænsefladen.

Der tilføjes løbende nye opslagsord, og brugeren kan i enkelte tilfælde støde på ord, der endnu ikke er forsynet med en ækvivalent. Hvis et ord savner forklaring på det sprog, der er valgt, men forklaring findes på et eller flere af de øvrige sprog, vil forklaringerne på de pågældende sprog blive vist.

Som det allerede må fremgå af det foregående, omfatter dette store og imponerende projekt ualmindelig mange funktioner og formål. Som anmelder nærer man grundig respekt for, hvor højt der er sigtet, og hvor meget der er opnået. Samtidig kan man ikke forbavses over, at der ved nogle aspekter er visse knaster, således at fx forklaringerne internt inden for den enkelte ordbogsartikel kan være noget inkonsekvente eller forskelligt strukturerede målsprogene imellem, også hvor der ikke er forskelle mellem de anvendte målsprog, som kræver det. Et eksempel her er adverbiet *gasalega* ('fantastisk'), hvor det kun i den svenske forklaring oplyses, at adverbiet bruges 'förstärkande i utrop', som illustreret i – men til gengæld ikke oplyst ved – de danske eksempler "det er en fantastisk smuk kjole, hvor er det en smuk kjole". Indimellem mærkes den grad af kompleksitet, som den samtidige anvendelse af flere målsprog bærer med sig. En større grad af samordning til gensidig nytte for forklaringerne beror naturligvis her som så ofte på et spørgsmål om tid og penge.

2. Artikelstruktur

2.1. Lemma

Efterhånden som ISLEX bliver fuldført i sin nuværende fase, indledes hver artikel med et link til en lydfil, hvor brugeren kan høre ordet udtalt på islandsk. Der er desuden et link til et bøjningsparadigme for det islandske opslagsord (se afsnit 5. Bøjningsoplysninger), endvidere, hvor det er fysisk muligt, et billede af fænomenet. Hvor det drejer sig om flora og fauna (som altid er udstyret med latinske betegnelser), tilbydes links til relevante websider med yderligere oplysninger (tilgængelige på både islandsk og engelsk). Hermed opfylder ISLEX “state-of-the-art”-forventninger til elektronisk leksikografi.

2.2. Kroppen

Artikelstrukturen demonstreres her ved et rimelig typisk polysemnt ord, det feminine substantiv **mynd** (da. ‘billede’), i den danske version (figur 2 på næste side). Betydninger er stillet op i nummereret rækkefølge og nærmest altid forsynet med en islandsk forklaring i parentes til anskueliggørelse af forskellen mellem de forskellige nummererede afdelinger (en praksis, som, blandt mange andre, ikke er nævnt i vejledningen).

Man bemærker: 1) at der før den danske ækivalent “diatese” i afdeling 4 bringes en fag- eller feltetiket “grammatik” (ikke nævnt i vejledningen); 2) at alle sprogeksempler er trykt i mørkeblå fede typer med vinkelparentes omkring udskiftelige eller fakultative dele af frasen, dvs. elementer, som er kontekstbestemte (brug af disse parenteser er normalt overført til forklaringerne på målsprogene og er hverken nævnt eller forklaret i vejledningen); 3) at der er rigeligt med ugrupperede sprogeksempler sidst i artiklen, bragt uden talangivelse eller indledende rubrik, de er blot adskilt

mynd sb. fem.
 udtale
→ **BØJNING****1**

(teiknuð eða ljósmynd)

 billede (tegning, maleri eller fotografi)**mynd af <húsinu>** et billede af <huset>**mála mynd** male et billede**taka mynd** tage et billede**2**

(kvikmynd)

 film**fara á myndina** tage hen at se filmen**taka upp myndina** indspille filmen**3**

(lýsing)

 illustration, billede**bregða upp mynd af <honum>** give et billede af <ham>, give en beskrivelse af <ham>**draga upp mynd af <atburðinum>** give en fremstilling af <begivenheden>**gefa <rétta> mynd af <ástandinu>** give et <sandt> billede af <situationen>**gera sér mynd af <ástandinu>** danne sig et billede af <forholdene>**4***grammatik* diatese

---

<þetta> birtist í <ymsum> myndum <det> kan optræde i <forskellige> former**<þetta> kemur fram í <margbreytilegum> myndum** <det> kommer til udtryk på <forskellige> måder**taka <þetta> inn í myndina** tage <det> (med) i betragtning**það er engin mynd á <þessu>** det er meningsløst; det er uholdbart; der er ingen struktur på <det>

Figur 2: Artiklen mynd med sine danske forklaringer.

fra resten af artiklen med en vandret streg (se nærmere angående opstilling af frasemateriale afsnit 3.2.1).

Nogle ting falder det én ind at kommentere: Kunne siderne ikke gøres mere kompakte? Ret tit (dog ikke konsekvent) er hver ækvivalent inden for en betydning eller hver oversættelse af en og samme frase placeret på en linje for sig, se fx frasen sidst i artiklen *það er engin mynd á <þessu>* – kunne disse forklaringer ikke stilles side om side, ligesom i betydning 3, hvilket ville give mulighed for, at det nationale flag kun anvendtes én gang for hvert nordisk sprogs stribe af ækvivalenter? Hver fraseoversættelse adskilles, som det er praktiseret her, af både semikolon, nationalflag og linjeskift (forskul mellem brug af komma og semikolon er i øvrigt ikke forklaret i vejledningen). Yderligere kunne det være en fordel, hvis brugeren ved første syn af en artikel fik tilbudt den mulighed at betragte artiklens struktur uden illustrerende sprogeksempler (ligesom det er gjort på forbilledlig vis i Margareta Brobergs svensk-danske webordbog <sporgbro.org>).

I artikler om verber er det prisværdigt, at rektion (styrelse) forklares, og at der til sidst i en artikel tilbydes links til reflexiv-, participiums- og adjektivdannelser, hvor det er relevant.

3. Korpus

Her vil man spørge: Dækker ISLEX dagligdags islandsk, sådan at en bruger ikke går forgæves i en søgning efter det gængse ordforråd? Svaret er gennemgående “ja”, undtagen på to mindre områder – de altid inden for leksikografien diskutabile størrelser: slangsprogbrug og neologismer (se afsnit 3.3).

3.1. Sammensætninger

Det islandske ordforråd er, hvis man på én dag kunne tælle alle

de forskellige ord, der i en eller anden form blev brugt, ekstremt stort. En af forklaringerne er, at de mange muligheder for nydannelser bliver flittigt brugt hver eneste dag; nogle af disse dannelser, såsom visse slangudtryk, er døgnfluer, der forsvinder ud i æteren, mens andre opnår anerkendelse og vinder indpas. Det kan være svært for leksikografer at sortere og udvælge i denne frodige urskov. Her er det ikke muligt i detaljer at diskutere de forskellige besværligheder, der gør sig gældende i forbindelse med udvælgelse af sammensætninger, som i Kristín Bjarnadóttir (1995), hvor de forskellige krav til indkodning og afkodning heller ikke kunne mere end nævnes i forbifarten. Ikke desto mindre er det, inden for ISLEX' ydre grænse af ca. 50.000 ord, spændende at konstatere, hvor mange af de mest brugte, eller mest "nødvendige", sammensætninger det er lykkedes ISLEX at optage. Jeg har kigget i enkeltheder på ISLEX' dækning af ord, der begynder med *vél-* (da. 'maskine'), *menning-* (da. 'kultur') og *ill-* (da. 'ond, dårlig' fra adjektivet *illur*), og efter min vurdering er udfaldet meget positivt.

I tilfældet *vél-* er der fx ca. 60 sammensætninger, hvor IS har ca. 46 og ID 22. Eksemplerne dækker hovedsagelig den basale maskindenotation, men også andre anvendelser som *vélræði* (da. 'bedrageri, list') anføres.

I tilfældet *menning-* har ISLEX opført 21 sammensætninger, hvor der kun er tre i ID og tilsvarende få i IS. Det er svært at håndtere glidningen mellem en abstrakt grundbetydning 'kultur' og den nært beslægtede 'civilisation' inden for de forskellige sammensatte ord, og det er således et spørgsmål, om ikke den danske ækvivalent for *menningarheimur* var bedre placeret tættere ved den svenske angivelse 'kultursfär', dvs. oversat ved dansk 'kultursfære' eller 'forestillingsverden', snarere end ved, som opført, 'kultursamfund'.

I tilfældet *ill-* har ISLEX ca. 75 sammensætninger, hvor IS har ca. 80 og ID ca. 20; alle de, som er udvalgt i ISLEX, virker sprogligt relevante i daglig sammenhæng.

3.2. Fraseologi

3.2.1. Frasernes typografi og typologi

Hvad struktur angår, kunne eksemplet **mynd** (figur 2) kontrasteres med artiklen for fx verbet **nenna** (da. ‘gide’), hvor frasematerialet er trykt i blå kursiv i stedet for fed, og hvor ingen udskiftelige eller fakultative dele af sprogeksemplerne er markeret ved hjælp af vinkelparentes. Der er i ISLEX således en overordnet skelnen mellem forskellige slags ofte metaforiske kollokationer trykt med fede mørkeblå typer (med fakultative elementer i vinkelparentes – og med parenteserne ført over i oversættelserne) og brugseksempler opført i blå kursiv uden angivelse af fakultative elementer. Der findes også en tredje hybrid variant, især ved kortfattede ofte metaforiske udtryk, hvor et verbum + partikel m.m. (i eksemplet nedenfor *ala af sér <hugmyndir>*) først introduceres i mørkeblå kursiv med brug af vinkelparentes, for derefter oftest at blive suppleret med et brugseksempel, fx (fra verbet **ala**):

ala + af

ala af sér <hugmyndir>

■ udvikle <idéer>, udklække <idéer>

Þessi stefna ól af sér hatur og þjáningar

■ denne kurs førte til had og lidelser

Þjóðin hefur alið af sér mörg skáld og rithöfunda

■ landet har fostret mange digtere og forfattere

Figur 3: **ala + af** med sine danske forklaringer.

Systemet er for det meste overtaget fra Jón Hilmar Jónssons store sprogbrugsordbog (2005), og her er det ikke stedet at diskutere anvendeligheden af disse typografiske og typologiske forskelle i bi- eller multilingval sammenhæng, hvor det umiddelbart virker komplekst. I det følgende omtales alle slags islandske sprogeksempler for det meste under fællesbetegnelsen “fraser”.

3.2.2. Udvælgelse af fraser

ISLEX har som nævnt det overordnede dobbelte mål at tjene både afkodning (af det islandske sprog) og indkodning (af de andre nordiske sprog). I forbindelse med udvælgelse og behandling af fraser kan det blive svært at holde balancen mellem de to formål, men i ISLEX lykkes det gennemgående. Den islandske bruger vil være glad for en bred vifte af muligheder til at udtrykke et ukompliceret udsagn på et andet skandinavisk sprog, mens den, der ikke har islandsk som sit modersmål, ofte vil have brug for et udbud af fraser, som på grund af deres metaforiske eller overførte betydninger ikke virker direkte gennemskuelige.

En gang imellem kan der ved første blik se ud til at være en overvægt af hensyntagen til indkodningsfunktionen, idet der gives mange alternative ækvivalenter på målsprogene, hvor ikke-islænderen sagtens kunne nøjes med mindre, da den angivne bogstavelige betydning sjældent er til at tage fejl af. Et eksempel på en sådan tilsyneladende ubalance kunne være den første betydning af verbet *koma*, hvor der er hele seks fraser af primært indkodningsorientering. Ser man på artiklen i sin helhed, viser der sig dog at være balance, da afdelingen *koma* + partikler, hvor de anførte kollokationer hovedsagelig er metaforiske og derfor uundgåeligt primært udgør hjælpemidler til afkodning af det islandske sprog, givetvis er den bedste præsentation inden for bilingval islandsk leksikografi til dato. En lignende balance gør sig gældende i eksemplet *mynd* (figur 2 ovenfor).

Hvad udvalg af fraser angår, har jeg bemærket, at verbet *ganga* i ISLEX allerede har i alt 30 illustrerende fraser, men jeg ville alligevel have hilst følgende “udeladelser” velkommen:

g. á bak orða sinna (‘ikke at opfylde hvad man har lovet,
bryde sit løfte’)

g. á hljóðið (‘gå efter lyden’)

g. á lagið (‘benytte sig af sin fordel’)

- g. af göflunum* ('gå amok')
- g. fram af sér* ('overanstrenge sig')
- g. í skrokk á e-m* ('ikke skåne en / gå ngn på klingen')
- g. með barn* ('være gravid')

I verbet *fara* ('rejse, tage af sted') savner jeg til gengæld kun: *fara á/af stað* ('tage af sted'), som er en ret basal anvendelse, og *því er nú svo farið* ('det forholder sig nu sådan').

3.3. Slang og neologismer

En moderne ordbog er nødt til at tage rimeligt hensyn til slangudtryk og neologismer, som på redaktionstidspunktet ser ud til at have fået et vist, om ikke nødvendigvis klippefast, fodfæste. Jeg kan forestille mig, at der kan have været en vis frygt for, at optagelse i ISLEX på Island af nogle ville opfattes som en art blåt stempel, hvilket det slet ikke behøver være – det drejer sig mere om leksikografisk pligt og praksis. Her kommer vi ind på en diskussion om, hvorvidt der skulle være en distinktion mellem "uformel" sprogbrug og isolerbart "slang". Som en brugeroplysning er det også i faglitteraturen blevet foreslået, at der efter en etiket "slang" skulle følge en angivelse af anvendelsesområde (såsom "sport", "musik" osv., Atkins & Rundell 2008:186). Nogle få eksempler på, hvad der med rimelighed kan opfattes som slangudtryk, som jeg har savnet, er følgende:

- bögga hann/hana* ('genere ham/hende')
- fanta-* (forstærkende forled: 'ekstremt')
- gei/gay* ('gay, homoseksuel')
- gigg* ('gig, musikerjob, betalt optræden')
- skvísa* ('sild = flot ung pige')
- tæming* ('timing')

og som eksempler på savnede neologismer (eller ny brug af eksisterende ord):

einkvæmur (som brugt i computerterminologi: ‘unik’)

posi (< engelsk *point of sale (systems)*, da.

‘kreditkortlæser’)

sjálfgildur (i computerterminologi: ‘default’)

spjaldtölva (‘tavlecomputer, tablet’)

viðburðatal / viðburðadagatal (‘eventliste’)

vildarkort (‘bonuskort’)

vildarpunktur (‘bonuspoint’)

4. Søgning

Efter at have valgt sit meta- eller forklaringsprog indtaster brugeren sit søgeord. Default søgemåde er af den type, der i det islandske metasprog kaldes “loðin leit” (‘lodden el. ulden søgning’) (i dansk ISLEX: “fuzzy søgning”; norsk: “søk på liknande/liknende stavemåte”; svensk: “varianttålig sökning”). Ved denne indstilling differentieres der ikke mellem bogstaverne inden for følgende grupper: *a / á / å / ä; e / é; i / í / y / ý; o / ó / ö / ø; d / ð; t / þ*. Dette udmærkede system gør det betydelig nemmere for en uerfaren bruger at opnå rigtige “hits” uden at skulle have stavet søgeordet fuldstændig korrekt. Systemet er også sådan indrettet, at mens denne default søgemåde er aktiv, findes ved indtastning af de fleste bøjede former det pågældende opslagsord i nominativ eller anden kardinalform, fx fører *skammt* til *skammur* adj. og *ketti* til *köttur* sb.

Et “wildcard” kan også aktiveres i default søgemåde, så indtastning af fx *kring** som søgeord giver adgang til alle ord i ISLEX, der begynder på *kring-*. Alle disse søgningsfeatures er vigtige, hvis alle potentielle fordele ved en elektronisk ordbog skal udnyttes – og der skal kvitteres med uforbeholden ros.

5. Bøjningsoplysninger

For at få vist bøjningsoplysninger på målsprogene bevæger man cursoren hen over det pågældende ord. Der er imidlertid endnu ikke indsat bøjningsoplysninger ved alle de danske ækvivalenter, men der hvor de mangler, er man henvist til at slå op i *Retskrivningsordbogen* <retskrivning.dk> eller *Den Danske Ordbog* <ordnet.dk>. For svensk er bøjningsoplysningerne gennemført, og for de norske sprogs vedkommende oplyses det, at bøjningsangivelser er under udarbejdelse. Bøjningsangivelse til de islandske opslagsord er dog i en ISLEX-sammenhæng efter min mening noget problematisk. I hvert lemma er der et link til *Beygingarlýsing íslensks nútímamáls* ('Bøjningsbeskrivelse af moderne islandsk'), se den udførlige beskrivelse af denne paradigmedatabase i Kristín Bjarnadóttir (2012), hvor dens opbygning og logik er forklaret. Anvendelsen i ISLEX indebærer fx, at brugeren ved at linke til verbet *mynda* får adgang til en tabel med i alt ca. 100 ordformer, idet der gives fulde bøjninger (alle personer) for alle tempora i både indikativ og konjunktiv, ligeledes mediopassiv, participiums-bøjning, imperativ m.m., hvilket må være noget overvældende for den uøvede ikke-islandsktalende. Desuden er alle forklaringer og betegnelser, dvs. grammatiske termer, i disse tabeller foreløbig angivet kun på islandsk og ikke på noget af de andre skandinaviske sprog. For substantivernes vedkommende er det dog en stor fordel for ikke-islandere, at der i tabellerne angives bøjninger både med og uden den efterhængte artikel.

Det bøjningsmodul, som der her gives adgang til, var klart nok ikke designet til bi- eller multilingval leksikografi, men var tænkt som et redskab for islændere, som ville søge bøjningsoplysninger; den har også haft en vigtig funktion for islandsk sprogforskning inkl. monolingval leksikografi, se Kristín Bjarnadóttirs udtalelse om projektets oprindelige formål (2012:129, 136). Her røres der ved et tilbagevendende problem ved bilingval islandsk ordbogsudgi-

velse, uanset om den er elektronisk eller konventionel. Men man må spørge: Kan der ikke findes et kompromis mellem for meget og for lidt?

Tidligere trykte bilingvale ordbøger med islandsk som kilde-sprog (fx IN, IS og IE) har, støttet af en kortfattet islandsk grammatik trykt som en del af værkets indledning, nøjedes med at give summariske oplysninger. Det er hovedsagelig, og hvor der ikke forekommer omlyd, i form af trunkerede endelser, typisk genitiv singularis og pluralis for substantiver (fx *regl/a* -u -ur (IS)); 3. person præsens og præteritum samt participium for svagtbøjede verber (fx *hæna* -ir; -di, -it (IE)); for stærktbøjede verber har man anført de klassiske indikatorer (fx *sofa* (sef) svaf sváfum sofið (IS)). Den slående mangel ved dette arrangement for substantivernes vedkommende er fravær af oplysninger angående dativ singularis (og eventuelt genitiv pluralis). For svage verbers vedkommende ville 1. person præsens være en velkommen tilføjelse til angivelsen af 3. person – derfor kunne en model af denne type i hvert fald udvides.

En helt anden tilgang til problematikken så dagens lys i Gösta Holms *Svensk-isländsk ordbok* fra 1982. Her er de islandske ækvivalenter forsynet med talkoder, som henviser tilbage til en meget udførlig grammatik i ordbogens indledende materiale (fx *him/mel ... himinn*¹⁶, *loft*⁶⁰, hvor de hævdede tal 16 og 60 henviser til to forskellige bøjningsmønstre, som er præsenteret i bogens indledende islandsk grammatik). Denne type systematik passer næppe til en webordbog, hvor også unge og folk uden lang uddannelse skal inviteres indenfor. Derfor, uanset hvor “halvgjort” og utilfredsstillende et kompromis mellem førstehjælp og totaloplysning end måtte forekomme, mener jeg, at der ligger en oplagt udfordring til de islandske leksikografer i at formulere et mere brugervenligt alternativ til det, der indtil videre er blevet præsenteret. Et sådant kompromis eller en sådan “mellemstation” kunne ligge som default ved siden af det eksisterende link

til den officielle og fyldestgørende *Bøjningsbeskrivelse af moderne islandsk*.

6. Vejledning

Til trods for den alment accepterede mening, at ingen normal bruger nogensinde har læst en vejledning til en ordbog, kan en vejledning godt bestræbe sig på at forklare fremgangsmåde og redaktionel praksis i det pågældende værk – der vil altid være nogle brugere, der er nysgerrige nok til at ville vide, hvordan formidlingen er tænkt, og for hvem en sådan indsigt vil gavne forståelsen af artiklerne. Jeg har tidligere i denne anmeldelse (afsnit 2.2) nævnt adskillige aspekter af redaktionel praksis, som kunne være blevet omtalt i ISLEX' vejledninger.

7. Fremtid og udvikling

Med udviklingen af ISLEX er der taget et gigantisk skridt hen imod forbedret kontakt mellem Island og resten af Norden; dette gælder i det lange løb lige så meget det kulturelle som det sproglige, og derfor er det naturligt, at der bygges videre på dette fremskridt. Ekstramoduler vil kunne tilsluttes ISLEX i fremtiden, og disse kan danne broer til andre europæiske sprog såsom tysk, polsk, fransk, italiensk, spansk, engelsk osv.

Det er også langsomt ved at blive praksis at forbinde webordbøger, som har betydningsforklaring til opslagsord som deres fornemste opgave, til elektroniske sprogkorpora, der kan tilbyde flere eksempler på den allerede citerede sprogbrug. To sådanne forbindelser er allerede projekteret: dels en sammenkobling mellem svenske ækvivalenter i ISLEX og en svensk frasebank (Anna Helga Hannesdóttir & Sofia Tingsell 2011), dels en linkning fra islandske

fraser i ISLEX til den islandske tekstbank <www.lexis.hi.is/corpus/leit.pl>; en linkning til det islandske onomasiologiske, dvs. begrebsbaserede <ordnet.is>, som er under udvikling (Jón Hilmar Jónsson & Þórdís Úlfarsdóttir 2011) er også tænkelig i fremtiden. Disse projekter skal støttes og hilses velkomne.

Som tidligere nævnt er der betydelig interesse for at bruge ISLEX “omvendt”, dvs. som svensk-islandsk, dansk-islandsk osv. ordbog. Foreløbig er hverken database eller søgning helt indrettet til dette formål (Rauset mfl. 2011:522). Ved at indtaste ordet *frekvens* i den danske grænseflade får man en liste med de tre artikler, hvor ordet er benyttet i en forklaring, mens man ved at indtaste fx svensk *förvärva* som søgeord straks bliver ledt hen til det islandske opslagsord *afla*, fordi det kun er i denne ene artikel, at ækvivalenten *förvärva* optræder. At indrette databasen nærmere med henblik på “omvendt funktion” kræver klart ny indsats og nye bevillinger, og det kommer til at støde ind i interessante konkurrenceovervejelser, da der allerede findes fx en webversion af en dansk-islandsk ordbog (46.000 opslagsord), først udgivet i bogform i 2004, på den privatdrevne ordbogsportal <snara.is>. Her åbnes der for givtigt samarbejde mellem universitets- og privatsfæren.

7.1. Vedligeholdelse

Samtidig med disse fremtidsvisioner er det vigtigt at holde sig for øje, at etablering af en elektronisk ordbog over et levende sprog forpligter. Ordbogen skal holdes ved lige, opdateres og, hvor nødvendigt og ladsiggørligt, forbedres med tiden. I min indsigelse ovenfor vedrørende manglende inkorporering af slangudtryk og islandske neologismer (afsnit 3,3) kunne følgende tanke være indgået: Der er på de nationale sprogs ISLEX-websider et link til “ugens ord”. Disse ugens ord kunne eventuelt blive udvalgt blandt netop disse forholdsvis nytilkomne “perifere” ord, gængse slangudtryk og gangbare neologismer. Dog kræver et sådant initiativ selvfølgelig

den særlige arbejdsindsats at indsamle, fortolke og forsyne de nye ord med ækvivalenter. Lige nu er der ca. to redaktører beskæftigede med videreførelse af ISLEX på Island, ingen i Danmark, i Sverige foretages der en mindre vedligeholdelse og forbedring, mens man i Norge for at opnå den planlagte slutdato har måttet opgive at oversætte alle fraser. Ved de ikke-islandske søsterinstitutioner er der klart presserende brug for et “vedligeholdelsesbudget”.

8. Opsummering

Som udtrykt tidligt i denne anmeldelse er ISLEX et imponerende og ofte meget vellykket værk; det lider alligevel af en vis uoplerethed, som til dels ligger i værkets komplekse natur, og som, afhængigt af fortsat finansiering, nok skal slibes til i løbet af de kommende år. Mange af de hovedsagelig formelle “uskønheder”, som er påpeget herovenfor, går givetvis ubemærket hen hos 90 % af brugerne, og de kaster kun liden eller ingen skygge over værkets brugbarhed. Jeg har ikke haft lejlighed til at kigge på ISLEX’ applikation på smartphone, men denne funktion og tabletfunktionen skal nok finde sine brugere.

Mine personlige anbefalinger for umiddelbare revisioner eller ændringer er følgende:

- en eventuel redaktionel gennemlæsning af hele værket med henblik på at fjerne bl.a. synlige inkonsekvenser, som ikke beror på strukturelle eller semantiske forskelle mellem målsprogene
- en ændring af artikelstrukturen, der indebærer, at brugeren tilbydes den mulighed at slå fraser til og fra efter behov, og at fraser, som ikke indgår i nummererede betydninger, får en indledende (eventuelt uddybende) rubrik
- at indarbejdelse af slangudtryk og neologismer tages op til fornyet overvejelse

- at vejledningerne uddybes
- at der ses kritisk på præsentationen af bøjningsangivelser af de islandske opslagsord

Selv uden disse potentielle ændringer kan nordisk sprogligt og kulturelt samarbejde – og til dels samhørighed – fejres grundigt i anledning af det allerede opnåede.

Litteratur

Ordbøger

- Broberg, Margareta (2013): *Sprogbro. Svensk-dansk ordbog*. <progbro.org> (august 2013).
- Holm, Gösta (1982): *Svensk-isländsk ordbok / Sænsk-íslensk orðabók*. Lund: Walter Ekstrand Bokförlag, Reykjavík: Almen-na Bókaförlagið.
- ID (2005) = Halldóra Jónsdóttir (udg.): *Íslensk-dönsk, dönsk-íslensk vasaorðabók*. Reykjavík: Mál og menning. (Også tilgængelig på <snara.is>).
- IE (2009) = Sverrir Hólmarsson, Christopher Sanders & John Tucker (udg.): *Íslensk-ensk orðabók / A Concise Icelandic-English Dictionary* [anden reviderede udg. 2009]. Reykjavík: Forlagið. (Første udg. 1989 tilgængelig på <snara.is>).
- IN (1985) = Ivar Orkland & Frederik Raastad (red.): *Íslandsk-norsk ordbok*. NKS-Forlaget.
- IS (1986) = Gunnar Leijström, Jón Magnússon & Sven B.F. Jansson (udg.): *Ísländsk-svensk ordbok / Íslenzk-sænsk orðabók* [anden reviderede udg. 1986]. Stockholm: Raben & Sjögren.
- Jón Hilmar Jónsson (2005): *Stóra orðabókin um íslenska málnotkun*. Reykjavík: JPV útgafa.
- <snara.is> Íslandsk ordbogportal (august 2013).

Anden litteratur

- Anna Helga Hannesdóttir & Sofia Tingsell (2011): Svensk fraseologi för islänningar – om den isländsk-svenska ordboken i ISLEX och en onomasiologisk svensk resurs: Frاسبanken. I: *LexicoNordica* 18, 61-86.
- Atkins, B.T. Sue & Michael Rundell (2008): *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford: Oxford University Press.
- Jón Hilmar Jónsson & Þórdís Úlfarsdóttir (2011): Íslenskt orðanet: Et skritt mot en almennspråklig onomasiologisk ordbok. I: *LexicoNordica* 18, 87-109.
- Kristín Bjarnardóttir (1995): Lexicalisation and the Selection of Compounds for a Bilingual Icelandic Dictionary Base. I: Ásta Svavarsdóttir, Guðrún Kvaran & Jón Hilmar Jónsson (red.): *Nordiske studier i leksikografi* 3. Reykjavík, 225-263.
- Kristín Bjarnadóttir (2012): Breaking away from tradition: Linking of inflection to an electronic dictionary. I: Birgit Eaker, Lennart Larsson & Anki Mattisson (red.): *Nordiske studier i leksikografi* 11. Lund, 128-137.
- Rauset, Margunn, Anna Helga Hannesdóttir & Aldís Sigurðardóttir (2012): Ein-, to- eller fleirspråkleg ordbok? I: Birgit Eaker, Lennart Larsson & Anki Mattisson (red.): *Nordiske studier i leksikografi* 11. Lund, 512-523.

Christopher Sanders
 redaktør
 Ordbog over det norrøne prosasprog
 Nordisk Forskningsinstitut
 Københavns Universitet
 Njalsgade 136
 DK-2300 København S

MEDDELELSER

Nyt fra bestyrelsen for Nordisk Forening for Leksikografi

Henrik Hovmark

Fredag den 16. august 2013 afholdtes generalforsamling i Nordisk Forening for Leksikografi (NFL), i forbindelse med 12. Nordiske Konference i Leksikografi. Den nyvalgte bestyrelse konstituerede sig på følgende måde:

Henrik Hovmark, Danmark, formand
Caroline Sandström, Finland, næstformand
Jan Hoel, Norge, kasserer
Pär Nilsson, Sverige, sekretær
Þórdís Úlfarsdóttir, Island, bestyrelsesmedlem, webansvarlig

Suppleanter:

Åse Wetås, Norge
Zakaris Svabo Hansen, Færøerne

Næste konference afholdes i Danmark i 2015. Tid og sted er endnu ikke fastlagt, men vil blive annonceret på foreningens hjemmeside (<<http://www.nordisksprogkoordination.org/nfl>>). Konferencen arrangeres af Ømålsordbogen, Afdeling for Dialektforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns Universitet.

Den afgående formand, Jan Hoel, orienterede i sin årsberetning om foreningens aktiviteter i de forløbne to år. Der har været afholdt to *LexicoNordica-symposier*, på Lysebu i Oslo i januar 2012 og på Schæffergården i København i januar 2013. Temaerne var henholdsvis *Betydningsbeskrivelser i nordiske ordbøger* (publiceret i *LexicoNordica* 19) og *Leksikografi og lingvistik i Norden* (publi-

ceres i *LexicoNordica* 20, dette nummer). Formanden takkede landsredaktørerne og især hovedredaktørerne Henrik Lorentzen og Emma Sköldberg for deres store indsats. Ligeledes blev Rikke Hauge takket for sin indsats i forbindelse med afholdelsen af symposierne.

Den 12. konference om leksikografi i Oslo blev arrangeret af Språkrådet i Oslo, i samarbejde med Institutt for lingvistiske og nordiske studier (ILN) ved Universitetet i Oslo og NFL. Formanden takkede alle involverede i planlægningen og afholdelsen af konferencen, især Ruth Vatvedt Fjeld og Rikke Hauge.

NFL har fortsat en solid økonomi, men står også fortsat uden fast finansiering. Foreningen er dermed stadig afhængig af fondsstøtte til arrangementer og publikationer. I den forløbne periode har NFL først og fremmest fået velvillig støtte fra Nordisk Ministerråds program *Nordplus sprog og kultur*, men andre fonde har også bidraget.

Nordplus sprog og kultur bevilgede i 2011 ligeledes penge til udviklingen af en digital publiceringsplatform for sprogresurser i Norden (Digitaliseringsprojektet). I projektet indgår digitalisering og webpublicering af NFL's to skriftserier *LexicoNordica* og *Studier i Nordisk* (konferencerapporterne). Dette projekt – som er blevet ledet af Nordisk Sprogkoordination – forventes endelig afsluttet ved udgangen af 2013. Det er planen at alle årgange af begge NFL's serier scannes ind som pdf og lægges ind i platformen Open Journal Systems. Der vil blive oprettet en fælles publikationsside under Nordisk Sprogkoordination, ligesom hver publikation vil få sin egen hovedside med mulighed for separat logo og layout. Portalen vil kunne tilgås fra NFL's hjemmeside, hvor yderligere oplysninger om projektet også vil blive annonceret.

NFL's hjemmeside ligger fortsat på Nordisk Sprogkoordinations hjemmeside. Formanden takkede Henrik Hovmark for arbejdet med og opdateringen af NFL's sider. På NFL's hjemmeside

findes også et fuldstændigt referat fra generalforsamlingen samt formandens årsberetning i sin helhed.

Henrik Hovmark
lektor, ph.d.
Nordisk Forskningsinstitut
Afdeling for Dialektforskning
Københavns Universitet
Njalsgade 136
DK-2300 København S
hovmark@hum.ku.dk

REDAKTIONELT

1. LexicoNordica **udkommer** hvert år i november. Tidsskriftet indeholder leksikografiske bidrag som er skrevet på et af følgende nordiske sprog: dansk, finsk, færøsk, islandsk, norsk (bokmål eller nynorsk) og svensk. Bidrag på engelsk, fransk eller tysk kan også optages hvis særlige forhold taler for det.
2. **Bidrag** sendes til det medlem af redaktionskomitéen som repræsenterer bidragerens land:
  - Christian Becker-Christensen, Børglumvej 39, st., DK-2720 Vanløse. <cbcvanlose@gmail.com>.
  - Sturla Berg-Olsen, Norsk Ordbok 2014, Institutt for lingvистiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo, Postboks 1021 Blindern, NO-0315 Oslo. <sturla.berg-olsen@iln.uio.no>.
  - Annika Karlholm, Institutet för språk och folkminnen, Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Box 135, SE-751 04 Uppsala. <annika.karlholm@sofi.se>.
  - Mariann Skog-Södersved, Vasa universitet, Tyska språket och litteraturen, PB 700, FI-65101 Vaasa. <mss@uwasa.fi>.
  - Ásta Svavarsdóttir, Árni Magnússon-instituttet for islandsk studier, Neshaga 16, IS-107 Reykjavík. <asta@hi.is>.

Seneste tidspunkt for aflevering af bidrag er **den 1. april** hvis artiklen skal kunne trykkes i det nummer af tidsskriftet som udkommer i november samme år. Bidraget indleveres elektronisk i både tekstbehandlingsformat og i PDF-format.

3. **Illustrationer** der skal medtages i artiklen, indsættes i manuskriptet og vedlægges som separate grafikfiler, helst i JPG-format og minimum 300 dpi.

4. **Manuskript:** Bidraget forfattes i LexicoNordicas stilark, der kan rekvireres ved henvendelse til redaktionen. Manuskriptet **indledes** med titel på artiklen og forfatterens navn. For tematiske og ikke-tematiske bidrag følger et **abstract** på engelsk på op til 10 linjer og dernæst selve artiklen, som opdeles i kapitler. Bidraget afsluttes med angivelse af forfatterens navn, titel samt post- og e-mailadresse. Bidrag kan normalt have et omfang på højst 20 sider.
5. **Citater:** Kortere citater (op til 3 linjer) bringes som en del af teksten med dobbelte anførselstegn omkring, mens længere citater eller fremhævelser af større vigtighed gives i et afsnit for sig selv **uden** anførselstegn.
6. Vi anbefaler en tilbageholdende brug af **fodnoter**. Evt. nødvendige noter gennemnummereres i teksten med højtstillet angivelse uden parentes.
7. **Litteraturhenvisninger** foretages i teksten efter følgende model:

som det fremgår af Herbst (2009)
 som det fremgår af Borin & Forsberg (2011:18)
 (se Herbst 2009:158ff.)

I den løbende tekst angives ikke hele internetadresser, men et forfatternavn eller en angivelse af titlen på internetbidraget, som bruges i litteraturlisten. Her angives internetadresser uden understregning, men omgivet af < >.

8. Særlige angivelser: Vær tilbageholdende med brug af **fede** typer; **sprogksempler** markeres med kursiv, fx: ordet *ungkarl* har synonymet *alenemand*; **betydninger** af sproglige enheder

angives ved hjælp af enkelte anførelstegn, fx: ‘en ugift mand’; dobbelte anførelstegn bruges ved **citater** eller **forbehold**, fx: De er vokset op i de “glade” tressere. Tegnsætningsreglerne, bl.a. for brug af komma, tankestreg, bindestreg (i betydningen ‘fra ... til’), er forskellige i de nordiske lande, og forfatterne bør naturligvis følge reglerne for det sprog som bruges i artiklen.

9. Litteraturangivelser

I tilfælde af en længere litteraturliste kan den inddrages i to dele i lighed med nedenstående eksempel. Hvad angår angivelser som *red.*, *eds.*, *Hrsg.*, anbefales det så vidt muligt at bruge originalsproget. Det vigtigste er dog konsekvens inden for samme liste.

Litteratur

Ordbøger

ALD (1948) = A.S. Hornby, E.V. Gatenby & H. Wakefield: *A Learner's Dictionary of Current English*. London: Oxford University Press.

COBUILD (1987) = *Collins COBUILD English Language Dictionary*. Editor in Chief: John Sinclair, Managing Editor: Patrick Hanks. London/Glasgow: Collins.

ELEXIKO = Annette Klosa m.fl.: *elexiko*. Mannheim: Institut für Deutsche Sprache. <www.elexiko.de> (maj 2008).

Jarvad, Pia (1999): *Nye Ord. Ordbog over nye ord i dansk 1955-1998*. København: Gyldendal.

Norstedts stora engelska ordbok (2000). Stockholm: Norstedts.

Oxford-Hachette French Dictionary (1994). Oxford: Oxford University Press.

STO = Anna Braasch m.fl. (red.): *Sprogteknologisk Ordbase*. København: Center for Sprogteknologi. <www.cst.dk/cgibin/defisto> (april 2007).

Anden litteratur

Haiman, John (1980): Dictionaries and Encyclopedias. I: *Lingua* 50, 329-357.

Lakoff, George & Mark Johnson (1980): *Metaphors we live by*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

Mugdan, Joachim (1985a): Grammatik im Wörterbuch: Wortbildung. I: Herbert Ernst Wiegand (Hrsg.): *Studien zur neuhochdeutschen Lexikographie IV*. Hildesheim/Zürich/New York: Olms, 237-308.

Nikula, Kristina (2012): Samspelet mellan text och bild i enspråkigt svenska ordböcker. I: *LexicoNordica* 19 (dette bind).

NRG = Jan Terje Faarlund, Kjell Ivar Vannebo & Svein Lie (1997): *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

Svenonius, Peter (1996): The Verb-Particle Alternation in the Scandinavian Languages. <<http://ling.auf.net/lingbuzz>> (september 2011).

Zgusta, Ladislav (1971): *Manual of lexicography*. The Hague: Mouton.

10. LexicoNordica udkommer både som trykt tidsskrift og i en **internetudgave**. Ved indsendelse af et bidrag til redaktionen erklærer forfatterne sig derfor indforstået med både trykt og elektronisk publicering.